# DAD SEINI-
## AD MEIBION Y DARAN.

Sef ail-printiad o lyfr Escob JUEL
A Elwir

# DEFFYNIAD
## FFYDD EGLWYS LOEGR.

Ac o Epistol yr Escob DAFIES
at y Cembru.

## AN ECCHO OF THE SONS OF THUNDER.

Being a second impression of Bishop JUEL'S Apologie, and of Bishop DAVIES his Epistle, in the British tongue.

*Nescio quâ Natale Solum dulcedine cunctos*
*Ducit, & immemores non sinit esse sui.*

Printiedig yn Rhydychen gan W. H.
ac a werthir gan lyfrwyr Gwrecsam, a
Llanfyllin, a merchandwyr Pen y
bont ar ogwr. 1671

BIBLIOTHECA BODLEIANA

# AT Y DARLLEYDD.

TRa yr oeddwn yn chwilio i geisio gwybod helynt y grefydd Gristnogol ym-mysc ein gwladwyr ni gynt, cefais olwg ar y ddau draethawd hyn, y fuont gynorthwyol i ddechreu adferiad y ffydd ym-mhlith ein henafiaid ni yn yr oes ddiweddaf aeth heibio. Deffyniad y ffydd a gyfieithwyd, ac a gyhoeddwyd yn Gymraeg er's pumtbeng mlynedd a thriugain. * a'r Epistol a brintwyd gyd a'r Testament Newydd er's tair blynedd a chant. * Mi welwn y-ddau wedi heneiddio, ac yn ddi-ymgeledd yn y wlad, yn llechu mewn ymbell gornel, mewn dillad sitrachoc, llychlyd, ac yn ô-debyg i'r ddau dystion, wedi eu gwisco a Sachliain, a llydw hefyd, er iddynt haeddu croesaw gwell: Am hynny cipiais hwynt oddiar y gwysyn, a'r rhwd ydoedd burod yw difetha hwynt, a rhoddais wisc newydd am yr hen gyrph, a theilwng iddynt y Cymwynas. Ni feiddiais i wneuthur dim cyfnewidiad ynddynt. er bod y dysclau wedi eu hail-bwrw, etto yr vn fâth yw'r seigiau ac oeddent, heb gymysc dim a hwynt. Rhaid i ti gyd-ddwyn ag ymbell lythyren allan o'i llê, gan fod y printwyr eisieu deall yr iaith megis yn gweithio dan eu dwylo, ac yn Cam-osod llawer peth. Ceisiais eu printio yn gywiraf ag ellais wrth gopiau siccr.

* Sef yn y flwy. 1595.
* yn y flw. 1567.

Datc. 11. 3.

yr

yr Epistol wrth lyfr y Dr Dafid Powel, a'r llall wrth yr eiddo Watkin Kyffin, o'r Glâscoed Esq; yr hwn o ran carennydd a'r cyfie thydd, a'i vniondeb ymhob achosion, ydoedd ir llyfr yn geidwad o ffyddlondeb ddiammau: ac yn ewyllyscar i hyfforddi 'r ail-printiad, pe cawsei enioes. O na bae i' w etifeddion ef, a phendefigion eraill gymeryd attynt y cyfryw fwriad i amlhâu Cynorthwyau adeiladaeth yspryd-ol i eneidiau 'r gwerin, gystal ag ymborth i gyrph y tlawd! gan fod mor Elusen lonni 'r tlodion yn yr yspryd, ac yw diwallu y rheidus yn y cnawd. fal wrth wneuthur pob vn o'r ddau drwy râs, yr ymgyfoethogont mewn gweithredoedd da, ac yr amlhâo ffrwyth erbyn eu cyfrif hwynt. Gresyn ydyw, a gofidus o'i ystyried, fod cymaint o'r ychydig lyfrau da ys ydd yn Gymraeg ar ddarfod am danynt, eisieu adnewyddu eu hargraphiad: a bod ein cenedl ni yn gwneuthur a hwynt megis Aiphtiaid a phlant Israeliaid, sef eu boddi hwynt yn nyfroedd distaw Lethe, n' eu claddu yn-nhir anghof. a gadel i bryfed lwyr ddinystrio 'r pethau a wnaent lês i lawer o eneidiau. Yr anwyl Gymro, yn y llyfr hwn y gelli weled rhai o'r rhesummau pwysfawr a annogasant y tô diweddaf i ymgais a gair Duw, er mwyn trefnu eu ffyrdd wrtho. Digwydded wrth y gorchwyl hwn i wiail y ddau

1 Tim. 6. 18.
Phil. 4. 17.

*Aaron hyn ail-flodeuo, a dwyn ffrwyth iachus yn ein gwlâd; yr hyn yw dymuniad Calon dyewyllyſcar waſnaethwr.*

## CHARLES EDWARDES.

*Rhydychen Mis Rhagfyr* 31. 167c.

# DEFFYNIAD FFYDD EGLWYS LOEGR:

## LLE Y CEIR GWELED,

A gwybod, doſparth gwir Grefydd Criſt, ag anghywirdeb Crefydd Eglwys Rufain:

*Angenrheidiol i bawb ei ddêalld, a madws i ddynion ei ddyſcu, o ran arwain eu buchedd yn y byd, fal y caffont fywyd tragwyddol yn y byd a ddaw.*

Wedi ei gyfieuthu o Ladin, yn Gymraeg, drwy waith M. KYFFIN.

## Dealld ag arwyddocaad y geiriau angenrheidiol, a dwyſwyd i'r Gymraec, yn hyn o lyfr.

SECTA, *Sect*; ſef, ymbleidiad neu ymwahanus gyttundeb mewn ſyth opinionau.

HAERESIS, *Hæreſi*; ſef, Cyndyn barhaad mewn gau-grediniaeth am ryw bwnc o ffydd.

HAERETICUS, *Hæretic*; ſef, y neb a bathâo mor gyndyn yn y ſath gau-gredinaeth.

SCHISMa, *Sciſm*, ſef, ym-wahanus ymrwygiad oddi wrth vndod a chyttundeb yr Eglwys, drwy ymrafaelieth opinionau.

SCHISMATICUS, *Sciſmatic*; ſef, y neb â ſo euog o'r fâth beth.

CAEREMONIA, *Cæremoni*; ſef, Arfer neu ddefod Eglwyſig.

DIOECESIS, *Diœces*; ſef, Rhôl, neu le i ddwyn rhwyſc, neu lywodraeth: a'r pryd hyn, rydis yn cymryd *Diœçoſis* i arwyddôcau 'n vnig llywodraeth Eſcob.

APOSTATA; ſef, Gwadwr, ag ymwrthodwr a'r ffydd.

MATHEMATICVS. a.um. *Mathematicaidd*; ſef, Perthynaſſol i'r celfyddydeu a elwir *Mathematicæ*.

PALLIA, *Pallau*; ſef, Mantellau, tebig i'r fâth y mae marchogion y Gardes arfer o'u gwiſco. Gwiſc lâes arferedig gynt ymhlith Philoſophyddion: côp, neu fâth ar ſimmwr.

BVLLAE, *Bullae*; ſef, Llythyreu caniattaad, llythyreu gwaharddiad, llythyreu gorchmynniad, a llythyreu eſcymmundod, oddi wrth *Pâb Rhufain*.

IVBILEA, *Iubileau*; ſef, (ymhlith yr *Hebreaid*,) Rhydid, Gorphwys, a Gollyngdod, bob deng-Mlynedd a deugain. Dynwared yr hyn beth y mae *Pâhau Rhufain*, gan gymryd arnynt felly roddi cyffredinawl faddeuant a Gollyngdod pechodau.

DIADEMA, *Diadem*; ſef, Torch o liain, neu ſidan gwyn, y bydde Frenhinoedd gynt arfer o 'i gwiſco a 'r eu penneu. Rydis yn cymryd *Diadem* (lawer gwaith) i arwyddocâu coron Brenhin.

BARBARVS, a. um. *Barbaraidd*; ſef, garw, di wybod, hyll, anfoeſus, afrywiog, creulon.

OBLEGid bod achos i ſôn yn fynych o ſewn hyn o draethiad, am yr *Eglwys*, rhaid yw deallid fod y gair ymma, *Eglwys*, yn cynnwys yr holl rai etholedig gan Dduw, ſef, yr holl Grediniaid ſy 'n barod yn y Nef, a hefyd y rhai byw ar y ddaear hon; o bôb gwlâd a chenedlaeth trwy 'r holl fyd. Y gynnulleidfa yr hon ſy 'n y Nef, a elwir *Eccleſia triumphans*, ſef, yr Eglwys driumphant, neu orfoleddus; oblegid darfod iddi yn barod gael gorfodaeth ar ei holl elynnion. a 'r hon ſy ar y ddaear, a elwir *Eccleſia militans*, ſef yr Eglwys filitant, neu filwriaethus; er mwyn ei bod hi etto yn aros yn y cnawd, a bod yn thaid iddi ymladd (fal milwr) yn-nerbyn y byd, y cnawd, a 'r cythrel.

ECCLESIA PRIMITIVA; ſef, y Brif-Eglwys, neu 'r gynfam Eglwys, neu 'r Eglwys gyntaf.

YLlythyren ymma, ç, wedi rhoi cynffon wrthi, a ddleid ei llafaru fegis, s.

*I'R*

# I'R GWIR VRDDASSOI A 'M CAR ANWYL, Wiliam Meredydd.

MI a welaf may peth arferedig yw yr hen oesoedd gynt ymhlith y Groegwyr a 'r Ladinwyr penna 'i dysc a 'u cymeriad, ydoedd gwneuthyr anrhegion o 'u gorchwilion dyscedig i 'r sawl oedd nessaf iddynt, a hossaf genthynt: fal y gallent, drwy 'r cyfryw fodd, adel hyspysrwydd i 'r oesoedd a ddele ar eu hol nhwy, am rinwedd a rhyglyddiadd y gwyr hynny rhagor eraill. Nid anghymmwys i minne ddilyn yr un llwybr wrth offod allan cysieythiad hyn o addysc, yr hwn yr wyf yn ei orchymyn i 'ch nodded. Oblegig, fegis nad oes neb hyw fwy ei serch a 'i ewyllis ar wneuthyr mowr-les i 'ch gwlad na chwi 'n unig, felly nid oes neb dayarol a haeddde gael hyn gennyf, o 'ch blaen chwi 'ch hunan. Ag er mwyn nad amheuthyn gennych ddim a aller ei sysyrio a 'i anrhe-

gu

gu i chwi yn Saesonaeg, neu'n Lladin; (yn yr hyn ieithoedd y buoch er ioed gyneſin a phob rhyw ddyſc ag athrawieth) heſyd, gan i ni'n dau ddwyn eyn byd allan o Gymry, a bod mor anghyneſin i mi ſcrifennu, ag yw i chwithe ddarllen dim yn yr iaith Gymraeg; hynny a wnaeth i mi, ydwyf wir gymro, a gwir gâr o'r eyddoch, ddewis eych annerch a'ch anrhegu yn Gymraeg, chwaethach nog mewn vn iaith arall. Pa gymro bynnag a gaffo wellaad dyſc, neu gynyddiad gwybodaeth, oddi vvrth y llyfr hwn, diolched i Dduw yn gyntaf, ag i chwithe yn ail. Ef a ddengys hwn y llwybr i'r anghyfarwydd. A chyda hyn, pettid yn pregethu Efengyl Criſt yng Hymry, fal y gwelſoch chwi a minne mewn gwledydd eraill, diau nad oes Genedlaeth yng-Hred a alle ragori ar y Cymry mewn Creſydd a Duwioldeb; gan eu bod nhwy o athrylith a naturiaeth yn chwãnog i ddyſcu pob Rhinwedd a Dayoni, ond cael ei dangos a'i ddeongl iddynt.

Ag

*Ag yna, ni bydde gymaint cûs, cenſigen, brâd, a bwriad drwg, yn eu myſc nhwy; lle nid oes yr owr ᶜon, ſoweth, ddim cyffredinach (medd pawb) nog ymdrechu, ymgyfreithio, ag ymgrafangu, drwy gam, trowſedd, a dygaſſedd, i ddwyn o ddiar bawb ei eiddo. Etto o ᶜr diwedd, pe cae gwir Grefydd a gwaſanæth Dduw ddechre ᶜi goledd aᶜi oſſod allan yn hylwybr; a gweled vnwaith oᶜr cyffredin-bobl fod wynebeu a llownſryd pendeſigion Cymry yffordd honno, e fyddai bob Cymro barod i ſtudio ag i wrando gair Duw yn ddyfal: a gobeithio, cyn nemmawr o ennyd, y ceid gweled ym-myſc gwyr eyn gwlad di lawer pwnc o ddyſc, a dawn, a diwdrwydd, ar ni welwyd hyd yn hyn. Yr hwn beth caniattaed y Goruchaf Dduw iddynt, ag i chwithe lwyddiant a llawenydd wrth fodd*

*eych Câr ffyddlonaf*

M. Kyffin.

# Annerch at yr howddgar

## *ddarlleydd Criſtnogawl.*

DYMMA iti ar les d' enaid, yn hyn o lyfr, ſylwedd a chryno-deb y *Ffydd wir Gatholic*; ith hyfforddi a 'th berffeithio yn llwybr gwaſanaeth Duw, ag iechydwriaeth dyn. Wrth ddarllen hwn y cei di wybod hanes, a dealld gwirionedd y Grefydd Griſtnogawl, a chyda hynny ddanghoſſiad a dat-guddiad amhuredd crediniaeth *Pâb Rhufain*. Rhoed y Goruchaf Dduw iti ochel y drwg, a chalyn y da.

Mi a dybiais yn oref adel heibio 'r hen eiriau cymreig yr rhai ydynt wedi * tyfu allan o gydnabod a chyd-arfer y cyffredin, ag a ddewiſais y geiriau howſſaf, rhwyddaf, a fathredicca 'g allwn, i wneuthyr ffordd yn ymadrodd yn rhydd ag yn ddirwyſtrus i'r ſawl ni wyddant ond y gymraeg arferedig. Eithr am ryw air angenrheidiol, yr hwn ni ellid dangos mo ſylwedd ei rym, na ſynnwyr ei arwyddoccâd yn gymraeg, e ddarfu i mi yn-ôl arfer yr iaith *Saeſonaeg*, *Ffrangaeg*, iaith *Itali*, iaith *Spaen*, a bagad o ieithoedd eraill, gymryd y cyfryw air o 'r *Groeg*, neu o 'r *Lladin*, yn

* *Nid arfer neb dyſcedic o adgyfodi'r cyfryw eiriau methedig mewn iaith yn y byd.*

*Omnium rerum, viciſſitudo.*

yn y modd y mae 'n gynefin gan-mwyaf ymhôb gwlad yng-Hred er yſ-talm o amſer. Nid oes nêmawr o 'r fath eiriau; ag o 'r rhai rheitiaf di a gei hysbyſrwydd a deonglad ar eu penneu eu hun, ar ôl diwedd hyn o Rag-ddoediad. Er maint fu fyngofal am myfyrdod yn hyn o beth, etto, mi a wna gyfri gael fy-marnu a beio arnaf gan ryw fath a 'r goeg ddynion, y rhai a graffant ar ymbell air ymma ag accw, ag a ddoedant yn y fan, wele, geiriau ſeiſnigaidd a geiriau lladingaidd yw rhain, yn dwyno 'r gymraec: f' atteb i 'r rheini, ydyw 'r ddihareb, *Ni Wyr, ni Wella, ni Ddyſc.* Druain gwerin, ychydig a wyddant, llai a welſant, ag nid gwiw ſôn am ddyſcu iddynt. My fi a faddeua i 'r rhai hyn eu hanwybodeth a 'u ffolineb, ag adawaf i rai eraill chwerthin am eu penneu. Hawdd yw gwybod am ryw eiriau ſeiſnig, nad oes, ag na bu er ioed eiriau cymreig iw cael; a hefyd may geiriau yn dytod o 'r *Ffrangaec* yw 'r rhan fwyaf o 'r rhai y mae 'n hwy yn tybied eu bod yn ſeiſnigaidd. Ag am y geiriau lladingaidd, pwy nis gwyr nad yw 'r iaith Gymraec yn ei herwydd, ddim amgen, onid hanner lladin drwyddi. Mi' allwn pe bae gennyf hamdden wneuthyr llyfr digon ei faint o 'r

geirieu

geiriau cymreic arferedig, a fenthycciwyd nid yn vnig o'r *Lladin* a'r *Ffrangaec*, eithr o *iaith Itali*, ag *iaith Spaen* hefyd: heb law'r *dafod Roeg*, ag *Ebryw*, a'r cyfryw. Rhyw rai di-ddyſc di-ſynwyr, a ddoedant ddarfod i'r Ieithoedd hynny fenthyccio gan y Gymraeg, ag nid yr iaith Gymraeg genthyn-nhwy. Nid gwiw mor ymryſymmu a'r fath ynfydion cynhwynol, namyn eu gadel mewn anwiredd ag oferedd. Yn wir chwith iawn yw dal ſylw ar lawer o wyr Eglwyſig cymreig yn byw ar bris eneidieu dynion, a bagad eraill o Gymry yn cymeryd arnynt eu lun dyſc a goruchafiæth, heb genthynt fri 'n y byd a 'r iaith eu gwlad, eithr rhuſſo 'i doedyd, a chwyldio 'i chlywed, rhag ofn iſſ-hau ar eu gradd a'u cymeriad; heb na medry darllen, na cheiſio myfyrio dim a fae a ffrwyth yntho 'n gymraeg, fegis mynny onynt i bobl dybied fod cymmaint eu rhagor-fraint nhwy, na wedde iddynt (f' eneidieu gwnnion) oſ twng cyn iſſed ag ymyrryd ar ddim addyſc cymreig. Telid Duw iddynt ddaed eu cyneddfeu. Amdanaf fy hun, mi allaf ddoedyd er dwyn onof y rhan fwyaf o 'm byd hyd yn hyn o 'm hoes ym-mhell oddi wrth wlad Gymry, etto wrth fod ymmyſc Ieithoedd dieithr, a darfod i mi dreu-

lio

lio f'amſer a'm haſtudrwydd mewn petheu eraill, ni bu fwy fyngofal ar fyfyrio, a dal i 'm cofvn iaith, no 'r Gymraec; gan ddamuno allu o honof wneuthyr rhyw lês i 'r iaith a 'r wlad lle ym ganwyd, yn-ôl athrawiæth *Plato* 'r Athrho mawr a phenadur llawer o philoſophyddion dyfn-ddyſc; yr hwn a ddoedodd, *Ortus noſtri partem Patria, partem Parentes vendicant, partem Amici*; ſef yw hynny, y mae rhan o 'n genedigaeth ni yn ddyledus i 'n Gwlad, a rhan yn ddyledus i 'n Tadeu a 'n Mammeu, a rhan arall yn ddyledus i 'n hoff-ddynnion. *Plato. Epiſtol. 9. ad Archytam Tarentinum.*

Duw a wyr e fuaſſe howſach i mi o lawer, a hynodach i 'm henw, ſcrifenny 'r cyfryw beth mewn iaith arall-chwaethach nog yn Gymraec; Ond mi a welaf bob peth (onid antur) ymhôb iaith yng Hred, mor bybyr, ag mor berffaith, drwy ddyſc a diwdrwydd gwyr da, nad rhaid iddynt (yn ei herwydd) wrth ddim ychwaneg. O 'r tu arall, prin y gwela 'i ddim (onid llyfr Gair Duw 'n vnig) yn y Gymraec, a dim ffrwyth rhinwedd ynddo, i ddyſcy ag i hyfforddi yr rhai annyſcedig. Doctor *William Morgan* a gyfieythodd y Beibl drwyddi yn hwyr o amſer; gwaith angenrheidiol, gorcheſtol, duwiol, dyſcedig; am yr hwn ni ddichyn Cymry fyth dalu a diolch iddo gymaint

gymaint ag a haeddodd ef. Cyn hynny nawdd yw gwybod may digon lleſo oedd gyflwr yr iaith gymraeg, pryd na cheid clywed ſynychaf, ond y naill ai cerdd faſwedd, ai ynte rhyw ſath arall ar wawd ofer heb na dyſc, na dawn, na deunydd ynddi. O damweinie i ryw brydydd, ryw amſer, geiſio braſ-naddu ychydig dduwioldeb ar gerdd, efa balle mewn llawer pwnc eiſieu dyſc, a gwybodæth; gan hynodi i'r bobl ryw hen chwedl, neu goel gwrach ar gwrr y baith; a hynny wedi ei dynny allan (y rhan fwyaf) o lyfr y Myneich celwyddog gynt, yr hwn a elwid *Legenda aurea*, ag a ellir ei alw *Traethawd y Celwyddeu*. Y mae 'n fy meddiant i beth o'r fath gerdd gymraec iw dangos, ag y mae 'n doſtur iawn gan fynghalon i feddwl ddarfod twyllo ag anrheithio llawer enaid dyn drwy'r fath erchyll ynfydrwydd. E ddarfuaſſid cyfieuthu 'r Teſtament newydd ynghylch yr wythfed neu 'r nowfed flwyddyn o Deyrnas eyn hargiwyddes frenhines *Elizabeth*, ond yr oedd cyfled llediaith a chymaint anghyfiaith yn yr ymadrodd brintiedig, na alle cluſt gwir Gymro ddioddef clywed mo 'naw 'n iawn. Yn-nhal y *Teſtament* hwnnw y gwelais i lythyr duwiol dyſcedig at y Cymry, o waith y gwir

gwir barchedig Dâd *Richard* Eſcob *Menîw* iw twyſo nhwy i adnewyddiad yr hên ffydd gatholic a goleuni Efengyl Criſt: yr hwn lythyr a ſcrifennodd y doededig Eſcob mewn Cymraec groyw, hyfedr, ymadroddus, a di-ammeu wneuthyr onaw lês mawr i bob Cymro a'i darllênnodd. Heblaw hynny mi a welais ddoſparth byr ar yrhan gyntaf i Ramadeg cymraec a brintiefid er ys-talm, yr hwn ſydd ddarn o waith dyſcedig ynghelfyddyd gramadec, mor buraidd, mor lathraidd, ag mor odidawg ei ymadroddiad, na ellir damuno dim perffeithiach yn hynny o beth. Ni wn i weled etto, na chlywed ſôn am ddim amgenach yn Gymraeg a nêmawr o addyſc yntho. *Gramadec Doct. Gr. Robert.*

*Iulius Cæſar* yr Ymerodr cyntaf, er ys mwy no mil a chwechant mlynedd aeth heibio, a fynegodd, yn ei yſtori ladin a elwir *Cômentatii*, y ddyſc ar Philoſophyddiæth oedd gan y *Drudion* ym-mhlith y *Brytanniaid* yn ei amſer ef; ond ni choelia 'i ddigwydd dim fylwedd o 'r athrylith a'r athrawiæth honno i brydyddion Cymry er ys llawer oes. *Iul. Cæſar. Com. lib. 6.*

Tu-ag-at am newid treſn, a newyddu llwybr y ſcrifennyddiæth gymreig, drwy ddychymmig o wyr ryw fath ddieithr ar

llythrenneu

lythrenneu ag yſcrifen bawb ar ei amcan ei hun, a hynny ſynychaf heb na rhôl, na rheſſwm; anghymeſſur iawn yw 'r helynt honno. Os newid llythyrenneu ſydd raid, cynnwyſſa llythyrenneu i 'r Gymraeg yw 'r elfenneu Groeg; hefyd, a'r rheini, medd yn Ymerodr *Iulius Cæſar*, yr oedd yr hên *Frutanniaid* arfer o ſcrifenny yn ei amſer ef gynt. Ond gan fod y llythyrennau ſydd, yn arferedig ag yn ſathredig ymhlith y Cymry er ys dyhyd o amſer, gwell yw cadw rheini rhag llaw, na throi 'r bobl i ddyſcu gwyddor drachgefn. Os anweddus yw gorfod dyblu, d, l, f, ynechreu geiriau, eiſteddfod o wyr dyſcedig a ddichyn drwy awdurdod cyffredin ddi-wygu hynny o fai. Eithr yn y cyf-amſer, gormod hyfder mewn vn gwr pwy bynnag fo, yw rhoi allan math newydd ar lytherēneu a ſcrifennyddiæth, a thybied may cymwys i bawb ei galyn ef. Hyn a wnaeth i mi ochel newid dim yn y llythyrenneu, er bod gynnyf amryw ddull ar elfenneu gymaint a chan eraill. Eiſieu dyſc a duwioldeb, ag nid eiſieu llythyrēneu, i adrodd dyſc, ſydd ar yr iaith gymraeg. Nid gwaeth gan y newynog fwyd mewn deſcul bren, nog mewn deſcyl arian. Mi a fum ddiēſcæluſa 'g ellais yn ôl trefn ieithoedd dyſcedig, ag yn enwedig

wedig iaith *Ffrainc* ag *Itali*, ar oſſod ymadrodd hyn o lyfr yn llyfn ag yn llwybraidd, gan ochel dryg-ſain a llediaith ( gymaint dim byth ag allwn ) yn ſcrifennyddiaeth a llaferydd y geirieu ; ag fal y galle Cymro ei ddarllen ef yn rhwydd, ag yn rhygyl. O digwydd i ti ar y cais cyntaf gyfarfod a pheth anghynefinder ag anhowſder, mewn yſtryw a dealld rhyw ddoediad neu ſentens weithie; yna, darllen di 'r mann hwnnw drachgefn, a pha fynychaf y darllenner ef, howſach howſach fydd ei ddirnad. Hefyd, rhaid i ti wybod na ellir cyfieuthu dim o iaith arall yn gymraeg, cyn rhwydded, a chyn rhydded, ag y dichyn vn ſcrifenny 'r peth a ddychmygo ag a fynno, fo' i hun. Yn y naill, rhaid yw dilyn doediad, a chalyn cerddediad gwr arall: yn y llall, mae i ddyn gymryd y llwybr a welo fo yn dda, a gwneuthyr ei daith ai waith, yr hwn a fynno, ai hir, ai byrr, ai crych, ai llyfn; yr hyn beth a wyr pawb dyſcedig. Yn y chwaneg, gwybydd ddarfod imi ( yn bennaf dim ) beri printio hyn o draethiad yn y llytherēneu arferedic-caf a chydnabyddu ſſaf i'r rhai ānyſcedig (o ddeithr rhywfath ar eirieu, a doediadeu arbennig, yn rhyw fanneu o 'r llyfr ) a rhaid yw cyd-ddwyn ag ymbell fai a ddiangodd dan ddwylaw 'r Printiwr, herwydd nid

peth cynefin yw printio cymraeg. A chymmeſur yw adrodd i ti yn hyn o ſan pa ddialedd a llwyr-gam a wnaeth gwr eglwyſig o Gymry mewn Eiſteddfod; pan grybwyllwyd am roi cennad i vn celfydd i brintio Cymraeg, yntef a ddoedodd nad cymmwys oedd adel printio math yn y byd ar lyfreu Cymreig, eithr ef á fynne i 'r bobl ddyſcu Saeſonaeg, a cholli eu Cymraeg, gan ddoedyd ym-mellach na wnaer Beibl gymraeg ddim da, namyn, llawer o ddrwg. Wele, ond rhinweddol a naturiol oedd fod yn Eglwyſwr fal hyn? A alle Ddiawl ei hun ddoedyd yn amgenach? Nid digon oedd gantho ef ſpeilio 'r Cyffredin am eu da dayarol, ond ef a fynne gwbl anreithio eu heneidieu nhwy hefyd. Herwydd pwy ni wyr mor amhoſſibl fydde dwyn yr holl bobl i ddyſcu Saeſonaeg ag i golli eu Cymraeg; ag mor reſynol yn y cyfamſer fydde colli peth anneirif o eneidieu dynion eiſieu dyſc a dawn iw hyfforddi? Ond tebig oedd hwn i 'r ci yn gorwedd yn y preſeb, ni wnae na bwyta gwair ei hũ, na gadel i 'r Ych bori chwaith? Na bo gwell helynt ei enaid ef nag oedd ei yſtyriaeth ſo am eneidiau eraill. Doetted pawb *Amen*, ag na chlywer byth mwy ſôn amdano. Ond gan fod llyfr gair Duw wedi ei gymreigu a 'i brintio, nid gwiw i neb o

blant

blant diawl bellach geiſio tywyllu goleuni Cymry, gwnelont eu gwaethaf. Gwaith rheidiol iawn fydde troi 'r P*ſalmeu* i ganghanedd gymraeg, nid i gãghanedd Englyn, nag Owdl, na Chowydd, nag i fath yn y byd ar gerdd blethedig; herwydd felly ni ellir byth troi na 'r P*ſalmeu*, na dim arall yn gywir. Eithr i 'r fath feſſur a thôn canghanedd ag ſydd gymeradwy ymhôb gwlad, a ddiwygwyd drwy dderbynniad diſcleirdeb yr Efengel: ag fal y gwelir yn y *Saeſonaeg*, *Scot-iaith*, *Frangaeg*, *iaith Germania*, *iaith Itali*, a 'r cyfryw; fal y gallo 'r bobl ganu y gyd ar vnwaith yn yr Eglwys; yr hyn beth fydde ddifyrrwch a diddanwch nefawl iddynt yn y llãn, a chartref. Am Englyn, neu Owdl, neu Gowydd, ewyr pawb nad cynefin ond i vn dyn ar vnwaith ganu 'r vn o 'r rheini. Heblaw hynny, ni waſnaetha tôn yr vn o honynt i gerdd yſprydol vchelfraint; a phe gwaſnaethe, etto, cabledd mawr yw cymmyſc cerdd yr Yſpryd glan yn yr vn don ganiad a cherdd faſwedd ofer. Rhaid i'r neb a gychwnno hyn o orchwyl cyſſegr, ddealld amryw ieithoedd dyſcedic, fegis na roddo ef vn gair yn y Ganghanedd ond a fo cwbl cyd-ſynniol a meddwl yr Yſpryd glan. Pette gennyf y ſeibiant a 'r hamdden ſydd gan lawer, cyntaf peth, a chwan-

nocca poen a gymerwn i arnaf, fydde, tueddu ar hyn o wairh, ar ôl cyd-ſiarad a dyſcedigion Cymry, ynghylch pa ddull a math ar ganghanedd, a dybyid oref a chymeſſuraf i hyn o Dduwioldeb. Yn y cyf-amſer (ddarlleydd Criſtnogawl) dyro groeſo i 'r llyfr duwiol ymma, adroes i o Ladin er mwyn y rhai annyſcedig, yn yr hon iaith y ſcrifenodd Eſcob *Iuel* ef, vn o 'r gwyr goref ei ddyſc, a duwiolaf ei fuchedd, ar a fagwyd er ioed dan Gred a bedydd. Duw a roddo i ti hyfryd gynnydd a chymmorth ymhôb dayoni yſprydol. Ag yn-ôl archiad *Criſt* eyn prynwr, *Yn gyntaf cais Deyrnas Dduw a'i gyfiownder*, a thi a gei bôb peth yn ychwaneg. Bydd wych. O dref *Lunden* ym-Mis *Hydref.*

*Matth.* 6.33.

1594.

*M. K.*

# DEFFYNNIAD FFYDD

## Eglwys Loegr.

HIr a ben yw'r cwyn er yn amseroedd cyntaf y Patrieirch a'r Prophwydi, wedi ei gynnal dwy'r Scrifenadeu a Thestiolaetheu pob oes, fod y Gwirionedd yn crwydro mal estron yn y byd hwn, ag ymblith ei angbydnabod yn bawdd iddo gael gelynion a cham gybyddwyr. Yr hyn beth er na choelia rhyw rai ysgatfydd, od oes rai ni ddaliassant graff kyl'w arnaw (yn gymaint a bod holl rywiogaeth dyn o 'wir Naturiaeth ag o'i waith eu hunan heb Athro, in ymgais a'r Gwir: a Christ eyn Prynwr pan oedd ef yn byw ymmysc dynion, yn mynnu ei alw y Gwirionedd, fegis benw cymhwyssaf iddo, i ddangos ag i ddeongl ei holl nerth Duwiol) Nyni er hynny, ystawl a'marferaslom a'r Scrythurau glan, ag a ddarfu ini ddarllen, a gweled beth a ddamweiniodd i bawb duwiol agos ymhob amser: i'r Propwydi, i'r Tertul. in Apolog.

Apoſtolion, i'r Merthyron ſanctaidd, i Griſt ei hun, pa fodd y rhegwyd, y goganwyd, ag y cablwyd nhwy, yn vnig er mwyn y Gwir; ydym yn cydnabod nad ydyw hyn yr vn o'r ddau nog yn beth newydd, nag yn anhawdd ei goelio, eythr o ddechreuad byd yn gymeradwy ag yn arferedig. Je rhyfeddach o-lawer ag anhowſach ei goelio fydde, ped fai Tad y Celwyddau a gelyn pob gwirionedd (y Cythrel) yr awr hon yn y diwedd, ag yn ddi-ſymmwth wedi newidio ei hen gyfrwyſdra, gan obeithio allu ohonaw mewn modd amgéach na thrwy ddoedyd celwydd orchfygu'r Gwir, Neu geiſio o honaw yrowron gadarnhau ei deyrnas drwy ddichellion eraill ag amgen nag a arferaſſeu ef er ioed hyd heddiw.

Ioan. 8.

Canys er pan oes cof am ddim, braidd i medrwn gael vn amſer, nag wrth gynnydd cyntaf y ffyd, nag yn ei gwaſtadfod, na chwaith ym mhryd ei had-gyfodiad, yn yr hyn ni wnawd llwyr-gam trahaus a'r Gwir, ag a Ewiriownder. Herwydd diau fod Diawl yn gweled nad di-ogel iddo ef, ag na ddichyn gadw'r eiddo, tre ſo'r Gwir mewn di-ogelwch.

Am hynny pe rhoem na chrybwyllem am yr hen Batricirch a'r Prophwydi, y rhai ni threiglaſſent vn darn oi heinioesyn

rhydd

rhydd oddi wrth gam-ogan adychan: Mynt a wyddom ddarfod i rai yn yr amseroedd gynt, ddoedyd a phregethu yn gyffredinawl, fod yr ben Iddewon, (y rhai nid amheuwn nad oeddynt addolwyr yr vnig ar gwir Dduw) yn addoli y naill ai Hwch ai Assyn yn lle Duw, ag nad ydoedd ei holl grefydd nhwy ddim amgen onid erchyllddirmyg a di-ystyrwch ar bob Duwiolæth. Mi a wyddom pan oedd mab Duw a'n Prynwr Iesu Grist yn dyscu'r Gwir i ddynion, gael o honaw ef ei gymeryd yn Hudol, yn gyfareddwr, yn Samaritan, yn Beelzebub, yn Dwyllwr y bobl, yn seddwyn, ag yn fwytawr.

Cornel. Tacitus.

Tertul. in Apolog. cap. 7. C. Plinius.

Ioa. 7. 9. 10 Mar. 11.

A phwy ni wyr beth a ddoetpwyd gynt am Sainct Paul (ydoedd owchyscaf bregaethwr a diball gynhaliwr y gwir) fod honaw weithieu yn ddyn blin cyffrous yn codi terfysg, ag yn gwneuthyr gwrth-ryfel; weithieu ei fod ef yn Heretic: weithieu yn ynfyd: ag weithieu eraill o wir gynnen a chyndynrwydd yn cablu cyfraith Dduw ag yn diruthygu deddfau yr ben dadeu: Hefyd, pwy ni wyr pa fodd y gwnaethpwyd a S. Stephã yr hwn pan ddaroedd iddo a llawn ag a llawen enaid gofleidio'r Gwirionedd, a dechre onaw ef, fal y dyle, ei bregethu yn hy-lwyd'r ai ossod allã yn ddibafarch, ef a alwyd yn y

Act. 26. Epiphanius.

fan i gymeryd barn am ei hoedl, megis bn a ddoedasse Dzawder a thzaha yn-nerbyn y Gyfraith, yn nerbyn Moyses, yn-erbyn y Dem'l eg yn-nerbyn Duw? Neu pwy nis gwyz fod rhai yn yz amseroedd gynt a rdent ogan, gan ddoedyd fod oferedd yn y Scrythur lan a'i bod yn cynnwys petheu amlwg amrafaelus ag yngwzthwyneb eu gilidd? A bod Apostolion Crist bob bn yn ymrysson ar llall, a Phawl yn angbymmod a nbwy i gyd? Ag er nad adzoddom y chwbl (her wydd bynny fydde anniben) pby ni wyz pa wawd a gwzadwydd a wnaed am ben eyn teidiau ni yzhai a ddechzeuassant gyntaf gyd-addef a chymeryd arnynt enw Crist gan haeru arnynt gydkwziadu wzthynt eu hunain, ag ymgyngbozi yn ddirgel yn nerbyn stad y deyznas, ag o ran bynny eu bod nbwy yn mynych gyfarfod cyn lliw dydd yn y tywyllwch i ladd plant ieuaingc, i ymlenwi a chig dynnion, ar ddull anifeiliaidd i yfed eu gwaed: Yn y diwedd, fod eu barfer o ddiffoddi'r canhwylleu a gwneuthyr godineb yn eu mysc eu hunain* a gwarthus affendid y naill ar llall, bzodyz yn gozwedd gida'u chwiorydd, meibion gida'u mammeu, heb perchu gwaed na charennydd, heb genthyn ddim math ar grefydd, na dim meddwl

Marcion ex Tertull.

Ælius e Lactant.

Eusebius lib. 5. cap. 2 Tertull. in Apollog. 3. 1. 2. 3. & 7. 8. 9.

*Lloſc-ach.

meddwl am Dduw, cas elynion rhywiogaeth dyn; na ddylent gael gweled goleu'r dydd, na ddylēt gael byw yn y byd: yr holl gam weddau hyn a haerwyd gynt ar dylwyth Dduw, ar Grist Iesu, ar Bawl Apostol, ar Stephan, ar bawb o'r sawl hynna'g yn y derhreuad a dderbyniassent wirionedd yr Efengyl, ag oeddynt fodlon adel eu henwi'n Gristnogion, yr hwn ydoedd henw digon atcas y pryd hynny ymhlith y cyffredin; ag er nar oedd y petheu hyn yn wir, etto yr oedd Diawl yn tybied may digon fydde iddo ef allu peri coelio eu bod hwy yn wir a chashau o bawb y cristnogion, a cheisio eu dihenydd yn hollawl. Am hynny wedi gyrru'r fath chwedleu ar rhain ym-mhenneu Brenhinoedd a Thwysogion, nhwythau a laddassant Brophwydi Duw heb adel i'r bn ddianc: Esai a farnwyd iw ladd a llif: Hieremias a cherrig: Daniel, ymhlith Llewod: Amos, a throssol hayarn: Pawl, a chleddyf: a Christ, ar y Groes: ag a fwriwyd yr holl Gristnogion i Garcharoedd; i boenau tostion, i Grogprennieu; iw taflu hendra mwnwgl i lawr o gribau creigieu, o fanneu bchel, ag o flaeneu elltydd; iw difa a'u llarpio gan anifeiliaid gwylltion: iw llosgi; ag a wnaed dan-llwythi mowrion o dan o'i cyrph

Tertul. in Apolog. cap. 3.

Sueton: Tranquil. in Nerone.

byw nhwy, yn bnig er rhoddi goleuad liw nos, ag o wir watwarwch arnynt: beb weneuthyr bri amgenach onynt, no'g o'r forod gwaethaf, llysnafedd bzyntaf, a phetheu gwatwargerdd yr holl fyd. Llyma (fal i gwelwch) y triniwyd yn oestadol Athrawõ ag addefwyr y Gwir. Oberwydd pa ham, Nyni y fawl a gymeraffom arnom goel a chyfaddef Efengyl Crift, a ddylem fod yn hannerchwynach gennym os trinijr ni ynyr bn modd ã yr bn achos: A'n bod ni beddyw fal eyn tadeu gynt, yn cael eyn berlid a gogã, ymfertbiadeu, ag a chelwyddau: abynny nid trwy haeddedigaeth o'r eiddym eyn bũ eithr yn bnig am eyn bod yn adzodd ag yn addef y Gwir. Prydis yn llefain yn groch arnõ heddiw ym hob man eyn bod ni y gyd yn Hereticiaid, ddarfod i ni ymwzthod a'r ffydd, a thzwy goel newydd, ag athzawieth annuwiol, wabanu cytundeb yr Eglwys: eyn bod ni yn dwyn dzach gefn ag yn adgyfodi o bffern, yr hen hereſiau a farneſſid ag a fwzieſſid er ys llawer o amſer: a'n bod ni yn goſſod allan * Sectæ ag yn hau gwzeichion llid a chynnennau, na chlywyd er ioed o'r fath: fod o honom eufys wedi eyn gwahan yn blediau, ag yn argoeliadeu. gwzthwyneb iw gilidd: a methy gennym er ioed etto mewn modd yn y byd gytuno yn eyn myſc eyn hunain: eyn bod ni 'n ddynion

† *Cam-blei dicu.*

mell-

melldigedig, ag fal y cowzi gynt, yn rhyfela yn-nerbyn Duw ei hun: a'n buchedd, heb na bzi na gofal am Dduw: eyn bod yn dirmygn bob gweithzed dda: nad oes gennym na dysg na dawd rhinwend, nachyfreithieu na moesseu, ag nad ym yn gwneuthyz ystu-riad ā ddeddfolaeth, nag am dzefn nag am iniownder, nag ā gyfiownder: eyn bod ni'n gyllwng yffrwyn i bod diffeithwch ag yn ā nos y bobl i bob math a'r rydid ag ālladzwydd: eyn bod ni'n bwziadu ag yn ceifio bwrwi lawz bzaint llywodzaethwyz a bzēhinoedd fal y gellid ymchwelyd y cwb'l dā reoledigaeth yz āwadol gyffredin a'r gynlleidfa annyscedig: ddarfod ini gilio mewn cynnwzf a therfysg oddiwzth yz Eglwys gatholic, ag ini o achos* Scism Cythzeulig wneuthyz ymrafael a blinder, dzwy'z holl fyd; a thzwy gyffro a thzallod aflonyddy heddwch cyffredinol a thāgneddyf gwastadol yz Eglwys: a megis y gwnaeth Dathā ag Abirō gynt a Moyses ag âg Aron, felly ddarfod i ninneu heddiw ymado ag ym neulltuo oddiwzth Bab Rhufain, heb achos cysiawn yn y byd: nad ydym yn gwneuthyz dim bzi o awdurdod yz hen dadeu a'r hen Gymanfa Gynghozau o'z amseroedd gynt: ddarfod ini o wir falchder ag afroldeb ddileu 'r * Ceremoniæ sanctaidd oeddynt deilwng a chymeradwy gā eyn Tadeu a'n Teidieu

* *Ymwahunus ymrwygiad oddiwrthy weledig Eglwys.*

Num. 16.

* *Arfer, neu ddefod Eglwysig.*

er ys llawer cann mylynedd pan oedd cyneddfeu dynion yn dda, ar byd hefyd yn well nag ydyw yzowzon.

A darfod i ni yn ddifadde o'n hawdurdod neulltuol eyn hun heb farn cyssegr Gymanfa-Gyngoz henrheithiawl, ddwyn i mewn i'r Eglwys ddeddfodeu newyddion? a gwneuthyz onom hyn y gyd nid o ran crefydd, eithz o wir awydd i amrafael.

Ond tu-ag-at amdanynt eu hun, doedyd y maent eu bod nhwy heb gyfnewid dim, eithz yn cadw ag yn cynnal er ys llawer oes hyd heddyw, bob peth yn yz bn modd ag y darfuasse ix Apostolion eu rhoddi ag ir hen dadeu gynt eu harfer. A rhag tybied wneuthyz hyn o dzin yn bnig er cas a cham-ogan arnom, a bod o wir genfigen wzthym yn hau hyn mewn congleu a chilfacheu, ef a ddarfu i Babau Rhufain yn ffyznig iawn denu dan law, wyz digon cymmen ag nid annyscedig y chwaith, i ganhozthwy yr achos efrydd hwn, gan ei dzwssiadu ai ossod allan mewn llyfreu a hir ymadzoddion, megis dzwy'r fath gymhendod ag odidowgzwydd iaith, y gellid peri i ddynion annyscedig ambeuo fod rhyw beth mawz yn yzachos.

Yn wir nhwy a wybuant fod eu masnach ymhob man yn mynd i lawz, fod pawb

yzow

yzowzon yn gweled eu dichellion, ag yn gwneuthyz llai o fri amdanyn fod eu cymmozth be unydd yn egwanhau, a bod arnynt anghenrhaid am ddadleuydd ymhlaid eu hachos. O'z petheu y maent yn eu heuru arnom-mi llawer ſydd gelwyddeu dybzyd ag felly wedi cael eu gadel, au bwzw ymmarn y rhai au doedaſſant; a rhyw fath a'r betheu er bod onynt yn gelwyddeu hefyd, etto mae'r fath liw a llun gwirionedd arnynt, ag y bydd bawdd magly a ſlommi'r darllenydd anghyfarwydd ynddynt: ag yn enwedig wzth ddarllen cymhleth a chymmendod eu hymadzodd nhwy. Ond rhyw betheu eraill a'r y maent yn eu doedyd amdanom, ydynt o'zcyfryw deſtyn, na ddylem na'u gwzthod na'u gwadu megis cam-weddau, eithz eu haddef a'u cymeryd arnom fal gweithzedoedd iownus a chyſlownus o wir yſtyziaeth. Canis o ddoedyd y gwir ar fyzeirieu, goganu y maen-nhwy y cwbl ynom-mi, ie y petheu ni allant wad eu hun nad ydynt bniawn a gwedda'dd, a megis na bae ddim yn eu wneuthyz na'u adzodd gennym-mi 'n iawn, y maent o fwziad dzwg, yn goganu yz holl eirieu a gweithzedoedd eyddom.

Cymwys a fuaſſe gymeryd llwybz bni ownach, a myned yn howddgarach i wei-

thio

thio, od ydoedd yn eu hyd nhwy galyn gwirionedd: eithr yrowron fal rhai nid gwaeth genthyn am wirionedd, nag am foddion ag arferau crifftionaidd, gofted arnō yn ffel-ddirgel y maent, ar fedr eyn gwrthladd dwy nerth celwyddeu, dan gam-droi dallineb ag anghyfrwyddyd y bob'l, a hefyd anwybodaeth Llywiogion, i'n cafau ni ag i orthrechy'r Gwir. Dymma, wele, alluogrwydd y tywyllwch, a galluogwrydd gwyr yn rhoi mwy hyder ar hurtrwydd y gynnulleidfa anwybodol ag ar y tywyllwch, nag yn y Gwir a'r goleuni Arhai (fal i mynegodd Saint Hieronimus) yn doedyd yn aml wg yngwrthwyneb y gwir, ag yn cau eu llygeid o'r gwir gwaith ddi oddef rhag gweled. Eithr ni a ddiolchwn i'r goreu a'r goruchaf Dduw fod cystal a chyfryw eyn achos ni, y nerbyn yr hyn ni ellent (pan oedd fwyaf eu hawydd) ddoedyd dim gogan, ar nas gellent yn yr hn modd ei droi yn-nerbyn yr hen dadau sanctaidd, yn-nerbyn y Prophwydi, yn-nerbyn yr Apostolion, yn-nerbyn Pedr, yn-nerbyn Paul, ag yn-nerbyn Crist ei hun. Gan hynny os rhydd iddyn-nhwy fod yn ffraeth ag yn gynnunen i ddoedyd dwygioni, Nid cymwys i ninneu fod yn fud i wneurhyr gwir-afreb ymblaid eyn hachos sydd ragorol o ddayōi.

Her-

Herwydd cãpeu dynion difraw eu buchedd, ag o wir ddiofalwch ag annuwioldeb yn cau eu llygeid wrth wneuthyr cam a henw Duw, ydyw bod yn ddifraw genthyn beth a ddoetter amdanynt eu hun a'u bachos (pe rhoem ai fod yn anwir ag yn gau-ogan) ag y n enwedig pan fae o'r cyfryw destyn, ag yn yr hyn y gorthrechid goruch-fowredd Duw, a hraint crefydd. Canys er gallu o ddyn llariaidd cristnogawl gyd ddwyn a bod heb gymeryd arno gael rhyw gam ar all mawr lawer gwaith, etto 'r neb ni chymero arno wybod y gogan a gaffo o ran Heresi, ni ddichyn hwnnw (medd Ruffinus) fod yn Grestion. Oblegid pa hã, ni a wnawn ninneu yr owrgon y peth y mae pob cy fraith a gwir leferydd Naturiaeth yn ei erchi, a'r peth a wnaeth Crist eu hunan yn y cyffelib achos pan ymserthwyd ag ef, fal y gallom fwrw he ibio oddi wrthym eu cam gybuddi ad gogangllyd hwynt, ag ymddiffin yn gy wir ag yn gymhedrol eyn hachos a'n Gwriondeb eyn hun. Canys, pã ydoedd yr Iddewon yn cyhuddo Crist o Swyngyfaredd, megis fod cymdeithas rhyngtho ef a chythreliaid, a thrwy eu canhorthwy nhwy fod onaw ef yn gwneuthyr llawer o betheu: Nid des (eb ef) Gennyf gythrael, ond yr wyf yn perchi syn-Nhad, ag yr ydch itheu Ioan. 8.

itheu yn fy amherchi inneu. A phan watwarwyd Pawl megis dyn ynfyd gan Ffestus y Rhaglaw; o arderchoccaf Ffestus (eb ef) nid ydwyfi ynfyd. fal y rwyd ti'n tybied. eithr geirieu 'r Gwirionedd a phwyllineb yr wyfi yn eu adrodd. A'r hen Gristnogion gynt pan gam-gyhuddid nhwy geyz bzon y bob'l, o Gelanedd, Godineb, * allosc-ach, a'u bod nhwy hefyd yn gwneuthyz terfysg ymblith y cyffredin: Nhwytheu pan welsant y gellid trwy'r fath ogan ddwyn mewn ammeu ag argywedd y crefydd yz hwn yz oeddynt yn ei addef: yn enwedig os cymryd ernyn dewi a wnaent a hanner cyfaddef y camweddeu hyn: rhag ofn i hynny rwystro ag afrwyddo ffozdd yz Efengyl, nhwy a wnaethant Araithiau ag a scrifennassant lyfreu a llythyreu ymbil gan vfudd attolwg i'r Ymerodreu ag i'r Twysogion ar gael onynt eu hymddiffyn eu hunain a'u cymdeithion yngolwg ag ar osteg y byd.

Act. 26.

*erchyll aflendid.

Quadratus, Iustinus, melito. Tertul &c.

Ond gan i lawer miloedd o'n bzodyz ni o fewn yz vgein mylynedd ymma ddwyn testiolaeth i'r Gwir, a hynny mewn dirfawr boeneu o'z tostaf a'r a ellid eu dychymig: A chan i Benrheithiaid dzwy fwriadu llawer ffordd, etto fethy ou hamcan ar attal cynnudd yz Efengyl, a bod agos yz

holl

holl fyd yzowzon yn dechzeu egoz eu llygeid i weled y goleuni: Ni a allwn wneuthyz cyfri ddarfod i'n hachos ni er ys-dyddiau gael digon o ddadleuad a deffynniad: ag o ran bod yz achos moz eglur-loyw yn doedyd dzosto ei hun, nad rhaid i ni bellach wzth y chwaneg o eirieu.

Canys pe bae Pabau Rhufain yn mynny neu'n medzy meddylio wzrbynt eu hun am holl gyfl'wr yr achos ag am ddechzeuad a chynnyddiad eyn crefydd ni, pa fodd yn eu herwydd y dzwg dycciodd ag y methodd eu holl fasnach nhwy heb neb yn gwahardd iddynt nag yn gwzthladd yz edddynt: oz tu arall, pa fodd y llwyddodd ag y cynnyddodd eyn hachos ni o'r dechze, dzwy anfodd Ymerodzeu, dzwy anfodd Brenhinoedd, er gwaethaf Pabau Rhufain, a chan mwyaf heb ddiolch i bawb: pa wedd, fessur ychydig i'r amlhaodd eyn crefydd ni 'mhob gwlad ag y daeth yn y diwedd i lyssoedd a phalassau hzenhinoedd: mia dybygwn, y dyle hyn y gyd hynodi ag arwyddocau iddynt fod Duw ei hun yn ymladd yn eyn plaid ni, ag yn chwerthin o'r Nef amben eu hamcanion hwy: a bod cymaint grym y Gwir, na ddychyn na nerth dynion, na phyzth vffern mo'i ddadwzeiddio. Herwydd nid ydynt heddyw ynfydion

dion y gyd, gynnifer o ddinaſſoedd rhyddion, o frenhinoedd, o dwyſogion a'r a gilial ſant oddi wrth ozſedd-fa Rhufain, ag yn hytrrach a'mgyſſylltiaſſant ag Efengyl Crift

Ag er na bu hyd heddyw, hamdden na feibiant gan Babau Rhufain i fanwl-yſtur|io ag i aſtud feddylio am y petheu hyn, Neu er hod yzowzon ryw of alion eraill yn lleſtair hddynt neu 'n gwaſcu arnynt: neu eu hod nhwy 'n tybied may di-yſtur ag angbyfaddas ydyw i radd a goruchafiaeth y Pab fyfyrio 'r fath fan betheu cyſſredinol: erto nid yw hynny reſſwm pa ham y dyle 'n bachos ni gael tybied yn waeth o honaw. Neu os nhwy yſgatfydd ni fynnant weled y peth-y maent yn ei gwbl ganfod namyn gwzthwynebu 'r Gwirioned am-lwg a ddylaem ni am hynny gael eyn gadel a'n galw yn Hereticiad, o ran nad ydym yn rhyngy hodd ag yn ymbfyddhau iw hewyllys nhwy? Pe buaſſe 'r Pab Pius, yz hn o'z ddau, na'r fath hn ag y mae efe moz ddirfawz yn chwennychu ei gyfrif, na'r fath hn chwaith a'n cymeraſſe ni fal ei frodyz, neu oz hyn lleiaf fal dynion, ef a wzadowſai ag a fynnaſſe holi eyn haddefod a'n hattebion, beth yz oeddym i'n ei ddoedyd, a pheth a ellid ei ddoedyd yn eyn herbyn, ag

Pius. 4.

nid

nid mor ebnd trwy gam dyb, barnu a bwrw yn euog (yn ei lythyr o escymundod dan lun Cymanfa Gyngor) y rhan fwyaf o'r byd, cynnifer o odynion dysgedig Duwiol, cynnifer o lywodraethau-cyffredin, o frenhinoedd, o Dwysogion, a bynny heb wrando 'n bachas, na gwybod pa ham. Ond gan iddo fal hyn eyn gwnenthyr yn hynod i'r byd, rhag eyn cymryd yn euog os tewi a wnawn, ag yn enwedig gan na chawn er modd yn y byd gael eyn gwrando mewn cymanfa-Gyngor gyffredin, lle ni fyn y Pab fod yn rhydd i neb byw gael adrodd ei feddwl, eithr i'r rhai a dyngant ag a'm rwynant ar gadw ei ornchafiaeth ef: o'r hyn beth ni a gowsfom ormod hysbysrwydd oddi wrth y cymanfa-Gyngor diwaethaf a gynhaliwyd yn-rhef Tridentum, lley caewyd all an o'r Gymanfa, Gennadeu-brodol a Difinyddiaid y Twysogion a'r Dinasfoedd rhyddion o Germania: Mi allwn i y chwaith etto ollwng dros gof ddarfod i Julius y trydydd Pab o'r henw, er ys mwy no Dengmlynedd, wahardd mewn scrifen arbennig, yn-anad dim, na chae neb o'n ffydd ni ei wrando yn y Cymanfa-Gyngor, oddieithr ryw fath ddyn ysgatfydd a'madawe ag a ddatdroe oddi wrth ei grefydd.

Am

Am bynny'n bennaf dim, y gwelsom yn
dda adzodd mewn scriften, sylwedd a danes
eyn ffydd, gan atteb yn gywir ag yn gy-
boeddedig, i'r petheu a rowd yn gyhoedde-
dig ag yn gyhuddedig i'n herbyn, megis y
gallo'r holl fyd weled a gwybod cangbau a
gwzaiodd yz Atbzawiaeth a ddarfu i gynni-
fer o wyz da golli ei hoedleu amdeni: a be-
fyd fal y bo hysbys i bawb, pa fath ddynion
a pha beth y maent yn eu dybied am Dduw
a chzefydd, ydyw yz rhai a ddarfu i Bâb
Rhufain eu barnu a'u bwzw yn Hereticiaid
dzwy amhwyll ag anghyfiowndet (peth
ni wnawd er ioed o'z blaen) cyngalw-am-
danynt i atteb dzoftynt eu hun, eithr yn
hnig am i'r Pab glywed doedyd eu bod
nhwy heb fedzy dygymmod a rhyw bunc-
ieu crefydd gydag ef, ai blaid.

Ag er na fynne Saiot Hieronimus i
neb gymryd yn ddioddefgar pan amheuid
ef am* Herefietto nyni yn hyn o beth a'm-
ddygwn eyn hun yn ddi-chwerw ag yn
ddi-fen heb na llid na digofaint, pe rhown
na ddyle gael ei adel nag yn chwerw nag
yn fen-gar a ddoetto 'r Gwir: Nyni a-
dawn y fath ffraethder a honno i'n gwzth-
wynebwyz, yz rhai beth bynnag a ddoe-
ttont yn eyn herbyn ni, er chwerwed a fer-
thed fyddo, etto rybied y maent mae digon

cym-

*Gau-gre-
fydd.

rymmwys a chymedrol ydyw; a pha bn ai gwir, ynte celwydd fo, nid gwaeth genthynt. Nid rhaid i ni (y rhai ydym yn ymddiffyn y Gwir) wrth y fath ddichellion ar rhain Gyda hyn, o dangossyn fod cyssegrlan Efengyl Duw, ar hen Escobion, a'r Brif-Eglwys, yn pwysso ar eyn tu ni, ag na ddarfu i ni heb achos cyflawn ymadel a nhwynt-hwy, a dychwelyd at yr Apostolion a'rhen A thrawon Catholic; a gwneuthyr o honom hynny nid yn ddirgel neu'n ddichellgar, eithr yn ffyddlon geyr bron Duw, yn wirion, yn vnion, yn eglur, ag yn amlwg: Ag os hwynt-hwy (y rhai sy'n gochel eyn hathrawiaeth ni, gan fynny eu galw eu hunain yn Catholic) a gant weled yn hysbys fod yr holl ddanghossion Henafiaeth, o'r hyn y maent yn gwneuthyr cymaiut ffrost, wedi yscydwyd allan o'u dwylo nhwy, a bod mwy o rym a nerth yn eyn hachos ni nag a dygassent: Gobeithio'r ydym nad oes yr vn o honynt mor ddi-ofal ar les ei enaid, na feddylio'n y diwedd pa blaid orcu iddo'i gymryd

Di-ammeu, oddieithr iddo gwbl gallettau ei galon, ag na fyn ef wrando, ni bydd edifar gantho ddal sylw ar eyn hamddyffyniad ni, a chraffu pa fath beth yr ym mi yn ei adrodd, a chymhwysed ydyw i'r Gre-

fydd Gristnogawl. Canys lle y maent i'n galw'n Hereticiaid, y mae bynny'n fai moz gas ag moz erchyll, fal onis gwelir ef yn amlwg, oni ellir ei deimlo a dwylo, a'i glywed dan fyssedd (yn ei herwydd,) ni ddylid bawdd-goelio mo'naw ar Gristion yn y byd. Herwydd Heresi ydyw ym-wzthod ag Jechydwziaeth, bwzw ymaeth Rhad Duw, ag ymadel a chozph ag âg yspzyd Crist. Eithz byn ydoedd yn oestadol arferedig a chymeradwy gentbyn-nhwy a'u plaid, o bae i neb achwyn neu feio ar eu bamryfyssedd nhwy, a damuno dad-ymchwelyd at iawn Grefydd, nhwythbeu'n ebzwydd a farnent ag a fwzient y rheini yn Hereticiaid, ag yn ddynion blin cyffrous. Canys nid am achos arall yn y byd y galwyd Crist ei hun yn Samaritan, eithz am dybied ei fod ef wedi methlu mewn ffydd newydd, a Heresi. A Phawl Apostol Crist, a alwyd i farnedigaeth, i atteb am Heresi: Myfi (hebz ynte) ynol y ffordd y maen-nhwy'n ei galw yn Heresi ydwyf yn addoli Duw fy-nhadeu, gan gredu yr holl bethau ar y fydd scrifennedig yn y Gyfraith a'r Prophwydi. Ar fyzr o eirieu, ye holl grefydd y mae cristnogion heddyw yn ei haddef, a alwyd gynt gan yz angbzeddiniaid yn Sect ag yn Heresi. Ar farb lyfenwau

Act. 24.

Tertul in Apolog.

fenweu a'rheini, y llenwent gluſtieu Twyſogion, megis pã ddaroedd iddynt bwytheu dzwy gam-gymeriad o'z blaen eyn caſſau ni a chybied nad oedd beth bynnag a ddoetem, ddim amgen no chynnwzf ag Hereſi; y caſnarwenid nhwy fal na chaent wybod yz achos, ua deallo y g'wirionedd. Eithz gã moz erchyll a gwzthyn ydyw cy neddf Hereſi, gan bynny y dylid ei dzoſi dzwy reſymmeu crefyddol ag eglurach, ag yn enwedig y pzyd ymma, wedi dechzeu o ddynion roi llai coel ar a ddoetont hwy, a chwilio'n faſnylach eu hathzawiaeth nhwy, nag a oeddynt arferedig. Canys mae llawer o ragoz rhwng dyſceidiaeth Pab'l Ddiuw yzowzon, ag y doedd o'z blaen pan oeddid yn cymryd beth bynnag a ddoette'r Pab fal Efengyl, a'r holl greſydd yn cwbl-ozphwyſ ar awdurdod Pãb Rhufain. Y mae heddyw ar led yz Scrythurau glan, at ſcrifennadeu'r Apoſtolion a'r pzophwydi, dzwy'rhai y gellir pzofi pob gwirionedd ag athzawiaeth gatholic, a gozchfygu pob Hereſi. A chan nad ydynt yn dwyn dim o'z rhain dzoſtynt en bun ag er bynny, nid anllai, yn mynny eyn galw ni'n Hereticiaid, y rhai ni chwympaſſom oddi wzth Grift, na'r Apoſtolion, na'r Pzophwydi; y mae hyn yn gam mawz ag yn doſt anianol.

Math. 4. Ar cleddeu hwn y tarawodd Crist heibio'r
2. Cor. 10. cythrel, pan ddoedd yn ceisio cael methel
arno: Ar arfau hyn y gorfydd gwrthio i
lawr a gwrth-ladd pob goruchder a'i der-
chafa ei hun yn nerbyn Duw. Canys Yr
holl Scrythur (medd Pawl Apostol) sydd
2. Tim. 3. wedi ei rhoddi gan ysprydoliaeth Ddduw, ac
sydd fuddiol i athrawiaethu, i argyo eddu, i
gospi, ag i addysco, fal y byddo dyn Duw
yn berffaith wedi ei gymhwysso i bob
gweithred dda. Felly'n oestadol yr ym-
De vnitate Eccle. c. 3. & contra maximinū Arrianorū Episc. lib. 3 cap. 14. In 1. caput. Aggei. laddodd y Tadeu dutwiol yn-nerbyn He-
reticiaid, nid trwy nerth arall na'g amge-
nach no'r Scrythurau glan. Pan ddadleu-
odd Saint Awstin yn-nerbyn Petilianus
yr Heretic o'r Donatistiaid: Na ad gly-
wed (hebr ef) rhyngom mi y geirieu ym-
ma: hal hyn rydwyfi'n doedyd, neu rwyd
ti'n doedyd; Eithr doettom, fal hyn y
maer Arglwydd yn doedyd; Gedwch i ni
geisio'r Eglwys yn y man hwnnw, ag yno
ymddadleuwn eyn hachos.

Ag medd Hieronimus, y mae cleddyf
gair Duw yn torri'r holl bethau yr ydis
heb destioneth yr Scrythur lan yn teuru
eu traddodi gan yr Apostolion.

Sain & Ambrosius hefyd a ddoedodd wrth
Gratianus yr Ymerodr: Gosynner (eb ef) i'r
Scrythurau glan; Gosynner i'r Apostolion
Gosy-

Gosynner i,r Prophwydi :. Gosynner i Grist : Nid oedd ammeu'r pryd hynny gan yr hen Dadeu a'r Escobion Catholic allu cwbl brofi eyn crefydd ni oddi fewn y Scrythurau glan. Ag er ioed nid oeddynt yn beiddio barnu neb yn Heretic. a'r ni allēt argyoeddu ei amryfyssedd drwy rym yr un-rhyw Scrythureu glan; a hynny 'n ddigon hynod ag yn amlwg.

Nyni a'ttebwn fal y gwnaeth Saint Pawl: ynol y ffordd y maent hwy'n ei galw'n Heresi yr ydym-mi'n addoli Duw Tad eyn harglwydd Jesu Grist, ag yn cofleidio'r holl betheu sydd scrifennedig, pa vn bynnag ai yn y ddeddf, ai yn y Prophwydi, ynte yn llyfreu'r Apostolion. Am hynny od ydym-mi Hereticiaid, od ydynt hwytheu (megis y mynnant eu galw) Catholiciaid, pa ham nad ydynt yn cymeryd yr vn llwyb'r ag a ddarfu i'r Catholic Dadeu ei gymeryd? Pa ham nad ydynt yn gorchfygu eyn hathrawiaeth ni Drwy nerth y Scrythureu glan? Pa ham nad ydynt yn eyn galw drach-eefn i'n holi wrth y rheini? Pa ham nad ydynt yn dangos ddarfod i ni ymwrthod a Christ, a'r Prophwydi: a'r Apostolion, ag a'r Tadeu Sainctaidd? Pam y maent yn oedi gwneuthyr hyn: Pam y maent yn rhusso: Duw

Act. 24.

piau'r Achos: Pa ham i'r amheuant ei holi ai dreio wrth air Duw: Od ydym-mi Hereticiaid y sawl ydym yn dwyn eyn holl ymrafaelion i'w huniowni wrth air Duw, ag ydym yn mynny eyn barnu wrth y gwir eiriau y gwyddom ddarfod iddynt ddeilliaw oddi wrth Dduw ei hun- ag ydym hefyd yn dewis y rheini o flaen yr holl betheu ar a aller eu dychymmig: Beth ynte amdanyn-nhwy, pa fodd y mae'n weddus eu galw, y rhai ydynt yn ofni barn y Scrythurau glan, sef, barn Duw eu hunan? ag yn dewis, yn hyttrach eu breuddwydion a'u hoerllyd ddychymygion eu hun, o flaen gair Duw? ag o ran cadw, achynnal, eu Tradoddiadeu eu hunain, a ddarfu iddynt er ys talm o oesoedd, ddi fwyno a di-ysturu deddfodau Crist a'r Apostolion: Doedyd yr ydis am Sophocles Przydydd y trychni, pan ydoedd ef wedi heneidddio, a darfod yw feibion ef ei gyhuddo, a dangos geyr hron y Barnwyr fod onaw ef yn amhwyllo ag yn ynfydu, megis dyn nid oodd waeth gantho beth a ofer-dreulie, na pha fodd y bwrie ymmaith ei dda a'i ddodrefn, a bod yn rhaid iddo wrth vn i ofalu amdano, ag i w ymgyleddu: ddyfod o honaw yntef iw ddiheuru ei hun o'r peth a heurid arno, gar hron y

barn-

barnwyr, ag wedi iddo draethu Dwdl trychineb a elwid Oedipus Coloneus yr hon a wnaethai ef yn ozchestol iawn, ag yn gynghaneddgar drof ben, y pryd y doet pwyd arno fod yn ynfyd: gofyn o hono i'r Wernwyr oi waith ei hun, ydoedd gyffelybus y medre ddyn ynfyd wneuthyr y fath gerdd?

Fell y ninneu, er mwyn bod eyn gwrthrynobwyr yn trybied ddarfod i ni ynfydu gan baeru arnom Heresi, megis pe byddem mi beb hanfod o Grist nag o Eglwys Dduw: Ni a dybiassom nad ydoedd nag anghymwys, nag anfoddiol, ossod allan yn amlwg, a datcan yn eheng, fylwedd y ffydd yr pdym yn sefyll ynddi, ar holl obaith fydd gennym yng Hrist Iesu: megis y gallo pawb weled beth yw'n meddwl ni am bob rhan o Grefydd Crist, az y gallent farnu'n eu meddylieu eu hun, pa hn ai rhyw gynddeiriogrwydd dmion yn ynfydu, a chyd-fforiad Heretitiaid, ai nid ef, ydyw'r ffydd yr hon a gaffant ei gweled wedi ei chadarnhau drwy eiriau Crist ei hun, scrifennadeu'r Apostolion, testiolaeth yr hen dadeu Catholic, a dygymmod llawer o oesoedd.

Credu yrpdym gâ hynny, fod hn Anian a

Gallu Duwiol yr hwn yr ym iw alw yn Dduw, a hwnnw, meddwn sydd wahanedig yn dri, sef, yn Dad, yn Fab, ag yn Ysbryd glan: ar tri hyn mor gyfrannog bob vn ai gilidd, o allu, o fowredd o dragwyddoldeb, o dduwdod, ag o sylwedd.

Ag er bod y tri hynny mor wahanedig. ag nad ydyw'r Tad yn fab, nar Mab yn Ysbryd glan, nag yn Dad y chwaith, Etto vn Duw ydynt, yr hwn Dduw a wnaeth y nef, ar ddayar, a phob peth sydd o fewn amgylchiad y Nef. Credu'r ydym ddarfod i Iesu Grist vnig fab y Tragwyddol Dduw (megis yr arfaethessid cyn pob dechreuad) pan ddaeth cyflownder amser, gymeryd arno gnawd, a phob anain dynol o'r wynfydedig bur wyryf, fal y galle ef ddangos i ddynion, dirgeledig a chyfrinachol ewyllys ei dad: yr hon ewyllys a fuasse guddiedig er ys cyn oesoedd a chaubedlaethau, ag fal y galle fo ynghnawdoliaeth dyn gwplau dirgelwch eyn dat-brynniad, a heelio ar y graes eyn pechodau, a'r llaw scrifen a scrifenessid i'n herbyn.

Credu yr ym iddo farw o'n plegid ni, ai gladdu: mynd o honaw ef i wared i vffern: iddo ddychwelyd i fywyd gan adgyfodi y trydyd dydd: ag ar ol deugain niwrnod ddarfod iddo yngwydd ei ddysbyblion yn-

dder-

ddercbafu ir Nef, er cyflowni pob peth: ddarfod hefyd iddo ef gyfleu mewn mowredd a gogoniant y corph hwnnw, yn yr hwn y ganwyd ef, yn yr hwn y cyniwerodd a dynion, yn yr hwn y gwatwarwyd ef, yn yr hwn y diodefodd boenau o'r tostaf a chreulonaf angeu, yn yr hwn yr adgyfododd, yn yr hwn i'r ymddercbafodd at ddeheulaw'r Tad, gorwch pob Penrheithiad, a Gallu, a Nerth, ag Arglwyddiaeth. a gorwch pob henw a henwer nid yn vnig yn y byd ymma, eithr yn y byd a ddaw: May yno y mae yn eistedd: ag yr eistedd ef nes gorphen pob peth. Ag er bod mowredd a Duwdod Crist yn wascaredig ymhob man, etto fod yn rhaid (fal y dywed Sainct Austin) iw gorph ef fod mewn vn lle: ag er rhoddi o Grist fowredd iw gorph, etto na ddygudd o ddiarno Naturiaeth corph: na ddylem-mi felly ddoedyd may Duw yw Crist, fel y gwadem may dyn yw, Ag fal y doedodd y Werthyr Vigilius, ddarfod i Grist ymadel a ni, o ran ei gnawdoliaeth, eithr nad ymadawodd ddim a nyni herwydd ei dduwiolaeth? Ag er ei fod ef ymhell oddi wrthym megis y mae ef ddyn, Etto ei fod ef yn oestadol gida ni megis y mae ef Dduw. Or man hwnnw credu yr ym y daw Crist drach-gefn i wneuthyr

Aug. Tract. 50. in Ioan

Act. 3.

Aug. tra 30 in Ioan.

Ad Dardä.

Contra Eurichen lib. 1.

Fulgentius ad Regem Thrasimundum.

thyz y farn gyffredin, yn gystal ar y sewl a gaffo ef yn fyw yn ei cyzph, ag ar y rhai meirw. Yz ydym yn credu yn yz Yspzyd glan, yz hwn ydyw'r trydydd y n y gyffegrlan Dzindod: ei fod ef yn wir Dduw, yn ddi-wneuthyzedig, yn ddi-greadedig, yn ddi-genedledig, eith'r yn deilliaw oddiwzth bob dn oz ddau, sef y Tad a'r Mab, mewn modd na fedz dynion na'i wybod na'i adzodd. Way ei gyneddf ef ydyw meddalhau caledzwydd calon dynpan dderbynier efe i ddwyfronneu dynion, ynaill ai trwy iachus bzegaeth yz Efengyl. ai ynte dzwy ba agwedd bynnag arall: ei fod ef yn eu goleuo ag yn eu cyfrwyddo nhwy i wybodaeth Duw, gan eu cwbl barwain i bob ffozdd gwirionedd, i newydd-dod boll fuchedd, ag i dzagwyddol obaeth Iechydwziaeth. Credu'r ydym fod yn Eglwys Dduw, ag nad yw honno, megis gynt, ymblith yz lddewon wedi ei chau a'i chilfachu mewn dngõgl neu deyznas, eithz ei bod yn Gatholic, ag yn gyffredin, wedi ei gwasgaru trwy'z holl fyd: megis nad oes achos i Genhedlaeth yn y byd gwyno'z olwzon eu bod nhwy wedi eu cau allan heb allu perthynu i Eglwys ag i dyluyth Dduw: fod yr eglwys hon yn deyznas, yn gozph, ag yn bziodasferch i Grist: fod

Crist

Crist yn vnig dwyssog y deyznas honno? yn vnig Ben y corph hwnnw: yn vnig bri-od i'r briodasferch honno. Fod amryw radd eu gweinidogion yn yr Eglwys hon, rhai'n Ddiaconiaid, rhai yn Offeiriaid, eraill yn Escobion: i'r sawl yr ymddiriedwyt hyffor-ddi'r bobl ag astud-ofalu am dwf a chyn-nyddiad cresydd: ag er hynny, nad oes, ag na ddychyn bod vn dyn daiarol a eill gael cwbl-oruchafiaeth ar hyn o gyffredinol-deb. Herwydd bod Crist yn oestadol gida'i Eglwys, ag nad rhaid iddo wrth Raglaw, yn ei le, megis i etifeddu'r cwbl oi gyfoeth, nad oes vn dyn byw ym-meddwl yr hwn y gall enny'r Eglwys gyffredinol, sef, pob mangre, a phob darn o'r holl fyd: nag vn dyn a ddichō drefnu, a llywodraethu'r cwbl mewn cyfiownder a chymwysder: fod yr holl Apostolion (fal y dywed S. Cyprianus) o'r vn awdurdod y naill a'r llall: fod pob vn onynt yr vn peth ag ydoedd Pedr: darfod i Crist ddoedyd wrthynt y gyd, Porthwch: a doedyd wrth bob vn o honynt gystal ai gi-lydd, Ewch i'r holl fyd: adoedyd wrthynt bado vn, Dyscwchyr Esēgyl i bawb. Ag (fal y dywed Sanct. Hieronimus) fod yr holl Es-cobion or vn oruchafiaeth ag o'r vn fath offeiriadeth, pa le byunag yn y byd oll y byddant, ai yn Rhufain, ai'n Eugubium, ai'ngh

De simplitate Prælatorum.

Ad Euagrium.

De simplitate Prælatorum.

ai'ngh Conftantinopl, ai ynte'n Rhegium. Ag (fal y dywed Cyprianus) nad oes onid vn Escobaeth, a bod pob Escob yn dal darn pybyr o honno, Doedyd yr ym befyd ynol barnedigaeth y Gymanfa-Gyngor afu'n y dzef Nicea, nad oes i Escob Rhufain mwy o Awyfg a gozuchaffaeth ar Eglwys Ddutw, nag fydd i'r Patrieirch eraill, fef o Alexandria, ag o Antiochia. Ag am Bab Rhufain, yr hwn a fyn pzawzon alw pob peth geir ei fron ei hun, oni wna ef a ddyle onis gwafnaetha ef y Sacramenteu, onis byfforddia ef y bobl, oni rybuddia, ag oni ddwfc ef nwby? doedyd y rydym nad yw iawn mo'i alw, nag yn Escob, nag yn offeiriad. Canys fal y dywed S. Awftin) benw gwaith, ag nid anrbydedd yw Escob: berwydd ef a fynne ir gwir bwnnw gydnabod ag efo'i hun, nad Escob mo'naw a gaiz ddwyn rhwyfg iddo'i hun beb wneuthyr lefaad i eraill. Na ddichyn na'r Pab, na neb arall yn y byd, fod yn ben i'r holl Eglwys, neu'n Escob hollawl vniverfalaidd neu gyffredinol, mwy no bod yn Briod, yn Oleuni, yn lechyd, ag yn Fywyd i'r Eglwys, Canys y rhagozfraint, ar benwau hyn, pdynt yn bziodol, ag yn vnic yn gyfaddas i Grift ei hun, ag nid i neb arall. Hefyd ua adawodd vn, Escob Rhu-

Rhusain erioed mo'i alw gerfydd y fath henw balch, cyn amser Phocas yr Ymerodr, yr hwn (fal y gwyddom) amddercha-fodd ei hun i'r Ymerodraeth drwy frad ag echrysedd, gan ladd ei feistr Morys yr Ymerodr: yr hyn oedd ynghylch y chwechanfed a'r drydedd slwyddyn ar ddeg ar ol geni Crist. Heblawhynny, ddarfod i'r Gymanfa-Gyngor a gynhaliwyd yn rhes Carthago wahardd yn eglur na chai Escob yn y byd mo'i henwi yn Escob-gorucha: nag yn hen-offeiriad. A chā fod Escob Rhusain y pryd hyn yn mynny ei alw felly, gan gymeryd arno Bennaethiad nid yw eiddo ef, heblaw iddo'n amlwg wrth-wynebu'r hen Gymanfa-Gynghorau ar Ladeu, yn y chwaneg i hyn, o myn ef goelio Gregorius ei Gydymaeth ei hun, cymeryd arno y mae ef hēw balch annuwiol, echruslawn, angl ri Inogawl? A doedyd yr ydym may efe yw Brenhin y Balchder, may efe yw Lucifer sy'n ei wthio'i hun o slaen ei frodyr: darfod iddo ymadel a'r ffydd, ag may efo yw Rhagflaenorwr Anghrist.

Gregorius lib. 4. epast 76. 78. 80. & lib. 7. Epist. 69.

Doedyd yr ydym may dyledus yw drwy alwedigaeth ddeddfol a gweddus drefn, gysleu Gweinidog i lywodraethu Eglwys Dduw, ag na ddychyn neb frathu i mewn i'r gyssegr wenidogaeth, wrth ei amcan a'i drach-

dzachwant ei hun: ag o ran hynny, mwy o lawez yw'r cam ymaen-nhwy yn ei wneuthyz a nyni, gan na thawant a doedyd nad ydis yn gwneuthyz dim yn eyn plith ni mewn trefn, na gweddeidd-dza, eithz pob peth yn ambwyllys ag yn tendza-mwnwgl: a bod yn gymeradwy gennym-mi adeli bob math ar ddyn fod yn offeiriad, fod yn Athzo, fod yn ddihenglydd yz Scrythur lan.

A doedyd ymhellach yz ym, rhoddi o Grist iw wenidogion gwb'l allu i rwymo, i ryddhau, i gau, ag agoryd: Ag nad yw'r fwydd i Ryddhau ddim amgen, onid ynaill ai cynnig o'z gweinidog (dzwy bzegaeth yz Efengyl) baeddedigaetheu Crist, a gollyngdod o u pechoden, ir fawl a fo gostyngedig eu calonneu mewn gwir edifeirwch; gan dzaethu iddynt ddiau faddeuant a gobaeth Jechyd tragwyddol: ai ynte, enill o'z gweinidog drachefn, a dwyn adzef a dad-roddi i fewn teulu ag undod y rhai ffyddlon, y fawl ydifarhaus a anfodlonaffant galonneu eu bzodyz dzwy gamwedd hynod a chyhoeddys, wedi iddynt ym-neullduo am hynny, ag ymddieithzo (yn ei herwydd) oddi wzth cyffredin gymdeithas yz Eglwys, a chozpz Crist.

Ag

Ag y rydym i'n doedyd, fod hn yn arfer yr awdurdod i rwymo, cyn fynyched ag y cauo efe boeth Teyrnas Nefoedd yn-nerbyn yr Anghredinieid a'r rhai cyndyn, gyda thraethu o honaw ef iddynt lwyr ddial Duw, a thragwyddol gofpedigaeth; Neu ynte cyniferr gwaith ag y cauo efe allan o fynwes a chofleidiad yr Eglwys, y rhai a efcumunwyd yn gyhoeddus. Diau pa farn hynnag, yn y modd hyn, a roddo gweinidogion Duw, fod hynny mor gwbl gymeradwy a chyn fodloned gan Ddduw ei hun, ag iddo ynte Rydhau, a Rhwymo, yn y Nefoedd, pob peth a Rydhevir neu a rwymir drwy eu gwaith nhwy ar y ddaear.

Yr ydym mi'n doedyd may agoriadeu a'r rhai y gellir cau neu agoryd Teyrnas Nefoedd, ydyw gwybodaeth y Scrythurau, megis hefyd y mae Chriſoſtom yn doedyd: yw dehongliad y Gyfraith (fal y mynegodd Tertullian:) yw Gair Duw (fal y teſtiolaetha Euſebius:) A chaelio y rydym gaffael o ddyſcyblon Criſt y gallu hyn, nid i wrando dirgel gyffes, a hſſial y bobl,, fal y mae'r offeiriadeu offerenllyd yr amſer hwn yn arfer ymhob man (ag felly'n arferu megis na bae rhinwedd na rhaid wrth yr agoriadeu

agoriadeu i ddim arall yn y byd ond i hyn-ny'n vnig) eithr fal y gallent fyned i ddy-scu ag i gyhoeddi yr Efengyl i bawb, megis y byddent arogl bywyd i fywyd i'r Crediniaid, ag arogl marwolaeth i farwolaeth, i'r Angrehdiniaid a'r rhai anffyddlon: Ag fal yr agorid a gair Duw (megis agor drws ag agoriad) feddylieu'r rhai duwiol custuddiedig: gan ydifarhau o honynt eu beiau a'u buchedd o'r blaen, a'r ol iddynt ddechre gweled goleuni'r Efengyl a chredu'ng Hrist. A thu-ag-at am y rhai annuwiol cyndyn ni fynant gredu nag ymchwel o gyfeiliorni, ei gadel nhwy megis yn gloedig wedi eu cau allan, fal y ffynnant waeth waeth, megis y mynegodd Sainct Pawl.

2. Tim 3. Hyn meddwn-ni yw dealld yr agoriadeu, ag yn y modd hyn y mae cau neu agoryd cydwybodeu dynion: Cyfaddeu'r ydym mae'r offeiriad sydd farnwr yn yr achos hwn: eithr etto er hynny, nad dyledus iddo (fal y dywed Sainct Ambros) roi bawl a'r oruchafiaeth ag awdurdod fal pette yn eiddo ef: Ag am hynny y rhodd Crist sen i'r Scrifennyddion a'r Pharisæaid Iddewaidd (o herwydd eu esceulustra hwy'n dyscu'r bobl) Gwae chwi (hebr ef) Scrifenyddion a Pharisæaid y rhai addygasoch ymæth

De Peniten. Dict. 1. cap. verbum Dei.

Luc. 11. Math. 23.

ymæth agoriadeu'r gwybodæth ag a gau-
asoch Deyrnas Nefoedd o flaen dynion.
Achan nad yw'r agoriad, a'r hwn yr agorir
i ni ffordd i deyrnas Dduw ddim amgen
onid gair yr Efengyl a dehenglad y Gy-
fraith a'r Scrythurau glan, doedyd y ry-
dym, yn ddifadde, lle ni bo'r gair hwn nad
oes yno mor agoriad y chwaith. A chan na
roddwyd ond gair o'r vn fath i bawb, ag
nad oes ond vn vnig agoriad yn perthyn i
bawb, Nid oes hefyd meddwn-ni onid vn
vnig allu i bawb o'r gwenidogion i gau ag
i agorryd. Am Bâb Rhufain, er bod ei rag-
rithwyr yn atcanu iddo vn wenieuthus y
geiriau hyn, Mi a roddaf i ti agoriadeu
teyrnas Nefoedd, ( fal pe na bae gyfaddas
y geirieu hynny o'r Efengyl i neb byw
arall ond i'r Pab ei hun, ) doedyd y ry-
dym, oni phair ef i gydwybodeu dynion
ddarostwng yn ystwyth i air Duw; nad
ydyw ef nag yn agorud, nag yn çau, ag nad
perché yr agoriadeu mo'naw. Aphe rhoem
ei fod yn dyscu ag yn hyfforddi'r bobl, ( yr
hwn beth ni a fynnem pes gwnai ef o'r di-
wedd yn ddihocced: neu pe bae wiw gan-
tho feddwl vnwaith fod hynny yn ddyle-
dus arno, ag yn ddarn oi swydd:) Etto er
hyn y, nid ydyw meddwn-ni, ei agoriad ef
nag yn well, nag yn hyttrach, nog ogoria-

*Pabeth yw ysturiaethyr Aygoriad.*

Math. 16.

deu rhai eraill. Herwydd pwy a wnaeth ragor rhynatho ef ar lleill? Pwy a ddyscodd iddo ef agoryd yn gyfrwyddach, neu ryddhau yn well, nog eraill o'i frodyr?

Doedyd y rydym mae sanctaidd ag anrhydeddus yw Periodas ymhob rhyw, a math ar ddynion, sef, yn y Patrieirch, yn y Prophwydi, yn yr Apostolion, yn y Merthyron, yngwenidogion yr Eglwys, ag yn yr Escobion. Ag fal y dywed Chrisosto mus, may rhydd a gweddus ydyw i wr priod gymeryd arno mewn periodas, radd ag bydde Escob. Yefyd, fegis y dywed Sozomenus am Spiridion, a Nazianzenus am ei Dad ei hun, nad dim gwaeth, eithr gwell o lawer y gwalnaetha Escob astuddayomus yn ei wenidogaeth, o ran bod yn briod. Athrawiaeth cythreulied meddwn-ni (fal y dywed Sainct Pawl) ydyw'r gaeth Gyfraith honno fydd yn dwyn rhydid dynion oi hanfodd oddiarnyn, gan beri iddynt fyw heb periodi. Ag er y pryd y dechreuodd y Gyfraith a'r gaethiwed hon, ddarfod digwydd peth rhyfedd o feieu a bryntı ymmurhedd gwenidogion Duw, drwy ymrafael erchyll ddrygioni: megis y cyfaddef yr Esgob o Awgusta a Faber, a'r Abbad Panormitan, a Latomus,, a'r gwaith trirhannog wedi ei gyfyllitio wrth yr ail Gyfran o'r Cynghorion: ag fal y mae gweiſſo dew-

Chriſoſt. in Epi. ad Titum hom. 11.

Theophil. ad Titū 10

Euſ. lib. 18 cap. 5.

1. Tim. 4

dewzió eraill ymblaid y Pab, ag y fluriaeth yz achos, a hefyd pob pstozi yn eglur-ddangos. Herwydd gwir a ddoedodd Pius yr ail, Pab Rhufain, ganfod onaw ef lawer achos pa ham y dygid wzagedd pziod oddiar offeiriaid: eichz gweled o honaw ef fwy o achoſion rhefymmol, ag angérheidiol, pa ham y dylid rhoi iddynt eu gwragedd dzachgefn. Platina in Pij 2 Vita.

Derbyn a chofleidio'z ydym yz holl Scrythurau cyffegr-lan, o'z hen a'r newydd Deſtament; gan gwbl ddioleh i'n gwir Ddaw a dzefnodd i ni hyn o oleuad y'w gael yn oeſtadol garbzon eyn llygaid: rhag ofn i ddichellion dyn, neu fagleu Diawl eyn dal a'n dwyn ymmaeth i gelwyddeu a chyfeiliozni. Y Scrythurau hyn meddwn-ni ydynt leiſheu a llefaredd nefawl, dzwy'z rhai y darfu i Ddaw hyſpuſſu ini ei ewyllys ef: yn y rhai yn hnig y dichyn calon dyn gwblozphwys, fod wedi cymmwys yn y rheini yn aml-gyflawn, ag yn ddigonol, bob peth rheidiol i'n hiechydwziaeth ni, fal y darfu i Origines, Awſtin, Chriſoſtom, ag i Cyryllus dzaethu: Pay'r heini ydynt rym, a nerth Daw i gael Iechydwziaeth: Pay rheini ydynt wadnaua ſeiliau'r prophwydi a'r Apoſtoliõ, ar yrhai yz adeiladwyd Eglwys Ddaw: May h'wynt hwy ytynt gwbl Jniownder dzw'z yn y gellir gweled a gwybod o ydyw'r Eglwys yn gogwyddo mewn kryfyſſedd, ai nid yw:

ag at y rhai y dyleid alw holl athrawiaeth yr Eglwys i wneuthyr cyfri. Ag yn bendifadde na ddylid gwrando ar gyfraith, na threfn, na deddfod yn y byd, yn erbyn y Scrythurau glan; pe rhoem a dyfod S. Pawl ei hun, neu angel or nefoedd, i ddyfcu dynion yn amgenach i hyn.

Derbyn a chofleidio rydym Sacramēteu'r Eglwys, fef yw hynny, y fawl gyflegr arwyddion a'r Ceremoniæ y rhai a fynnodd Crift i ni eu harfer, megis yn y rheini y gofiode efo o flsen eyn llygeid ni, ddirgelwch eyn hiechydwriaerh, fal y galle ef befyd gadarnhau yn fywiocrach y ffydd fy gennym yn ei waed ef, gan blannu ei rad yn eyn calonneu: Ag, fal y dywed Tertullianus, Origenes, Ambros, Awftin, Hieronimus, Chrifoftomus, Bafilius, Dionifius ag eraill o'r Tadeu catholic, felly meddwn ninneu, nad yw'r Sacramenteu hynny ddim amgen onid llunieu, arwyddion, nodeu, printiadeu, eulluneu, elfenneu, felieu, llaw-nodeu, cyffrybiaetheu, tebig-betheu, lluniadeu, meddyliadeu, a rhag-cofiadeu. Nid amheu'wn y chwaith gyfadde gyda'r tadeu fanctaidd bchod. may talm o eirieu canfodedig neu gweledig, ydiw'r Sacramenteu hynny, may delieu cyflownder, ag arwyddion rhadeu ydynt. Thraethu

befyd

hefyd yz ydym yn byttozdd, fod yn rhoddi i'r rhai crediniol, ynSwpper yz Arglwydd, gozph a gwaed yz Arglwydd Grift, fef mawd mab Duw, yz hwn fydd yn bywioccau eyn heneidiau ni: y hwyd fydd yn dyfod oddi fry: pozthiant y difarwolaeth, Rhad, Ewizionedd, a Bywyd. Ag may cummun cozph a gwaed Crift yw'r Swoper hwnnw, dzwy eyfranniad yz hwn beth, rydym yn cael ail fywyd, nerth, a phorthiant i dzagwyddoldeb: a thzwy hynny yn cael eyn cyffyllrio, eyn cyd-gnawdy, a'n gwneuthyz yn bn a Chrift, fal y gallom aros yntho ef, ac ynteu ynom ninneu.

Eithz cydnabod a chyfaddef rydym ddau Sacrament, yrhai yn eyn barn ni a ddylent gael eu galw wzth yz henw pziodol hwnnw, fef. Sacrament y Bedydd, a r llall a elwir Swpper yz Azglwydd. Y cynnifer hyn o Sacramenteu a welwn wedi eu rhoddi au cyffegru gan Grift: ag oeddynt gymeradwy berydd gan Ambros ag Awftin yz hen Dadeu. Y Bedydd, meddwn-ni, fydd Sacrament, o ollyngdod pechodeu, ag o'z ymolchiad fydd eiddom yngwaed Crift. Wddi wzth yz hwn Sacrament ni ddylid gwahardd neb a fynne gymeryd arno henw Crift; yn gymaint ag nad rhydd gwahardd plant iefainc y crifinogion, er

mwyn eu geni mewn pechod, a'u bod yn deuryd i dylwyth Oduw.

Doedyd y rydym fod Swpper yr Arglwydd yn Sacrament, sef, yn arwydd neu wystyl hynod corph a gwaed Crist: yn yr hyn rydys yn rhoi fegis geyrbron eyn llygeid marfolaeth ag adgyfodiad Crist, a pheth hynnag a wnaeth ef yn ei gnawdoliaeth: fal y rhoddem ddiolch herwydd ei farfolaeth ef, a'n gwarediad ni. Ag felly y gallem wrth fynnych arfer y Sacramenteu, adnewyddu beunydd coffaedigaeth am hyn: fal y gallem hefyd gael eyn porthi a chorph ag a gwaed Crist i obaith yr adgyfodiad, ag i fywyd tragwyddol, gan fod yn gwbl-ddiau gennym may'r vn peth i borthi eyn heneidieu yw corph a gwaed Crist, ag ydyw'r bara a'r gwin i borthi'n cyrph. Ir wledd hon yn eyn barn ni y dylid gwahadd pobl Oduw fal y gallēt bawb fod yn gyfrānogion yn eu mysc eu hun gan amlwg ddangos a thesteolaethu y gobaeth a'r gymdeithas sydd genthynt bawb gida'i gilidd yng-Hrist Jesu. Ag am hynny o bae neb a fynneu, ddim onid edrych ar y cymmun sanctaidd heb fod yn gyfrannog o honaw: hwnnw a gae'i escymuno gan yr hen dadeu ag Escobion Rhufain yn y brif-Eglwys, fegis dyn echruslawn heb gred gantho. Yr hyn

Chrisost. ad Ephes. ser. 3.

beth

beth ydoed arferedig cyn clywed son am offeren neulltuol yn y byd. Nid oedd Gristion y pryd hynny a gūmune wrtho'i hun a'r lleill yn edrych arno. Am hynny y gwnaeth Calixtus drefn ag ordinhad ar gummuno o bawb hwyn-gyntag y derfydde cyssegru, oddieithr bod yn well ganthynt sefyll o'r tu allan i ddrws yr Eglwys: Herwydd felly (hebr ef) yr archodd yr Apostolion ag y mae'r sanctaidd Eglwys Rhufain in cadw rhegddi. Hefyd pan ddel y bobl i gummuno, e ddylid rhoi'r Sacramēt iddynt dan y ddeuryw (sef bara, a gwin) oblegit felly y gorch mynnodd Crist; felly y darfu i'r Apostolion drefny, a'r hen dadeu a'r Escobion catholic a gadwassant ag a galynassāt y ffordd hon. Ar neb a wnelo'n amgenach i hyn, sydd euog o gyssegr-ledrad fal y dywed Gelasius: Am hynny diffaith iawn y mae eyn gwrth wynebwyr ni yn myned rhagddynt, ag nid amgen no speiliwyr ydynt am drawsc wthio allan, a chwbl wahardd y cummun sainctaidd: a hynny'ngwrthwyneb gair Duw, heb awdurdod vn hen Gymanfa-Gyngor, heb vn hen Athro catholic, heb gyffelybrwydd o'r fath beth yn y Brif-Eglwys, heb ysturiaeth yn y byd; gan gadw, a chynnal, neulltuol-fferēneu, a lliaws o Sacrāmenteu, yn-erbyn diau orchymyn ag archiad Crist: a hefyd yn erbyn holl henefiaeth

De consc dist. 1. ap omnes.

Dist. 2. cap. seculares.

De cousc. dist. 2. cap. Peracta.

De consc. dist, 2, cap, competimus,

Y Bara a'r Gwin hwnnw (meddwn ni) ydynt ſancteiddiol a Meſol ddirgeledigaetheu corph a gwaed Criſt, ag rydis yn y Sacrament hwn yn rhoddi i ni Criſt ei hun yz hwn ſydd wir fara y bywyd tragwyddol, yz hwn rydis yn ei roi i ni moz gwbl, ag moz gyflawn, ag nad oes dim wiracb na bod o honom yn cymerpd ei wir gozph ai waed ef dzwy ffydd. Nid ydym y chwaith yn doedyd hyn, fegis pettem yn tybied ddarfod cwbl newidio a di-ddimio rhywiogaeth y bara, ar gwin; fal y darfu i lawer freuddwydio'n yz oeſoedd diwaetha hyn, heb fedzu onynt er hoed etto gyttuno rhyngthynt eu hun pngby'ch y bzeuddwyd hwn. Ag nid hynny oedd feddwl Criſt, fwrw o'z bara gwenith ymmaeth ei rywiogaeth ei hun, a chymerpd marh ar ddiwiolaeth newyddeithz yn hyttrach, fal y galle ei epn newidi ni, a'n troſ-'unio iw gozph ei hun, fegis y dywed Thophilactus. Beth a ellir ei ddoedyd yn hynodach nog a dzaethodd Ambros, ſef, Fod y bara a'r gwin yr vn fath ag a oeddynt o'r blaen, ag er hynny eu bôd hwy wedi newidio i berh arall: Neu y peth a ddoedodd Eclaſius, Nid yw ſy wedd y bara, a rhywiogaeth y gwin yn cei'io, neu'n diflannu: Neu y peth a ddoedodd Theodoretus: Ar ôl ſanctciddio'r

In Ioan. cap. 6.

De ſacra lib. 4. ca. 4.

In dialogis 1 & 2.

Arwp.

Arwyddion dirgeledig, nid ydynt yn bwrw ymmæth eu rhywiogæth eu hunain: (Herwydd aros y maent yn y sylwedd llun, a'r rhyw, oedd genthynt o'z blaen.) Neu, y peth a deoedodd Awstin: Bara ar caregl, yw'r peth a welwch, a hyn y mae'r llygeid yn dangos: eithr y peth a fyn eych ffydd chwi ei ddyscu, yw hyn: may corph Crist ydiw'r Bara, a'i waed ef ydiw'r caregl. Neu'r peth a ddoedod Origenes, Y Bara yr hwn rydis yn ei sancteiddio drwy air Duw, tu-ag-at am ddeunydd bara. myned i'r bol y mae ef, ag fo'i bwrir allan i'r dommen: Neu'r peth a ddoedodd Crist, nid yn bnig cyn cyssegru'r caregl, eithr wedi'r cummun: Nid yfaf ond hynny o'r ffrwyth ymma o'r winwdden. Hawdd yw gwybod ynte, may gwin, ag nid gwaed ydyw ffrwyth y winwdden. Ag wrth ddoedyd hyn, nid ydym mi yn di-ysturu Swpper yz Arglwydd, neu'n dyscu i eraill nad yw'z Sacrament hwn amgen no ceremoni oerllyd heb lesaad ynthi, fal y mae llawer yn camheuru aznom. Herwydd doedyd y rydym may diau, a gwir iawn ydyw, fod Crist yn ei roi ei hunan ini yn ei Sacramenteu: sef, yn y Bedydd, fal y gallom ei wisco ef amdanom: ag yn y Swpper, fal y gallom drwy ffydd ag yspzydoliaeth ei fwyta ef, a chael bywyd

In sermone ad infan. Decosecra. Dist. 2. cap. Qui manducat.

Origen. in Math. Hom. 15.

Luc. 22.

bytwyd tragwyddol dzwy rinwedd ei Groes a'i waed ef. Ag nid ydym yn adzodd hyn yn egwan, oerllyd, namyn fal coel ffrwythlawn-wirionedd: Oblegid er nad ydym yn cyffwrdd corph Crist a saſneu ag a dânedd, etto mae gennym afael arno, ſa'i fwytta rydym dzwy ffydd, gwybodaeth, ag yſpzyd. Diau nad ofer mo'z ffydd hõno ſydd yn rhoi llawn afael a'r Grist; ag nid oer-wagaidd y cymerir, y peth a gy merer dzwy wybodaeth, affydd, ag yſpzyd. Canys yn y cyſſegr ddirgeledigaetheu neu'r Sacramenteu hyn cynnig a rhoddi rydis i ni Grist eu hun yn gwbl-ollawl, fal y gallem wybod yn hyſpus mae cig oi gig, ag eſgyrn oi eſgyrn ef ydym; a bod Crist yn aros ynom i, a ninneu yntho ynteu.

De conſe. diſt. 1. cap. Quando.

Am hynny wzth dzin y Sacramenteu hyn, da rydis yn rhybuddio'z bobl cyn dyfod onynt i Gumuno, gan erchi iddynt ddercharu eu calonneu a chodi eu meddyliau tu ar Nef; o blegid yno y mae ef, dwy'z hwn y gorfydd i ni gael llawn bozthiant a bywyd.

Ad object. Theodoreti.

Rhaid i ni (medd Cyrillus) pan ddelom i dderbyn y Sacrament hwn, roi diofryd medylieu bydol, ag amcaniom ofer. A'r Gymâſa-Gyngoz yn Nicea fal y mae rhai'n zi hadzodd yngroegiaith, ſydd yn gwahardd

i ni

i ni fod ag iſſel feddylieu gênym, neu grymmu o honom tuag-at y bara a'r gwin a roer geyr eyn bzon. A doedyd rydym fal y ſcrifennodd Chriſoſtom yn gyfaddas iawn, May cnawd Criſt ydyw'r corph marw, a ninne ydym yr Eryrod: Pſturiaeth yz hyn berh, ydyw fod yn rhaid i ni hedeg yn bchel o mynnwn ddyfod at gozph Criſt. Canys (medd Criſoſtom) bwrdd yr Eryrod ag nid bwrdd y cogfrain yw hwn. A megis y mynegodd Cyprianus; Bwyd yr enaid ydyw'r bara ymma ag nid bwyd y bol. Ag medd Awſtin, pa fodd y cymeraf afel arno-fo fydd abſen? Pa fodd yr eſtynnaffy illaw i'r Nef i gael gafael arno-fo fydd yn eiſtedd yno? Atteboddi, Eſtyn dy ffydd hyd yno, a thi a gefaiſt afael arno. Chriſoſt. in 10. ad Corinth. De Cœna Domini. In Ioan. tract. 50.

Ni allwn-ni ddioddef o fewn eyn Heglwſi ni, ffeirieu, a marchnadoedd, a phzyny a gwerthy fferennau, Ma hefyd dwyn o amgylch ag addoli'r bara na'r fath Eulun-addoliaeth a choeg gabledd: yz hyn bethau nid oes yz bn o'n gwzthwynebwyz a ddichyn doedyd ddarfodd i Grift na'i Apoſtolion eu hozdeinio a'u gadel i ni. Nid heb achos yz ydym yn heio ar Eſcobion Rhufain am iddynt heb air Duw, heb awdurdod y Tadau ſanctaidd, heb arfer henafiaeth, eithz ar ol ffordd

ffoꝛdd newydd, nid yn vnig ossod bara'r cymmun geyꝛ bꝛon y bobl, iw addoli fegis Duw, namyn hefyd peri dwyn y bara'hwnnw ar geffyl rhygyngog gyda hwynt ymhob taith, megis y bu arferedig gynt ddwyn amgylch ogylch tan y Persia d, a chꝛair y dduwies a elwid Isis: felly, nhwytheu a ddarfu iddynt ddwyn Sacramenteu Crist i blith chwꝛeuddion, iw dangos i'r bobl, nid er dim ond llenwi llygeid y gynlleidfa dꝛwy ryseddiadd lled-ynfyd a choeg oferedd; a hynny'n peth y dylid curo i'n calonneu ni farfolaeth Crist, ag yn yꝛ hyn y dylid cwplau dirgelwch eyn dat - bꝛynniad dꝛwy barch a sanctaeiddꝛwydd. Heblaw hynny, lle y maen uhwy'n doedyd, ag yn peri i rai ansynwhyꝛol goelio, allu onynt hwy dꝛwy rinwedd eu fferenneu, ranny, a chyfleu, fal y mynnont eu hun, er lles i ddynion, holl ryglyddiad marfolaeth Crist: (nid anllai er na wyꝛ nemoꝛ vn beth y maent arno) nid yw eu helynt hwy yn hyn o beth ddim onid gwatwarwch, a chwimp paganaidd, ag ynfydꝛwydd. Herwydd nid gwaith yꝛ offeiriad fferenllyd, eithꝛ eyn ffydd eyn hunain, syn cyfroddi croes a marfolaeth Crist. er budd, a lles ini. Medd Awstin, y ffydd sy gan ddynion yn y Sactamenteu, ag nid y Sacramenteu ay cysi-

Liber de Ceremonijs Eccl. Roman.

cyfiowinhâ hwynt. Ag medd Origenes, Crift ſydd offeiriad ag ef yw'r offwm, ag eſo ydiw'r cymmod-iawn, yr hwn gymod iawn ſydd yn dyfod i bawb drwy ffydd. Felly'n y modd hyn (meddwn-ni) ni wna'r Sacramenteu les yn y byd i'r rhai byw, heb ffydd: a llai o lawer i'r rhai meirw. A thu-ag-at am eu ffroſt hwy ynghylch eu purdan, er cyfadde o honom nad ydyw hwnnw beth bwyz iawn wedi codi'n eu plith nhwy: nid yw ef er hynny, ddim amgē onid ffolder, a choel gwzach yn y lludw.

Ad Rom. cap. 3. li. 3.

Yn wir Awſtin ſy weithie yn doedyd fod y fath le a'r purdan hwnnw: weithie eraill nid yw ef yn gwadu na ddichon bod y fath le: weithie ammeu, ag weithie dzach-gefn gwadu y mae ef, nad oes moz fath beth: gan dybied ddarfod twyllo dynion yn hynny, dzwy'z anwyl ſerch y maen nhwy'n ei ddwyn i'r rhai meirw oedd hoff gentbynt. Er hynny oll, o'r bnig amryfyſtedd hyn, y tyfod cymaint twf a chyn hayaf o fferen-ffeiriadeu a phan oedd arferedig werthu ffereenneu ymhob cilfach, Temleu Duw a ddigwyddaſſant yn dafarneu gwerth: gan foneuthyz i ddynion truain goelio, nad oedd ddim angen-rheitiach eu pzyny: Gwir yw, nad oedd ddim yn dwyn mwy elw i'r offeiriaid o'i werthu,

Aug. in Pſalm. 85. in Enchirid. ca. 6. 7. De ciuita. Dei lib. 21. cap. 26. Contra Pelagianos lib. Hipogno. ſticon 5.

thu, no ffereneu. Tu-ag-at am luoſowgrwydd y ceremoniæ ofer, ni a wyddom ddarfod i Awſtin gwyno'n doſt o berwydd hynny'n ei amſer ef; achos pa ham y darfu i ni dozri ymaeth llawer onynt, er mwyn gwybodaeth onom fod cydwybodau dynion mewn trafferth, ag Eglwys Ddduw mewn gozthzech o'u plegid. Cadwaſſom gyda ni, er hynny, mewn parch nid yn bnig y petheu a wyddom ei traddodi o'z Apoſtolion i ni, eithz petheu eraill befyd yz rhai a dybiaſſo y gallem eu dioddef yn ddiniwed i'r Eglwys o ran fod gofal genym (fal yz erchis Pawl) am gwplan pob peth yn y gyſſegr gynlleidfa dzwy dzefn a gwedduſtra. Pob peth a'r ydoedd gau-oddoliaeth, neu ddifrdd, neu frynti, neu watwar wch, neu ynnerbyn y Scrythuran glan, neu'n angbyfaddas i ddydio pwyllus, fal y mae beddyw anetrif o betheu ynghzefydd y Pab: y rheini a ddarfu i ni eu dwzw ymaeth yn bēdifadde er mwyn na chlowem ar eyn calonneu adel llugru gwir awaneth Ddduw dzwy'z faith ofregedd. Doe dyd eyn gweddieu rydym, fal y maen gymwys, yn yz iaith ymae'r bobl yn ei deuallo, fegis (pnol cyngoz S. Pawl) y gallo'z bobl gael lles cyſtredinol dzwy gyffredinol weddieu: modd yz arferodd holl dadeu duwiol a'r Eſcobion catholic

Ad Ianu. Epiſt. 119.

lic yn yr hen a'r newydd destament, bob vn o'r ddau, weddio eu hunain, a dyscu i'r bobl weddio: rhag ini (fal y doedodd S. Awstin) fegis yr adar Parateu, a'r Mwyeilch, gyme ryd arnom ddoedyd y peth nis gwyddom.

Nid oes gennym Gyfryngwr na Gweddiwr arall drwy'r hwn y down at Dduw, onid Iesu Grist; yn enw'r hwn yn vnig, mae'i Dad ef yn canniattau pob peth. Eithr peth cywilyddus, a llawn o anghrediniaeth ydyw'r hyn sy gyffredinol ym hob man, yn Eglwysi eyn gwrthwynebwyr fynny onynt gael rhyfedi anneirif o Seinteiu i weddio drostyn, a hynny'n ollawl heb awdurdod gair Duw, a bod fal y doedodd y Prophwyd Hieremias. cynnifer o Seintieu ag sydd o ddinassoedd neu y chwaneg, a'r bobl (druain gwerin) ni wyddant pa'r Saint ore iddynt ymgais ag ef. A hefyd er bod cymaint nifer o Seintieu na ellir mo'u rhifo, Etto'r gwyr hyn a ossodassant goppinod o ddyledus gamp, a chyfaddas swydd pob vn onynt, nid amgen no pheth a ddyle'r Seintieu ei geisio ar law Duw, a pheth a ddylent ei roddi, a'i gwplau, o'u gwaith ei hun. Heblaw hyn y gyd galw y maent (nid yn vnig yn annuwiol, eithr yn ddigwilidd) ar Fair forwyn mam Crist, gan erchi iddi goffau ei bod hi'n fam, a bod yn

Hieremias 2. & 11.

Bernardus

gymmessur

gymmessur iddi orchymmyn ei mab a chymeryd erni allu ag awdurdod Mam ar ei thifedd.

Cyfodde'rydym eni pob dyn mewn pechod, a bod pawb yn treiglo'u heinioes mewn pechod: na ddichyn neb ddoedyd (mewn gwirionedd) fod calon lan gantho: doedyd rydym nad yw'r dyn cyflowna onid gwas di-fudd: hefyd may perffaeth ydyw cyfraith Dduw, a mynny o honi gael bfudd dod perffaeth gennym-mi: Na allwn-ni mewn modd yn y byd, gyflowni'r Cyfraith hon yn y bywyd ymma: Ag nad oes vn dyn a ddichyn cael ei gyfiawnhau drwy ei haeddedigaetheu ei hun ger bron Duw: Ag am hynny, nad oes gennym Nodded, na chyrchfa arall i ddianc etti, eithr yn vnig at drugaredd Dduw'n Tad drwy Jesu Crist, dan gadarn-goelio a hyfforddi'n meddylieu, may efe sy'n cael maddeuant ini o'n pechodeu: A golchi yn lan holl frynti'n pechodeu ni yn ei waed es: ddarfod iddo fo heddychy pob peth drwywaed ei Groes: ddarfod iddo fo gwplau a chyflowni pob peth drwy'r vnig Aberth hō no a offrymmodd ef vnwaith a'r y Groes. Ag am hynny, pan rodd ef yr yspryd i fyny, y dcedodd efe Gorphennwyd, fegis mynny onaw ef arwyddoccau ddarfod

yrow-

yr owr'on gwbl-dalu yris a phridwerth dros bechodau holl rywiogaeth ddyn. Od oes neb yn tybied na wa snaetha yr Aberth hon, elont a'r nawdd Dduw a cheissiont vn arall a fo gwell. Nyni'n wir, oblegid gwybod onom may hon yw'r vnig aberth, ydym fodlon gennym hi-yn vnig, heb edrych am vn arall. Ag oblegid nad oedd hon ond vnwaith iw hoffrymmy nid ym-mi yn peri adnewyddy'r offrwm hwnnw drachgefn; Ag o herwydd bod yr Aberth hon yn gyflawn ag yn berffaith ymhob rhan ag ysturiaeth, nid ydym-mi yn gossod yn lle honno mor Abertheu i barhau'n wastad yn-ol ei gilydd.

Yn ychwaneg, er doedyd o honom nad oes i ni ddim gobrwy drwy eyn gweithredoedd eyn hunain, eithr gossod onom holl hanfod eyn hiechydwriaeth yng Hrist ei hun, etto er hynny nid ydym yn doedyd y dlae dynion fyw mewn rhydid a maswedd, fegis na bae raid i gristion ddim amgen no'i Gred, ai fedydd, ag na cheisyid ond hynny gantho:canys ffydd gywir sydd fywiog a ffrwythlawn, ag ni ddichyn fod yn seugurllyd. Llyma wele'r modd rymni'n dyscu'r bobl; ddarfod i Dduw eyn galw ni, nid i loddest ag anlladwrydd, eithr fal y doedodd S. Pawl i weithredoedd

da mal y gallem rodio ynddynt: a darfod i Dduw eyn dwyn ni oddiar allu'r Tywyllwch, i wasnaethu Duw byw. Megis y gallem dozri ymmaeth boll weddillion pechod, a gweithio eyn hiechydwziaeth mewn ofn a chzynfa, fal y bo bynod fod yspzyd y Sancteiddrwydd yn eyn cyzph, a Chzist ei hũ dzwy ffydd yn trigo o fewn eyn calonneu.

Ymbellach, credu yz ydym am y cnawd ymma, yn yz hwn yz ym yn byw, er iddo ar ol marwolaeth fynd yn bzidd, etto yn y dydd diwaethaf y dychwel ef i fywyd dzwy waith yspzyd Crist sy'n trigo ynom: a diau ydyw, beth bynnag a ddioddefom er mwyn Crist yn y cyfamser, y sych ef y pzyd bynny pob dagr wylofain o'n llygeid; ag y cawn ni dzwyddo ef fwynhau bywyd tragwyddol, a bod byth gydag efo mewn gogoniant. Amẽ.

Llymma wele'r echzsla wn Heresi honno, am yz hyn y may Pab Rhufain yz awz hon, yn barnu ag yn hwzw ar goll y darn mwya o'z byd. heb wzãdo er ioed etto ysturiaeth eu hachos hwynt. Cymhwyssach fuasse iddo, erlyn cyfraith yn-nerbyn Crist a'r Apostolion, a'r Tadeu sanctaidd; herwydd o honynt hwy nid yn dnig may hanfod, eithz dechze, a dosparth y grediniaeth hon: oddieithz i'r Pab a'i blaid ddoedyd (fal y gwnãt y scatfydd) nad ozdeiniodd Crist y Cymmun

sanc-

ſanctaidd iw ranny ymyſc y rhai ffyddlon; Neu ddarfod i Grist,a'r Apoſtolion,a'r hen dadeu, ddoedyd offerenneu neullduol ymbob congl o'n Temleu,weithie deg,weithie bgain,mewn bn diboznod: neu ddarfod i Grist a'r Apoſtolion wahardd yz boll gyffzedin-bobl oddiwzth Sacrament ei waed ef: Neu nas gallwodd Gelaſius (eu hathzo bwynt)yn gyffegr-leozad y peth y maent dwy yn ei wneuthyz heddyw ymbob man, gan farnu yn Heretic y neb a wnelo amgen. Neu na ddoedodd Ambros, Awſtin. Gelaſius, Theodoretus, Chriſoſtomus, ag Origines, y geirieu hyn: Y Bara a'r gwin yn y Sacrament ydynt yr vn rhyw ag oeddent o'r blaen: y Peth yr ydis yn ei we led a'r y bwrdd ſainctaidd, Bara ydyw:Nid ydyw ſylwedd y Bara,a naturiaeth y Gwin yn peidio: Ni newidiwyd mo ſylwedd a naturiæth y Bara :y Bara hwnnw, cimaint ag a hanyw oddeunydd bara,ſy'n mynd i'r bol, ag a ſwryir allan ir dommen; Neu na weddiod Crist a'r Apoſtolion, a'r Tadeu ſanctaidd, yn yz iaith y galle'r bobl ei deall: Neu na chwpplaodd Crist y ctobl dzwy'z bnig Aberth honno, a offrymmodd ef bnwaith: Neu may amberffaith oedd yz Aberth honno, a bod yn rhaid i ni'r amſer ymma wzth bn arall.

Hyn y gyd a ozfydd i'r Pabyddiaid ddoedyd, oni bydd gwell gentbynt (ond odid) ddoedyd yn y modd ymma: fod pob cyfraeth a chyfiowndez wedi ei gau a'i gloi o fewn cist-dwyfron y Pab; Ag fal ni bu blyg ar dafod bn o'i weifion a'i wenieithyddion ef ddoedyd y dichyn y Pab roddi cennad a chyd-ddwyn yn-nerbyn yz Apoſtolion, yn-nerbyn Cyngor, yn-nerbyn Rheoledigaetheu'r Apoſtolion: ag nad ydyw'z Pab rwymedig i ſefyll wzth ſampleu, a deddfau, a chyfreithieu Criſt. Nyni a ddyſcaſſom y petheu byn gan Griſt, gan yz Apoſtolion, a chan y Tadeu Sanctaidd: ag ydym yn ffyddlawn yn dyſcu'r bn-rhyw i dylwyth Ddnw; o achos pa ham, mae pen Eſcob y crefydd yn eyn galw ni, y pzyd hyn, yn Hereticiaid. O dzagwyddol Ddnw! a aeth Criſt ei hun, wzth hynny, a'r Apoſtolion, a chynifer o dadeu ſanctaidd, ar gyfei liozn? wzth hynny, ydoedd Origines, Ambros, Awſtin, Chryſoſtom, Gelaſius, Theodoretus, ymwzthodwyz a'r ffydd gatholic: wzth hynny, ydoedd cyttundeb cynnifer o Eſcobion a gwyz dyſcedig ddim amgen onid cydfwziad Hereticiaid? Neu ydyw'r pzyd ymma, ddamnedig ynom-mi, y peth ydo edd y pzyd hynny, ganmoledig yn ddynt hwy? Neu'r peth ydoedd yz amſer hwn-

Diſt. 36 Iector, in Gloſſa.

Diſt. 82. Presbiter.

hwnnw, gatholic ynddynt hwy, ai Scism yw hynny'rowron ynom-ni, a hyn o herwydd newidio meddylieu dynion? Neu er mwyn nad yw'n rhyngy bodd iddynt hwy, ai anwir heddiw ydyw'r peth oedd wir gynt? dangossant hwytheu wzth hynny Efengyl arall, neu adzoddont yz achossion pam y gozfydd dileu yz awz-hon yn y diwedd, y petheu a gadwyd ay a fuont gymeradwy gyhyd ag moz gyffredinol yn Eglwys Dduw. Ni a wyddom yn dda am y gair yz hwn a hynododd Crist, ag a danodd yz Apostolion ar lled, ei fod ef yn ddigon grymmus i gadw ag i gynnal eyn hiechydwziaeth a phob Gwirionedd, a hefyd i wzth-ladd pob Heresi.

Dzwy'z gair hwnnw'n vnig, * condemnio yzydym ni bob math o'z hen Hereciaid, a'r y mae eyn gwzthwynebwyr yn haeru arnom eu galw a'u hadgyfodi o vffern; nid amgen no'z Arriaid, Eutychiaid, Marcioniaid, Ebionæaid, Valentiniaid, Carpocratiaid, Tatianaid, Nouatiaid, ag ar fyzr eirieu pob vn o'z sawl oeddynt yn tybied yn annuwiol o Dhuw'r Lad, neu o Grist, neu o'z Ysbzyd glan, neu o ryw ran arall o grefydd Crist: oblegid argyoeddu o'z Efengyl nhwy, doedyd yz ym inne eu bod hwy yn ddynion echzuslawn, wedi dar-

*euog-farnu

fod amdanynt, gan eu caffau a'u ffieddio byd ymhyrth bffern: Ag nid ym yn bnig yn eu gadel nhwy felly, eithr o digwydd iddynt darddu allan ar lled yn bn-lle, gwascu'r warrog arnynt yr ydym drwy nerth cyfraith a chospedigaetheu corphorol.

Yn wir, cyfadde'r ydym hwyn-gynta'g y cododd yr Efengyl, godi hefyd yn y byd Sectæ newyddion ni chly wyd son am eu bath: sef, yr Anabaptistiaid, Libertiniaid, Menoniaid, Zuenkfeldiaid. Eithr i Dduw i diolchwn, fod yr holl fyd yn gweled na ddarfu i ni ddwyn i'r byd, na dyscu, na magu'r petheu erchyll hyn. Darllen, adolwg, pwy bynnag wyt eyn llyfreu ni, y maent ymhob man ar werth. Beth a scrifennodd bn o'n teuleu ni er ioed, ar a alle gyfuno'n amlwg ag ynfydrwydd yr Hereticiaid hyn:

Neu'n hyttrach, nid oes bn Goror y dydd heddyw cyn rhydded oddiwrth y pla-heintieu hyn, ag pdyw'r gwiedydd lle yr ydis yn dyscu'r Efengyl yn llwybraidd, agyn gyffredinol. Aphette'n gwrthwynebwyr ni'n gwneur'byr iawn ysturiaeth or achos fal y dylent, prawf mawr yw hyn, may dymma wirioned yr Efengyl, yr hon

bon rydym-mi yn ei dyscu i'rbobl: anyz i ler dyscu ond gyda gwenith, odid dyscu peiswyn heb yd. Pwy ni wyr er yn amseroedd yz Apostolion eu hunain, pa sawl Heresi a gyd-godassant yn y man hwyn-gynta'g y tanwyd yz Efengyl ar lled?

Pwy er ioed a glowse son o'z blaen am Simon, Menander, Saturnius, Basilides, Carpocrates, Cherinthus, Ebion, Valentinus Secundus, Marcosius, Colorbasius, Heracleo, Lucianus, a Seuerus? Weth a wnawn ni'n coffau'rhain? Epiphanius a gyfrifodd bedair-bgain amri'w Heresi: Ag Awstin yntef lawer amziw Heresi ychwaneg, a ddarfuasse iddynt gydtyfu gyda'r Efengyl. Weth er hynny? Ai'r Efengyl nid ydoedd Efengyl er mwyn geni Heresieu gyda hi: Neu ai Crist nid ydoedd Grist, am yz hn achos?

Etto er hynny (fal y doedassom o'z blaen) nid yw'z cnwd hwnnw yn egino gyda nyni, y sawl ydym yn dyscu'r Efengyl i'r bobl yn llwyhzaidd, ag yn gyffredinol. Ymhlith eyn gwzthwynebwyz ni, mewn dallineb a thywyllwch, map'r gwenwynig bethau hyn yn codi, ag yn cael cynnydd a nerth, lle'z ydis dzwy greulondeb yn gozthrechu'r

gwirionedd fegis na cheir clywed mo honi oddieithr mewn cilfacheu, a dirgel ymgyrchiadeu. Treiont yn hydda: canhiadant y ffordd yn rhydd i'r Cfengyl: tywynned Gwirionedd Jefu Grift, ag eſtynned ei belydyr diſglair i bob man; a nhwy a gant weled pnp fan, modd y difanai'r cyſcodeu bchod wrth lewyrch yr Efengyl pr hn agwedd, a thywyllwch y nos wrth ddiſcleiriad yr haul. Canys, yn y cyfamſer, tre fo'r gwyr hyn yn eiſtedd, a'u hyd ar beth arall, rhwyſtro a gwrth-ladd heunydd rym-mi'r holl Herefieu doededig, yr rhai maen-nhwy'n cam-haeru arnom eu magu a'u mowrhau.

Lle maent hwy'n doedyd eyn bod ni wedi eyn gwahan yn Sectæ, abod rhai enom yn mynny'n galw'n Lutheranaid, ag eraill yn Zwingliaid; ag na fedrafſom-mi etto gyttuno yn eyn myſg eyn hunein yngbich ſylwedd athrawiaeth y ffydd: beth a ddoedaſſent hwy pe y buaſent yn amſeroedd cynta'r Aſtoſtolion a'r Tadeu ſanctoidd? pan ddoede hn, ar du Paul rydwyf fi, ar du Cephas medde'r llall rydwyf innef, a minnef medd'r trydydd, yn dal gyda'g Apollo: pan oedd Pawl yn ceruddy Pedr: pan ar ſorriant yr ymadawodd Barnabas a Phawl: pan oedd y Criſtnogion

fal

fal y doedoddd Origines wedi eu gwahan mewn cynnifer o bleidieu, ac nad oedd gan-thynt ddim tebig i Griſtnogion ond yr henw yn vnig, a'u bod nhwy ymhob peth arall yn anhebig i Griſtnogion; a'r bobl, fal y doedodd Socrates, yn gwneuthyr gwawd a gwatwar cyhoedd am eu penneu nhwy'n y chwareufaeu, oblegid eu cynhennau a'u Sectæ; hefyd (fal y mynegodd Conſtantin yr Ymerodr) fod y pryd hynny cymmeint amriw ymryſſon ag ymſennu yn yr Eglwys, nad oedd yr holl drallod a'r blinfyd a fuaſſe ymlaen-llaw, ddim cyffelib iddo: pan ymryſſone Theophilus, Epiphanius, Chriſoſtom, Awſtin, Ruffinus, Hieronimus, y rhai oeddynt Griſtnogion a Thadeu catholic, bob vn yn-nerbyn ei gilydd, heb ddiben na doſparth o'u chwerwedd a'u hamrafaelion; pan oedd aelodau o'r vn corph (fal y doedodd Nazianzenus) yn difa ei gilydd: Pan oedd gwahaniaeth rhwng y gwyr Eglwyſig o'r Dwyrain, a'r lleill o'r Gorllewin, ynghylch bara lefeinllyd, ag amſer y Paſc, yr hyn betheu nid oeddynt fawr iawn i wneuthyr trin amdanynt: A phan ymhob cymanfa Gyngor y gwneid Credo newydd a deddfeu newyddion yn oeſtadol, Beth a ddoedaſe'r bobl ymma (dybygwch'i) yn yr amſeroedd hynny?

hynny? yna pa blaid a gymeraſſent hwy'n benna? a pha blaid a wꝛthodaſent hwy? Pa Efengyl a gredaſent hwy? Pa rai a henwaſent hwy'n Hereticiaid, a pha rai'n Gatholiciaid? Ag etto, pa dꝛin a thꝛallod, maen nhwy'n ei wneuthyꝛ y pꝛyd hyn, ynghylch dau enw, Lutherus, a Zuinglius; megis oblegid darfod i'r ddau ymma anghytuno yn rhyw beth, am hynny y dylem-mi goelio eu bod nhwy'll dau mewn amryfyſſedd; nad oedd yꝛ Efengyl gan yꝛ vn o'ꝛ ddau: ag nad oedd yꝛ vn o'ꝛ ddau yn dyſcu'r Gwir yn iawn?

Cithꝛ o Dduw dayonus! pa fath ddynion ydyw'ꝛ rhain ſy'n beio arnom-mi am ymrafaelion? ag ydynt hwy eu hunain (dybygwch chwi) yn cytuno yn dda? yw pob rhai o honynt hwy'n ddi-ammeu genthynt beth a galynant? Oni bu er ioed ddim ymryſſon, ddim ymrafaelion, yn eu plith nhwy? Pa ham ynte nad ywꝛ Scotiſtiaid, Thomiſtiaid; yn cytuno'n well yn eu myſc eu hun, ynghylch y peth y maent hwy'n ei alw Meritum congrui a Meritum condigni, ynghylch pechod dechꝛeuadol yn y wynfydedig Fair, ag ynghylch Addunedau, ſef, Votum ſolenne, & votum ſimplex? Pam y mae'r Cannoniſtiaid yn doedyd ddarfod oꝛdeinio y gyffes-gluſt

dꝛwy

dzwy gyfraith ddyn, a'r yſcolheigwyz nhwythe, yn doedyd doarfod ei hozdeinio dzwy gyfraith Ddduw? Pa ham y mae amrafael rhwng Albertus Pighius, â Chaietanus; rhwng Thomas, á Lombardus; rhwng *Scotus*; a Thomas; rhwng Occanus, a Scotus; rhwng Allienſis, ag Occanus; rhwng y Nominaliaid, a'r Realiaid? Ag nid wyf fi'n cryhwyll etto am gynnifer amrafaelion y ffrierod ar Mynachod, fod rhai o honynt yn cyfleu ſancteiddzwydd mewn hwyta pyſcod, eraill mewn hwyta llyſieu: rhai mewn gwiſco eſcidieu, eraill mewn Sandalieu; rhai mewn gwiſc lien, eraill mewn gwiſc wlan; rhai o honynt yn gwiſgo dillad gwnion, eraill dillad duon: rhai wedi eillio'u cozynneu yn llettach: eraill yn gyſyngach: rhai'n mynedd a gwadneu dan ei traed, eraill yn dzaednoethion: rhai a gwzeguſeu amdanynt, a rhai eraill heb wzeguſeu,

Mhwy a ddylent gofſa bekyd; fod rhai o'u plaid nhwy humain yn doedyd fod cozph Maturiol Criſt yn Swpper yr Arglwyd; dzach-gefn, y mae rhai eraill onynt o'z un blaid yn doedyd y gwzthwyneb: Mae rhai onynt yn doedyd eyn hod ni'n dzyllio ag yn bziwo a'n dãnedd gozph Criſt

Stephan. Gard. in Diabolia Sophiſta

Rich. Faber.

Recant. Berēgarij Schola & Gloſſa cui mundus de conſcr. diſt. 2. Ego Beren.

Crift yn y Cummun cyſſegredig: yz bwn beth mae rhai eraill o'z bn blaid yn ei wadu; Mae rhai onynt yn ſcrifenny fod cozph Crift Quantum in Euchariſta, ſef, fod ei gwbl faintioli ef yn y Sacrament; a rhai eraill o honynt yn doedyd nad yw.

Thomas Aquinas.

Mae rhai yn doedyd ddarfod i Grift gyſſegru dzwy nerth ei allu Duwiol: eraill o honynt yn doedyd gyſſegru ono-fo dzwy fendithio: rhai'n doedyd may dzwy nerth pum gair detholedig; ag eraill o honynt may dzwy ddoedyd eilwaith y pum gair hynny, y cyſegrodd ef: Mae rhai o honynt, yn tybied may'n y pum gair hynny, Hoc, (yrhagenw-dangos) oedd yn arwyddoccau y bara gwenith; ag eraill yn well gen-thynt goelio fod Crift yn meddwl, yn hyn-ny, ryw individuum vagum; (fal y gal-want hwy'z peth:) Mae rhai o honynt yn

Gardine-rus.

doedyd y dichyn cwn, a llygod, wir-fwytta cozph Crift: eraill yn gwadu hynny'n ſyth iawn. Mae rhai eraill yn doedyd y dichyn

De conc. diſt. 2. ſpe-cies Gloſſa.

lliw, a llun, a hyd, a lled y bara, a'r gwin bozthi: a rhai yn doedyd fod ſplwedd y bara, yn ymchwel dzachgefn. Pa raid ſon ychwaneg? Rhybir a gozmod poen fydde coffa a chyfri pob peth, rhag moz amheuys ag ymrafaelgar hyd yn hyn o amſer yw dull holl creſtyd y gwyz hyn yn eu plith

eu

eu hunain, lle y cadd y crefydd hwn faeth a dechreuad. Antur iddynt a chytuno hn amser yn eu mysc eu hun, oddieithr yr ysgatfydd fal y Phariſæaid ar Saducæaid: neu fal Herod a Philat, yn-erbyn Crist. Goreu peth fydde iddynt wneuthyr heddwch yn eu plith eu hun gartref. Ag yn wir nid oes ddim bardhach a gweddusach i grefydd, nag hndeb a chyttynniad. Etto nid yw hyn nod addas, diambeuol, o Eglwys Ddnw: Canys cytundeb mawr oedd ym-mysc y fawl a addolodd y llo euraid; ag ym-mysc y rhai a gyd-lefafant yn groch yn erbyn eyn pryntwr Iesu Grist, Croes-holia ef. Ag ni ddylem-mi dybied oblegid hod amrafaelion ymysc y Corinthiaid, neu ddigwyddo peth anghydfod rhwng Pedr a Phawl, neu fod ymryſſon rhwng Barnabas a Phawl, neu er mwyn nad oedd y Cristnogion yn medry cytuno pawb a'i gilydd, ynghylch rhyw beth, wrth ddechreuad yr Efengyl, may am hynny nad oedd Eglwys Ddnw yn eu plith nhwy? Tu-ag-at am y rhai y maen-nhwy o wir gas yn-eu galw yn Zuingliaid ag yn Lutheranaid; digon gwir yw hod y ddeuryw hynny yn Gristnogion, yn hoff genthynt eu gilydd, ag yn frodyr. Nid yw'r amrafael rhyngthynt hwy hyngholch

gwraidd

gwȝaidd a dechȝeuad eyn crefydd ni, ag nid ynghylch Duw, na Chriſt na'r Yſpryd glân, na pha fodd i'n cyflawnir, nag ynghylch Wyfwyd tragwyddol, y maent hwy'n angheſtuno; eithȝ yn dnig ynghylch dn pwnc, a hwnnw heb fod chwaith dwyȝ na mawr iawn. Ag nid oes annodaith nag ammeu gennym, na bydd cyfundeb rhyngthynt arfyȝo amſer. Ag dd oes rai onynt a choelion amgenach gentbynt nag a wedde, di-ammeu y rhoddant heibio eu gwyȝ-feddylieu au henweu pleidieu, cyn y bo hir; ag y bynnoda Duw iddynt hyn: megis ag wȝth yſturio'ȝ achos yn well, ai chwilio yn fanylach, (fal y darfu gynt yn y Cymanfa-gyngoȝ yng-Halcedonia) y tynnir o'ȝ gwȝaidd, ag y cleddir byth mewn angof; boll egin ag achoſſion anghytundeb; a phod gwir fo.

Dnd trymma peth yw hyn, eu bod nhwy'n doedyd amdonom may dynion bȝyntion annuwiol ydym, wedi bwȝw ymaeth yn ollawl ofalu am grefydd: Ag etto ni ddyle hyn mo'n trymbau nemoȝ chwaith, gan eu bod nhwy hunain y rhai a hauraſſant hyn arnom. yn gwybod moȝ oganllyd, ag moȝ ffals ydyw. Canys Iuſtinus y Merthyȝ fy'n teſtiolaethu, pan ddechȝeuwyd pȝegethu'r Efengyl a goſſod allan

Euſebius lib. 4.

allan henw Crist. may peth cyffredin y pryd hynny oedd alw'r holl Gristnogion ἀθέους, sef, dynion di-Dduw. A phan oedd Policarpus yn sefyll yw farnu, yna yr annoge'r bobl y Rhagbenrhaith i ladd a difa cymain-hun y sawl a addefent yr. Efengyl, gan ddoedyd fal hyn αἰρε τους ἀθέους sef, gwna ben am y dynion mell-tigedig ymma sy heb Dduw genthynt. Ag nid ydoedd hyn o drin, o herwydd bod yn wir nad oedd Dduw gan y Cristnogion, eithr o herwydd nad addolent hwy gerrig, a*chyffion, y petheu a addolid y pryd hynny megis Duwiau. Ond mae'r holl fyd bellach yn gweled yn ddigon amlwg, beth a ddioddefasom-mi, a'n cyd-frodyr, gan y gwyr hyn, er mwyn crefydd ag vnig achos eyn gwir Dduw. Nhwy a'n bwriasont-ni'r carchareu, i'r dyfroedd, i'r Tan, ag a'm drybaeddasant yn eyn gwaed ni; a hynny, nid oblegid eyn bod ni'n odinebwyr, neu'n ladron, neu'n lladd dynion, namyn yn vnig er mwyn eyn bod ni'n cyfaddef Efengyl Iesu Grist, ag yn gobeithio yn y Duw byw

*cypullion.

Ag er mwyn i ni achwyn, (Duw ti ai gwyddost) nid heb achos rhy gyfiawn a rhy gywir, ddarfod iddynt dorri cyfraeth Dduw o ran eu Tradoddiadeu coegion

eu

eu bunain: a bod eyn gwrthdynebwyr ni'n gas iawn genthynt yr Efengyl, ag yn elynion i Groes Crist, oblegid iddynt dŷwy lawn wybodaeth ag o'r gwirgwaith-ddioddef mewn cyndynrwydd ddirmygu gorchmynion Duw.

Gan hynny, pan welsont hwy na ellid cael achos cyfiawn i feio ar eyn bathrawiaeth ni, yna rhoi llownfryd a wnaethant ar oganu'n buchedd, gan haeru arnom * ddamnio pob gweithred dda, agoryd y drysseu i bob anllywodraeth ag anlladrwydd, a cham-arwain onom mi'r bobl allan o holl lwybrau rhinwedd. Ag o ddoedyd y gwir, nid ydyw, ag ni bu er ioed fuchedd dynion (pe rhown a'u bod nhwy,n ddiwiol, ag yn griftnogion) cyn bured na ellid cael peth gwall yn ymddygiad y rhai goreu a'r rhai diweiriaf: befyd,mae'r Cyfriw naturiaeth ym bob math ar ddyn i ogwyddo at ddrygioni, a chyn bowsed befyd gan bawb ddrwg dybied; ag y gellir clywed doedyd, a pheri coelio, y petheu ni wnaethpwyd er ioed, ag nid amcanwyd eu gwneuthyr. Ag fal y cenfyddir y smotyn lleiaf yn y dilledyn gwynaf, felly hawdd yw craffu ar y gronyn lleiaf o frynti yn y fuchedd lanaf. Mid ym-mi'n tybied eyn bod ni'n bunein

*enog-farn*

(neu'r

(neu'r cynifer a ddeerbyniodd athrawiaeth yr Efengyl) fal Angylion, ag yn hyw'n ddi-feius ag yn ddifrycheulyd: ag ni thybiwn-ni chwaith, allu o'r gwyr hyn fod moz ddall nas canfyddant hwy dzwy'z rhigol lleia, od oes ddim ynom a ellir crafu arno: na'u bod nhwy moz howddgar ag y cymerant hwy ddim oz eiddym-mi yn y rhan gozeu: nag etto moz rhywiog eu hyfturiaeth, ag y bydd gwiw gentbynt dzoi eu golwg yn ol, i edzych arnynt eu hun, a chyd-hwyfo eyn bucheddi ni gyda'r eyddynt eu hunain. Od aem-mi i chwilio yn fanwl, hyn o beth o'z dechzeuad, ni a wyddom fod yn amfer yz Apoftolion, ddynion Criftnogion, dzwy'r rhai y ceblid enw'z Arglwydd ag y gogenid ef ymhlith y cenedloedd.

Conftantin yz ymerodz (fal y ferifennodd *Sozomenus*) a gwynai gynt fod llawer yn mynd waeth-waeth ar ol cymeryd ernynt grefydd Crift. Cyprianus ynte, mewn Araith alarus a offododdi allan lygredigaeth ei amfer ef. Segurwch a hir Dangnefydd (hebzef) a lugrodd yr athrawiæth yr hon a draddododd yr Apoftolion i ni. Pob vn yn myfyrio am helaethu ei dref-tad, a chan ollwng drôs gôf bob vn or ddau, beth a wnaeth y crediniaid gynt dan De lapfis.

eu bunain: a bod eyn gwrthbwynebwyr ni'n gas iawn genthynt yr Efengyl, ag yn elynion i Groes Crist, oblegid iddynt dzwy lawn wybodaeth ag o'r gwirgwaith - ddioddef mewn cyndynrwydd ddirmygu gorchmynion Duw.

Gan hynny, pan welsont hwy na ellid cael achos cyfiawn i feio ar eyn bathzawiaeth ni, yna rhoi llownfryd a wnaethant ar ogamu'n buchedd, gan haeru arnom * ddamnio pob gweithzed dda, agoryd y dzussieu i bob anllywodzaeth ag anlladzwydd, a cham-azwain onom mi'r bobl allan o boll lwybrau rhinwedd. Ag o ddoedyd y gwir, nid ydyw, ag ni bu er ioed fuchedd dynion (pe rhown a'n bod nhwy,n ddiwiol, ag yn griftnogion) cyn bured na ellid cael peth gwall yn ymddygiad y rhai goreu a'r rhai diweiriaf: befyd,mae'r Cyfriw naturiaeth ym bob math ar ddyn i ogwyddo at ddzygioni, a chyn bawsed befyd gan bawb ddzwg dybied; ag y gellir clywed doedyd, a pheri coelio, y petheu ni wnaethpwyd er ioed, ag nid amcanwyd eu gwneuthyr. Ag fal y cenfyddir y smotyn lleiaf yn y dilledyn gwnaf, felly hawdd yw craffu ar y gronyn lleiaf o frynti yn y fuchedd lanaf. Mid ym-mi'n tybied eyn bod ni'n bunein

† enog-farn

(neu'r

(neu'r cynifer a oderbyniodd athrawiaeth yr Efengyl) fal Angylion, ag yn hyw'n ddi-feius ag yn ddifrycheulyd:ag ni thybiwn-ni chwaith, allu o'r gwyr hyn fod mor ddall nas canfyddant hwy drwy'r rhigol lleia, od oes ddim ynom a ellir crafu arno:na'u bod nhwy mor howddgar ag y cymerant hwy ddim or eiddym-mi yn y rhan gorau: nag etto mor rhywiog eu hysturiaeth, ag y bydd gwiw gentbynt dyoi eu golwg yn ol, i edrych arnynt eu hun, a chyd-bwyso eyn buchedd ni gyda'r eyddynt eu hunain. Od aem-mi i chwilio yn fanwl, hyn o beth o'r dechreuad, ni a wyddom fod yn amser yr Apostolion, ddynion Cristnogion, drwy'r rhai y ceblid enw'r Arglwydd ag y gogenid ef ymhlith y cenedloedd.

Constantin yr ymerodr (fal y serifennodd *Sozomenus*) a gwynai gynt fod llawer yn mynd waeth-waeth ar ol cymeryd ernynt grefydd Crist. Cyprianus ynte, mewn Araith alarus a ossododd allan lygredigaeth ei amser ef. Segurwch a hir Dangnefydd (hebr ef) a lugrodd yr athrawiæth yr hon a draddododd yr Apostolion i ni. Pob vn yn mysyrio am helaethu ei dref-tad, a chan ollwng drôs gôf bob vn or ddau, beth a wnaeth y crediniaid gynt dan De lapsis.

yr Apoſtolion, a hefyd beth a ddyle pôb Criſtion ei wneuthyr bythynhwy a roddaſſant eu llawn ofal ar amylhau eu da bydol, drwy fawr awydd cybydd-dra annigonawl. Nid oes ddim cywir-Greſydd yn yr offeiriad: nid oes mor ffydd gyſan yn y gwenidogion; nid oes dim trugaredd mewn gweithredoedd; na dim addyſc ymmoeſeu dynion; y gwyr a aethant yn wrageddaidd; a'r gwragedd a beintiaſant eu hwyneb-pwyd. Achŷn amſer Cyprianus y doedodd Tertullianus; O mor drùain ydimmi a elwir y Criſtnogion y pryd hyn! byw rydym ar ôl dull y Cenedloedd dan enw Criſt. A chwedi hynny (nid er coſlo'r holl ſtorieuwyr) Gregorius Nazianzenus a ddoedodd fal hŷn am y dzuanaidd gyflwr yn ei amſer ef: Mae ini (heb'r ef) gas a dygaſedd ym-myſc y Cenedloedd, er mwŷn eyn cam-weddeu. A hefyd, nyni aethom yn rhyfeddod, nid yn vnig i Angylion, ag i ddynion, eithr yn ollawl ir holl rai annuwiol. Llymma'r cyflwr yr oedd Eglwys Ddduw yntho, pan ddechreuodd yr Eſengyl gyntaf oleuo, a phan nid oeraſai etto gyndoeiriowgrwydd y trawſ-Wennaethied, ag ni chynneſſid etto mor cleddyf oddiar warreu'r Criſtnogion. Sef, gwir iawn nad peth newydd yw bod dynion yn ddynion, ie

er

er cael onynt eu galw gerfydd heuw Crſtinogion. Mnd tra fo'z gwyz hyn moz atcas yneyn cyhuddo ni, a feddyliant hwy yn y cyfamſer ddim amdanynt eu hun? A thza fonc yn cael hamdden i edzych cym-mbelled beth a wneler yng Germania ag yn Lloegr; ai gpllwng dzos gof a wnaethant, ai ynte canfod nis gallant, beth rydis arno yn Rhufain? Ai'r gwyz hyn yw'n cyhuddwz ni, y rhai ni ddichyn neb grybwyll am eu huchedd yn ddiwarth, ddi-gwilidd? Mi chymerwn i arnom ar hyn o amſer ddangos a chyhoeddi i'r hyd y petheu a ddylent gael eu cuddio au claddu gyda'r ſawl a'u gweithiodd. Mid yw hynny gyſſon a'n crefydd ni, ag ni wedde fo chwaith i'n llednei- * Pab
ſwydd a'n gwladeiddzwydd ni. Eithz etto y Rhufain.
*gwz ſy'n gozchymyn ei alw ei hunan yn Vicar Criſt, ag yn Ben a'r yz Eglwys, ag y dyw'n clywed, ag yn gweled, ag yn goddef, (ni ddoedwn ni ddim chwaneg) gwneuthyz petheu dzwg yn Rhufain, efo a ddichyn yn hawdd rhyngtho ag efo'i hũ, feddwl pa fath betheu ydyw'rhai hynny: Deled yw gof ef yn hydda, a meddylied, may Canoniſtiaid o'z eiddo ef pw'rheini a ddyſcaſant i'r hobl nad pechod ydyw godineb rhwng meibion a merched: fegis, pe dyſcaſſent yz athzawiaeth hon gan Mitio yn llyfr Terens, lle

mae ef yn doedyd fal hyn: Nid yw bechod (coelia fi)er i fab hel puteinieid. Meddylied may'r eiddo fo yw'r rhai a wnaethant ddeddf na ddylid ſymmyd offeiriad o'i le am odineb. Galwed iw gof ddarfod i Gardinal Campegius, Albertus Pighius, ag i lawer eraill oi blaid ef, ddyſcu i'r bobl fod yr offeiriad a gatwo gorddercb, neu fyrioneg, yn byw'n ſancteiddiach ag yn ddiweiriach o lawer, na'r neb a fo a gwraig briod gantho. Gobeithio na ollyngodd ef dros gof fod llawer mil o buteinieid yn Rhufain, a'i fod ef ei hunan yn caſclu ardreth oddiwrthynt, ynghylch Nowmil o Bunneu hob blwyddyn; ag na all ef ollwng dros gof, fod onaw ef yn cadw putteindra cyffredin yn Rhufain, ag ar gwobr brynta, trwy frynti a direidi, yn porthi eu chwanteu eu hun. Ai pur a ſanctaidd ydoedd pob peth yn Rhufain pan oedd Ioanna, gwraig gymedrolach o oedran, nag o fuchedd, yn Bâb Rhufain, ag yn cymryd erni fod yn ben ar yr Eglwys? Ag ar ol iddi chware'r butteyn ddwy flynedd yn yr Cieſteiddfa ſanctaidd, er diwedd wrth fynd mewn proſeſſiwn amgylch y dref, yngwydd y Cardi-naliaid ar Eſcobion, hi eſcorodd ar blentyn ar ganol yr heol yngolwg pawb? Pa raid dwyn ar gof gorddercbion a llataion pechod

3. queſ. 47. lata. extra. De Bigamis. Quia circa.

Siwon Bab. *Mae delw'r wraig ym ma yn eſcor: eto yw gweled yn Rhufain.*

nechod cyffredinol elw-gar pw bwnnw yn Rhufain y pryd hyn. Eiſtedd yno mae puteyniaid yr amſer ymma, nid fal yr eiſteddent gynt o'r tu allan i'r dref, wedi gorch-guddio eu penneu a'u bwyrebeu, eithr trigo y maent mewn plaſſeu, a thai gwchion, gan fynd wrth eu bodd, i'r llys, a'r heol, a'u bwrnebeu yn ddi-guddiedig; fegis na bae byn o belynt yn bnig yn rhydd, namyn hefyd yn ganmoliaeth iddynt. Pa raid y chwaneg? Mae brynti eu buchedd bwynt yrowrion yn hynod ir holl fyd. Bernardus a ſcrifennodd y gwir yn ddiragrith am dylwyth ty Eſcob Rhufain, a hetyd am yr Eſcob ei hun: Dy Blâs di(hebr ef)ſy'n derbyn dynion da i mewn ond heb wneuthyr vn da:yno mae y rhai drwg yn tyccio, a'r rhai da yn tryccio. A phwy bynnag ydoedd bwnnw a ſcrifennodd y gwaith trirhannog a gyſſylltir wrth a'r Cyngor-Lateranenſe, cymaint rhyfyg (medd ef) ag anlly wodraeth ſydd heddyw, nid yn vnig yn yr yſcolheigion a'r offeiriaid, eithr hefyd yn y Prælatiaid, a'r Eſcobion, ag y mae'n erchyll clywed ſon am dano.

Gen. 38.

In concilio Dilect. Cardinalium. to 3.

De conſideratione ad Eugenium.

A'r perheu hyn nid ydynt yn bnig arferedig, ag wrth hir gydfod a bwynt yn gymeradwy, fegis eu holl belyntieu eraill gan-mwya, namyn bellach wedi mynd yn

ben ag yn hwdz addfed. Canys, pwy nis gwyz pa ddialedd a wnaeth Petrus Aloisius (mab y Pàb Pawl y trydydd) a Cholmus Cherius Escob Ffanensis? A'r peth a wnaeth Ioannes Casa Archescob Beneuentanus, ydoedd genadwz dywzth y Pab, at Wennaethieid tref Venis, yz hwn Archescob a scrifennodd yng-hanmoliaeth pechod ffiaidd erchyll, yz hwn ni ddylid crybwyll amdano, ag ai golodod ef allan a geirieu oz fath serthac, mewn cymhendod melldigedig? Pwy ni chlywodd moz ddiffaith ag moz echzyslawn y lladdodd Alphonsus Diazius (ydoedd Spaniard) ei frawd Ioannes Diazius, gwzgwirion santeiddiol dzosben, oblegid ddazfod i'r Ioannes bwnnw dderbyn Esengyl Iesu Grist, ag na fynnee ef ddyfod i Rufain ond hynny; o achos pa ham y danfonessid yz Alphonsus bchod o Rufain i Germania yw ladd ef? Ond so alle, yz attebant hwy y dichyn y fath bethau a'r hain weithieu ddigwydd lle y bo gozeu llywodzaeth, a hynny'n erbyn ewyllys y llywodzaethwyz: a bod cyfreithieu da i golpi y cyfriw gam-weddeu.

Gedwch i hynny fod; ond trwy ba gyfraith dda y cospwyd y petheu dzyntion hyn? Petrus Aloisius a'r ol gwneuthyz onaw ef y diffeithwch a gzybwyllwyd oz

blaen

blaen, a gafodd yn wastad wedi hynny ei goledd fal anwylyd ym-mynwes ei Dad y Pâb Pawl y trydydd. Diazius yntef, a'r ol iddo ladd ei frawd, a ddiangodd drwy waith y Pâb fal na chai'r gyfraith dda afael arno i'w gospi. Ag am Ioannes Casa Archescob Beneuentanus, mae'r gwr hwnnw etto'n fyw: ie, a byw y mae efe yn Rhufain yngwydd y Pâb sancteiddiol, a cheyr bron ei lygeid ef. Nhwy a laddassant beth anneirif o'n brodyr ni heb achos yn y byd, ond am gredu o honynt yn *Iesu* Grist drwy wirionedd a duwioldeb. Eithr o gymaint llu o butteynieid, o rai aflan, ag o odinebwyr, pa bn a ddarfu iddynt bn amser, ni cheistai ddoedyd ei ladd, namyn pa bn a ddarfu iddynt ei escummuno bnwaith, neu roi dwylaw arno? Ai Anlladrwydd, Godineb, Putteindra, lladd cerynt, * gwarthus aflendid rhwng cerynt, a ffieidd-dra mwy na hynny, nid ydynt bechodeu yn Rhufain? Neu os pechodeu ydynt, ai rhydd i'r Pâb sydd Vicar Crist, sy'n dwyn swydd Pedr Apostol ag sydd sancteiddiolaf Dad, ai rhydd (meddafi) iddo ef mor howddgar, ag mor yfcafn eu dioddef, fal na baent bechodeu mo honynt; a hynny hefyd yn-rhef Rufain, ag yng-hastell y Sancteiddrwydd?

*Llosc ach.

O Scrifenyddion a Phariſæaid ſanctaidd! y rhai ni wybuont beth oedd y ſanctteiddrwydd hyn! O Sanctteiddzwydd! O yz ffydd Gatholic! Mid y fath hetheu a'rhain addyſcodd Pedr i bobl Rufain: Mid oedd Bawl yn byw yn Rhufain yn y modd hyn. Mid oeddynt hwy'n cynnal Puteindza cyffredin. Mid oeddynt hwy'n mynny treth ag ardzeth bob blwyddyn gan Putteinnieid: Ni ddioddefent hwy i odinebwyz, a lladdwyz bynod, fyw yn ddigoſpedigaeth: Ni chymerent hwy moz fath ddynion iw mynweſeu, nag iw cyngoz, nag iw teulu, nag i gynylleidfa'r crifinogion. Ag am hynny ni buaſe raid ir gwyz hyn wneuthyz cymaint twzwf a thzin am eyn buchedd ni. Synhwyzolach fuaſe, y naill'ai pzoff yn gyntaf peth, fod eu buchedd nhwy eu hun yn dda: neu pnteu guddio eu buchedd, au beiau, y chydig yn ddirgelach.

Canys mae gida nyni etto mewn llawn grym a nerth, yz hen gyfreithieu gynt, a chym-mhelled ag y galler (yz amſer fydd oni'rowzon, pan yw buchedd dynion a phob peth wedi llugru) goſſod allan rydym yz addyſc Eglwyſig yn aſtud ag yn ddiragrith. Mid oes gennym-mi deie cyffredin putteinllyd, na llu o ozddercbion, a godineb-

nebwyz: Nid ym-mi cbwaitb yn gossod allan godineb o flaen pziodas, nag yn ym-arfer a bzynti anifeiliaidd; nag yn casclu ardzetb oddi wzth butteindza, nag yn cynnwys godineb ym-mysc cerynt, nag erchyll affendid, nag yn gadel beb gospedigaetb, y cyfrifo laddwyz ag ydoedd Aloisius, Casa, a Diazius. Dblegid ni buasc raid i ni ymado a chymdeithas y gwyz byn, pe buasc fodlon gennym y petheu gwenwynllyd ymma, y rhai sydd gyda bwynt-bwy mewn clod a chymeriad. Ag ni buasc raid i ni chwaitb o ran ymadel a nbwynt-bwy gael cas dynion, a bod befyd mewn enbydzwydd anescozawl. Nid oes etto alwer Mis er pan ydoedd gan y Pâb Pawl, y pedwerydd fagad o ffrierod Awstiniaid, llawer o Escobion, a rbif mawz o wyz duwiol eraill ynghar char am achos crefydd: ef a'u rhoes nbwy mewn poenau, ag a fu yn ymholi a bwynt, ag a dzeiodd bob modd i beri iddynt gyfedde: Dnd yn y diwedd pesawl dyn anllad, pesawl putteiniwz, pesawl godinebwz, pesawl bzyntyn a alle ef gaelyn eu plith nbwy y gyd? I'n Duw ni bo'z diolch, er nad ydym fal y dylem, ag fal yz ym-mi'n cymeryd arnom fod, etto pwy ddynion bynnag ydym, os cystedlir ni a bwynt-bwy, di-ammeu may

bawdd

bawdd y dihaera'n buchedd a'n gwirion-deb ni y petheu y maent hwy'n eu cambaeru arnom. Ammog y bobl i bob rhinwedd a dayoni rydym-mi, nid yn bnig dzwy lyfreu, a phzegetheu, eithz dzwy lampleu, a buchedd. Hefyd, dyscu iddynt rydym mi nad ffrost gwybodaeth ydyw'z Efengyl, namyn cyfraith y bywyd; ag na ddyle crifti-
In Apologetico 45. on (fal y dywed Tertullianus) ddoedyd yn anrhydeddus, namyn bpw yn anrhydeddus; a hefyd nad gwzandawyz, namyn gweithwyz y Gyfraith a gyflownheir gezn bzon Duw. Heblaw'r petheu ymma a baeraſant hwy arnom, eu harfer yw doedyd hyn hefyd, a'i helaethu dzwy bob rhyw ddirmyg a dychan amdanom; ſef, may dynion blin trallodus ydym, yn dwyn rhol a llywodzaeth oddiar frenhinoedd; gan gyfroi a rhoi arfeu yn-nwplaw'z bobl; bwzw i lawz Eiſtedd-faeu barnedigaeth; tozri cy freithieu; gwneuthyz bafog o bob meddiant; goſkwng Wzenhinoedd; a chodi'r cyffredin, bwzw pob peth bē-dza-mwnwgl; ag
Tertull. in Apologer. l. 2. c. 3. ar fyz o eirieu, na fynnwn ni na thzefn, na chyfander, mewn Leyznas. O (Mduw) peſawl gwaith dwy'z geirieu hyn y cynneuhaſant hwy lid Twyſogion i'n herbyn, megis y galle'r rheini nhwytheu ddiffoddi goleu'r Efengyl, yn ei thwf a'i hegin cyntaf,

taf, ag y gallent gaffau yz Eſengyl cyn gwybod beth ydoedd. A befyd fal y galle'r Swyddog dybied ganfod onaw ef ei elyn glas, bob gwaith ag y canfydde fo bn o honom mi!

E fydde offo toft ini gael eyn cyhuddo moz benwyllys o ddirfawr dzauturiaeth, oni bae wybod onom-mi gael o Grift ei hun, a'r Apoſtolion, ag anneirif o bobl dda, a chriſtnogion gynt, eu caffau au cenſigenny am yz bn affaith, yn ei herwydd. Canys er erchi o Grift roddi i Cæſar y peth oedd eiddo Cæſar, er hynny fo'i cyhuddwyd ef o gynnwzf, gan haeru arno fwziadu a chwenychy'z depznas. Ag am hynny y lleſwyd yn gzoch yn ei erbyn ef gey z bzon y bzowdle, gan ddoedyd, O gollyngi di hwn yn rhydd nid wyt ti garedic i Cæſar. A'r Apoſtolion er iddynt yn waſtad, ag yn ddyfal, ddyſcu i ddynion y mukuddhau i'r Swyddogion, a bod yn rhaid i bob perchen enaid ym-ddaroſtwng i'r Awdurdodeu dchel, a hynny nid yn bnig herwydd llid, a dial, eithz er mwyn cydwybod; Etto, nid anllai, yz haerwyd arnynt gyſkroi'r bobl, ag annog y gymylleidfa i wneuthyz gwzthryfel. Ffal hyn yn bennaf dim, y pazodd Haman i frenin Aſſuerus gaffau enw a rhi'wogaeth y'z Iddewon, gan ddoedyd, Heſter.

may

may pobl wrth-rysfelgar gyndyn oeddynt yn dirmygu gorchmynion Tywysogion.

1.Reg. 18. Ahab frenin afradlawn a ddoedodd wrth Elias brophwyd Duw, Tydi yw'r hwn sy'n blino Israel. Amazia offeiriad Bethel

Amos.7. a gyhuddodd y prophwyd Amos o gyd-fwriadaeth, gerbron y brenin Ieroboam; Wele (hebr ef) Amos a gyd-fwriadodd yn d'erbyn di ynghanol ty Israel. Ar fyrr o eiriau, peth arferedig (medd Tertullianus

In Apolog.37. yn ei amser ef) ydoedd y cyhuddiad hwn yn-erbyn yr holl Gristnogion, sef, may Trauturieid. Gwrth-ryfelwyr, a gelynion rhywiogaeth ddyn oeddynt. Am hynny od yw'r Gwir yn yr hn agwedd yn cael gogan y pryd hyn; a chan fod y Gwir yr hn fath beth ag ydoedd yr amser hwnnw, od yw efe yn cael yr hn fath ddirmig a di-yfturwch yr awr hon ag yr oedd ef arferedig o'i gael gynt, er bod hyn yn ofid a gyn adfyd, etto ni ddylem-mi dybied o honaw, fal peth a fae newydd, a dieithr. Hawdd oedd iddynt ddeugain mlynedd i heddyw, neu y chwaneg, ddychmygu y perheu melldigedig hyn, a gwaeth no hyn, yn eyn herbyn ni; pan ynghanol tywyllwch yr oes honno y dechreuodd godi a thywynny beth pelydr o'r Gwir, nid adweinid ag ni clowsid son amdano'r pryd hynny: pan ddaeth gyntaf i

wybo-

wybodaeth yr Efengyl, Martin Luther, a Hulderic Zuinglius, deu-wr ragorawl iawn a ddarfuase i Dduw eu danfon i oleuo'r byd; pan oedd yr athrawiaeth yn newydd, ag yn anawdd gwybod pa fodd y cynnydde: pan oedd meddylieu dynion yn llawn amme a rhyfeddod, au clustieu yn lled agored i wrando pob anair ag anwir: a phan ni ellid dychymmig rhemp mor erchyll, na bae'r bobl yn ei goelio yn ebrwydd, o ran newydd-der a dieithrwydd y peth. Llymma'r modd gynt y cychwynnodd Symmachus, Celsus, Iulianus, Porphirius, hen elynion yr Efengyl, gyhuddo yr holl Gristnogion o derfysg a thrauturiaeth, cyn gallu nag o'r Pennaethied, nag o'r bobl wybod, pa beth yr oeddynt yn ei gredu; na pha beth a fynnent. Eithr yrowro'n ar ol i'n gelynion ni weled, ag na allant wad, ddarfod i ni bob amser drwy air ag yscrifen yn ddyfal iawn goffau'r bobl am y peth a wedde iddynt, sef ymufuddhau iw Tywysogion a'u swyddwyr (pe rhoem au bod nhwy'n annuwiol) a chan fod hyn mor hynod drwy hir arfer a phrofiad, ag y mae llygaid pawb, (pwy bynnag ydynt a ph'le bynnag y bont) yn ei lwyr ganfod, ag yn testiolaethu gida ni; brwnt iawn y gwnaethant hwy roi'r

petheu

petheu hyn i'n herbyn; a chwedi methy gentynt grassu ar ddim heieu newydd yn hwyr o amser, yna hwdiwch chwi nhwytheu i geisio'n dwyn metwn cas a chenfigen dzwy'z hen gelwyddeu diflannedig gynt.

I'n Duw ni bo'z diolch yz hwn piau'r achos hyn, na ddamweiniodd erioed etto na therfysg, na Thzauturiaeth, yn yz hn o'z Teyrnasoedd, na'r Arglwyddiaetheu, na llywodzaetheu, a dderbyniasant yz Efengyl. Ni ddarfu i ni ddinistr hn deyrnas nag anrheithio Arglwyddiaeth neb, na gwneuthyz cynnwyf mewn llywodzaeth gwlad yn y byd. Aros yn eu haddas radd au hen ozuchafiaeth, y mae Brenhinoedd Lloegr eyn gwlad ni, Brenhinoedd Denmark, Brenhinoedd Swetia, y Duciaid o Saxonia, y'r Ieirll Palatin, y Marquessiaid o Brandeburgh, y Lansgraulaid o Hessia, Llywodraetheu cyffredin y Swisseriaid ar Rhetiaid, ar dinassoedd rhyddion a elwir Argentina, Basilea, Francfordia, Vlma, Augusta, Norinberga; y rhain y gyd sy yn yz hn cymeriad a'r awdurdod yz oeddynt yndo o'z blaen. Neu'n rhagozach, gwell pw eu cyflwz nhwy herwydd hod eu pobl yn bfuddach dzwy rinwedd yz Efengyl.

Elont,

Elont, y dolwg, i'r manneu hynny lle yz ydis dzwy ddayoni Duw yn pzegethu'r Efengyl: ym-mha le mae mwy bzaint a llai trobledd y Cwysogion? ym-mha fan ydis yn rhoi mwy o anrhydedd i'r Pennaeth? Pa le mae'r bobl yn llai eu hafrol? Ag ym-mha fan y mae llywodzaeth y cyffredin ar Eglwys yn bowddgarach?

Nid bwyrach y doedwch chwi wneuthyz o bobl y wlad gynnwzf a therfysg ymbob man yng-Germania, wzth ddechzeuad athzawiaeth yz Efengyl. Gedwch i hynny fod; etto Martin Luther cyhoeddwz yz athzawiaeth hon, a scrifennodd yn owch-lym iawn ag yn hagraidd dzosben yn eu herbyn bwynt, ag au dygodd nhwy dzach-gefn i heddwch ag dfuddod.

Dod lle y mae dynion anghyfarwydd yn doedyd weithie ngwzthwyneb i hyn, dan son am newidiad llywodzaeth y Swisseriaid, lladdiad Leopoldus y Duc o Awstria, a dad roddi rhydd-did i'r wlad; e wnaethpwyd hynny fal y testiolaetha'r holl ystoziaeu, ychwaneg i ddeucant a thzigain mlynedd i heddyw, dan y Pab Bonifacius yz wythfed, pan oedd ffwyaf rhwysc a

phennaf

phennaf llywodraeth Pâb Rhufain; yng-hylch deucan mlynedd cyn yr bn oz ddau, na dechreu o Huldericus Zuinglius bregethu'r Efengyl, nafi eni ef ychwaith Ag er y pryd hynny etto, e fu bob peth genthynt hwy yn heddychlawn ag yn dangneddefol heb na thwrwf gelynion dieithr na therfysc yn eu plith eu hunain. Ag os ydoedd hyn hechod yn y Swisseriaid, rhoddhau ohynt eu gwlad eu hun oddi dan lywodraeth Estron-geneol, ag yn enwedig pan oeddynt yn cael eu gorthrechu drwy ddirfawr falchder a thrawsder; etto anghyfiawn ag anrhelymmol pw hwzw heieu rhai eraill arnom-mi, neu fwrw arnynt hwy theu feieu eu henafieid.

Eithr o Dduw tragwyddol! wrth hynny ynte, a gyhudda Pab Rhufain nyni o drauturiaeth? A ddysc ef ir hobl y mufuddhau a rhyngy hodd iw Pennaethieid? Neu pw ef yn gwneurhyr hri yn y hyd am fraint a mawredd Twysogion? Pa ham y mae ynte (y peth ni wnai yr hn o hen Escobion Rhufain gynt) yn gadel iw wenieithyddion ei alw ef yn Arglwydd yr Arglwyddi, fegis mynny ono-fo i'r holl frenhinoedd a'r Twysogion pwy hynnag y dynt, aph'le hynnag y maent, fod yn weision chwibanogl iddo ef? Pa ham y mae ynte

Auguſt. ſteuchus Anton. de Roſellis.

ynte yn gwneuthyr ffroſt may Brenhin y Brenhinoed ydyw ef, a bod iddo frenhinol lywodraeth ar ei ddeiliaid? Pa ham y mae ef yn peri i'r holl Pmerodreu, ar Twyſogion, roi ll wr ffyddlõdeb, ag vfudd-dod iddo ef? Pa ham y mae efe yn ffroſtio fod yn bwch ei radd ef no gradd yr Pmerodr agos y deucan cymaint: a hynny'n enwedig oblegid i Dduw wneuthyr dau oleuad yn y Nef; ag er mwyn iddo wneuthyr y Nef ar ddayar, nid mewn dau ddechreuad, eithr mewn vn? Pa ham y darfu iddo ef, a'i galynwyr, yn ol dull yr Anabaptiſtiaid a'r Libertiniaid, fwrw'r Iau heibio ag ymryddhau oddi dan pob awdurdod yn y byd, fal y gallent hwy foelſtotta'n benrhyddach, ag ynddi-ogelach? Pa ham y mae gantho ef Gennadwyr, lef yw hynny, Spiwyr ffel iawn, yn dirgel-ddiſgwyl ofewn llyſoedd, cynghorau, a chyfrinach ſtafelleu pob brenin? Pa ham y mae ef pan fynno fo yn rhoi'r Twyſogion Criſtnogaidd yn erbyn eu gilydd, ag wrth ei chwanteu ei hun, yn aflonyddu'r holl fyd, drwy gynnwrf a chynhennau? Pa ham y mae ef yn eſcumuno ag yn peri cymeryd fal Ethnic, a Phagan, pob Twyſog o Griſtion a ymwrthodo a'i lywodraeth ef? A pha ham y mae ef yn addo enaid rhydd a phardyne-

De maior. & obed. ſolit.

De maior. & obedi. vnam ſanctam.

cyn haeled, a chyn helaethed, i hwy hynnag a'r a laddo vn oi elynion ef, mewn ffordd yn y byd? ydyw ef yn cynnal Ymerodraetheu, a Brenhiniaetheu, neu yw ef vnwaith yn chwenychy heddwch cyffredin? Ti a ddylid, ddarlleydd duwiol, fadde i ni, er dy fod yn tybied adrodd o honom-mi y petheu hyn yn chwerwach, ag a geirieu duach, nog a wedde i wyr Eglwysig eu harfer; Oblegid mae'r deffyn mor wradwyddus, ag awydd y Pab i ddwyn rhwysc yn y byd, mor anrhaith-ddioddef, ag na ellir traethu hyn yn llarieiddach, nag a geirieu amgenach. Canys nid oedd gywilydd arno, na gwladeiddrwydd yntho, ddoedyd mewn cymanfa-Gyngor, may efe'i hun yw atteg holl awdurdod yr holl frenhinoedd. Ag o ran porthi ei chwant awyddus ef, i lywodraethu ag i deyrnassu fal Brenin, ef a ddrylliodd yn ddarneu Ymerodraeth Rhufain, ag a rwygodd holl Gred drwy drallod a therfysc. Diffaith ag fal bradwr y gwnaeth ef ryddhau'r Rhufeinieid, ar Italiaid, ag efo'i hun hefyd, o'r llwf a gymerasai ef a nhwytheu, i fod yn gywir i Ymerodr Græcia, gan wyr-droi deiliaid yr Ymerodr oddi wrtho; a galw Carolus Magnus Martellus, o Ffrainc i Italia, ai wneuthyr ef yn Ymerodr; yr hyn beth ni welsid er

Clement. 5. in concil Viennensi.

Leo Papa.

ioed

ioed mo'i fath. Ef a fwriodd Chilpericus brenin Ffrainc (yr hwn nid ydoedd dwy sog drwg) allan o'i deyrnas, yn vnig er mwyn nad oedd ef yn rhyngy bodd iddo-fo, ag a wnaeth Pipinus yn frenin yn ei le ef. Ag ar ol iddo fwrw allan brenin Philip Dég, ef a ordeiniodd ag a farnodd (pe y gallase ef gwplau ei amcan) frenhiniaeth Ffrainc i Albertus brenin y Rhufeinieid. Ef a an rheithiodd yn llwyr ddifadde ddinas a llywodraeth Florentia ei wlad ei hun: ef a'i dygodd hi o rydd-did a thangneddyf, ag ai dododd dan reolaeth vn gwr fal y galle hwnnw wneuthyr pa lywodraeth a fynne ef, wrth ei ewyllys a'i drachwant ei hun. Efe a osododd yr Ymerodr Carolus y 5, o'r naull du, a Francis brenin ffrainc o'r tu arall, i ddinistr Duciæth Sauoy cyn llwyred, ag na adawyd ir Duc asswyddianus braidd vn ddinas i roi ei ben ynddi.

Zachar. Papa.

Clemens Papa. 7.

Idem Clement

Blin ydym yn adrodd y fath betheu ar rh[illegible], a phoenus iawn fydde goffau holl gampau gwchion Pabau Rhufain. O ba blaid y dolwg oedd y sawl a wenwynodd yr Ymerodr Henri'r. 7-fed, wrth Gumuno? ag a wenwynodd y Pab Victor yn derbyn y caregl? ag a wenwynodd Ioan brenin y deyrnas ymma wrth yfed diod?

Pwy bynnag, ag o ba blaid bynnag yż oeddynt, diau nad oeddynt bwy na Lutheranaid, na Zuingliaid. Pwy beddyw ſy'n cynnwys Wzenbinoedd a Thwyſogion galluawg i guſſanu ei dzaed bendigaid eſ? Pwy ſy'n peri i'r Ymerodz ſefyll wzth ben ei farch; ag yn gozchymyn i Frenin Ffrainc ddal y warthol iddo? Pwy a rwymodd mewn cadwyni Francis Dandalus, yż hwn ydoedd Ddûc o Venis, brenin Creta, a brenin Cypres, ag a'i taflod ef dan ei ſwzdd, i gnoi eſcyzn ymblith cwn? Pwy, nid a'i law, ond a'i dzoed, a gozonodd yż Ymerodz Henri'r 7-fed, ag a'r bn troed a ſwziodd y gozon oddiar ben yż Ymerodz gan ddoedyd, allu o bono-ſo wneuthyż ymerodzeu, a'u dad-wneuthyż bwynt, ſal y mynne efe? Pwy a barodd i Henri'r mab godi mewn arfeu yn nerbyn yż Ymerodz Henri y pedwerydd ei dad ef, ag a wnaeth i'r mab ddal ei dad ei hun yn garcharoz; a phwy wedi cneifio a dirmygu'r Ymerodz, a wnaeth ei ſwzw ef mewn Mynachlog, lle, dzwy newyn, a nychdod, a thzymder, y bu ef farw? Pwy moz frwnt aruthrawl a rodd dan ei dzaed wddf yż Ymerodz Frederic, a rhag na bae hynny ddigon trabaus, ef a dzaethodd yn y chwaneg y geirieu hyn o'z Pſalmeu, Ar yr Aſp a'r Baſi-

Sabellicus.

Cœleſtinus Papa.

Hildebrād: Papa.

Baſiliſc y cerddi, a thi a ſethri dan dy draed, y Llew a'r Ddraic: y fath ddirmyg a diyſtyrwch ar fraint a mowredd Twyſog ni chlywyd ſon amdano mewn oes yn y byd, na chynt na chwedi; oddieithr y peth a wnaeth Tamberlan Wrenin Scithia, yr hwn ydoedd wr ffrom-wyllt di-ddyſc di-ddawn; neu'r hyn a wnaeth Sapores Wrenin Perſia?

Pabau ydoedd y rhain cymain hn, a phob hn yn cadw eiſteddle Pedr Aboſtol, a pha wb o honynt oeddynt Sancteiddiolaf a hefyd rhaid cymeryd amryw eirieu pob hn o honynt fegis amriw Eſengylon.

Od ydym-mi dyauturieid y ſawl ydym yn anrhydeddu'n Twyſogion, ag yn ymmuſuddbau iddynt fegis y mae Gair Duw yn ei erchi, a hefyd yn gweddio dros-tynt; Pa fath ddynion ynte, ydynt hwy, y rhai heblaw gwneuthyr onynt y cwbl o'r petheu rhag-ddoededig, y mae hefyd yn gymeradwy genthynt y fath betheu, fegis pettent weithredoedd da dros-ben? ydynt hwy ynte, yn dyſcu'r hobl fal rydym-i, i ym-uſuddbau iw Penaethied; neu a allant hwy dwy one'rwydd haeru arnom, may dynion cynnurfus ydym, yn terfyſcu'r heddwch cyffredin, ag heb fri gennym ar fraint a mowredd Twyſagion? yn wir,

nid ydym-mi'n bwrw ymmaeth Jau'r ufudd-ddod oddi-arnom; nag yn cyffroi Teyrnassoedd: nag yn gwneuthyr, nag yn dadwneuthyr Brenhinoedd; nag yn newidid llywodraetheu; nag yn rhoi gwenwyn i'n Brenhinoedd iw yfed: nag yn estyn eyn traed iddynt iw cyssanu; na thrwy anfeidrol ddirmygwch yn gossod eyn traed ar gyrn eu gyddfeu hwynt. Chwaethach hyn yw'n haddysc a'n hathrawiaeth ni, may dyledus i bob perchen enaid o ba alwedigaeth bynnag fyddo, ai Mynach. ai Efengylwr, ai Prophwyd, ai Apostol, ymddarostwng i'r Brenhinoedd a'r Pennaethiaid; Ag y dyle'r Pab ei hun alw a chyfadde'r Ymerodr yn Arglwydd arno, ag yn feistr iddo; megis y gwnai Escobion Rhufain gynt yn y byd a fu; oddieithr mynny o'r. Pab gael ei gymeryd yn uwch o radd na'r Efengylwyr, na'r Prophwydi, ag na'r Apostolion. Dyscu i'r bobl yn gyffredinol rydym-mi, may rhaid iddynt ymufuddhau iw Twysogion, fegis i wyr wedi eu danfon oddi wrth Dduw ei hun; a phwy bynnag a safo yn eu herbyn hwynt, sefyll y mae ef yn-nerbyn ordinhaad Duw. Hyn yw addysc eyn hyscol ni: hyn sydd alwg iw weled ag iw glywed yn eyn llyfreu a'n pregetheu ni; a hefyd ymmu

Chrisost. in 13. cap. ad Romanos.

Gregorius Papa sæpe in Epist.

muchedd ag yn llarieidd-ymddygiad eyn pobl ni. A lle maent hwy'n doedyd ddarfod i ni ymado ag hndeb yr Eglwys Gatholic, peth atcas iawn yw hyn; a hefyd; er nad gwir mo'naw, etto y mae llith a llun Gwirioneddarno. Herwydd y cyffredin a'r gynylleidfa anwybodus, ni chaeliant yn hnig y petheu fydd wir a di-amheuol, eithr hefyd y petheu a ddamweiniant yn debig i wir. Ag am hynny ni a welwn, beth yn oeſladal a wnai'r rhai ffel-gyfrwys, oblegid nad oedd wirioneddar eu tu hwynt, ymddadle ag ymrafael a wnaent ymblaid petheu cyfflybus i wir, fegis y twyllid dzwy ryw eulun, a chyffelybzwydd gwir, y rhai ni allent weled gwaelod ag eigion yr achos. Yn yr amſeroedd gynt pan weddie'r criſtnogion cyntaf eyn henaſlaid ni, gan dzoi eu hwynebeu'tu ar dwyrain, yr oedd rhai a ddoede arnynt eu bod nhwy'n addoli'r haul yn lle Duw. Ag er mwyn doedyd o'n henaſleid oi gynt, tu-ag-at am fywyd tragwyddol difarwol, nad oedd gēthynt fodd i fyw ond ar gig a gwaed yr oen di-amliw, ſef, eyn hazglwydd Iesu Griſt; yna y rhai cenfigennus, gelynion croes Criſt, nid oedd arnynt ofal mwy na pha fodd y gallent ddwyn y Grefydd Griſtnogaidd hob ffozdd mewn cam-ogan, a wnaent i'r bobl goelio,

Tertul. in Apolog. cap. 16.

may petheu echzuflawn oeddynt hwy, yn aberthy cig dynion, ag yn yfed eu gwaed.

Tertul. in Apolog, cap. 7.8.9.

Ag er mwyn doedyd o'z Criſtnogion gynt nad oedd ger-bzon Duw, na gwzyw, na banyw, na gwaban-ragoziaeth yn y byd rhwng dynion, tu-ag-at-am allu dyfod i'r bniownder; ag o ran iddynt alw hawb ei gilydd yn frodyz, ag yn chweozydd, wzth ymgyfarch; yna, rhai a baerent, y pzyd hynny ar y Criſtnogion, nad oedd yn eu plith nhwy ddim gwaban, nag o oed, nag o rywiogaeth; eithz cyd-ozwedd onynt bawb gydaʻi gilydd yn ddiwabarddedig fal anifeilieid. A phan ymgfarfyddeʻr Criſtnogion, yn fynych, mewn lleoedd dirgel neullituol, o ran gweddio yngbyd a gwzando pzegethu gair Duw, ag er mwyn bod gwzth-ryfelwyz yn arferu ymgunnull yn yr bn modd, fe roed y gair allan, may cydfwriadu, a chyd-ymgyngbozi yz oeddynt, y naill, ai i ladd y Pennaethieid, ai ynte i ddadwzeiddioʻz llywodzaeth gyffredin. A phan gymerent hwy fara, a gwin, i gwplauʻr Sacrament gyffegr-lan, yn-ol defod Criſt, llawer a dybiaffant nad oeddynt yn addoli Criſt, namyn, Ceres, a Bachus; er mwyn arferu o'z hobl Ethnic, a bara, ag a gwin, addoli'r coeg ddutwieu hynny, yn y gyffelib agwedd, dzwy gam-grediniaeth.

Idē ca. 39.

Auguſtin. contra Fauſtum. lib. 20. cap 13.

Yz

yz oedd llawer yn coelio'z petheu hyn, nid o ran eu bod hwynt yn wir, (canys beth a alle fod yn anwiracty:) eithz o blegid eu bod nhwy'n debyg ir gwir, a thzwy lun gwirionedd yn hawdd iddynt dwyllo'z angbyfarwydd.

Felly y maent hwy'n cambaeru arnom, eyn bod ni yn Hereticiaid, a darfod i ni ymadel ag Eglwys, ag a chymdeithas Crift: Nid er mwyn eu bod nhwy'n coelio fod hyn yn wir (oblegid nid mawr genthynt am hynny) ond o herwydd y galle y rhai angbyfarwydd dybied dzwy ryw fodd, yscatfydd, mae gwir ydyw. Canys nid ymadawfom-mi ag Eglwys Grift ynol arfer yz Hereticiaid, eithz ymadel a wnaethom a dynion dzwg, ag a rhagrithwyz, fal y dyle bob rhai da, rhag. ofn gwaethygu o honom wzth fod yngbyd a nhwy. Etto er hynny, gwneuthur ffrofft a rhodzes ryfedd y maent hwy, gan ddoedyd may hwynt-hwy ydyw'z Eglwys: may eu Heglwys nhwy ydyw Priodaf-ferch Crift, Colofn y Gwirioneddd, Arch Noe, allan o'z hon nid oes obaith cael dim Iechydwziaeth. Dz tu arall, doedyd amdanom-mi y maent hwy, ddarfod ini gilio ymaeth; ddarfod i ni rwygo gwifc Chrift; ddarfod eyn tynny ni y ffozdd oddi wzth

gozph

gorph Crift; a darfod i ni wrthod y ffydd Gatholic. Ag er na adowlont hwy ddim heb ddoedyd, ar a ellid drwy anwiredd ag enllib ei gam-hauru arnom; Etro ni allant hwy fyth ddoedyd (a doedyd y gwir) ddarfod i ni ymadel a gair Duw, nag a'r Apoſtolion, nag ar Brif-Eglwys.

Ni a farnaſſom y Brif-Eglwys o'r eiddo Crift, a'r Apoſtolion, a'r Tadeu ſanctaidd, yn Eglwys Gatholic; Nid amheuwn y chwaith alw'r Eglwys honno, yn Arch Noe; yn Briodaſ-ferch Criſt; yn Goloſn ag yn gynhaliaeth y Gwirionedd: Ag nid ammeu gennym hefyd gyfleu yntbi hi holl hanfod eyn hiechydwriaeth,

Di-ammeu may peth gwrthgas yw ymadel a chymdeithas y ſawl y buoch chwi gynefin a hwynt, ag yn enwedig a'r rhai a gant eu gadel a'u galw yn Griſtnogion, er nad ydynt. Ag o ddoedyd y gwir, nid ydym-mi'n dirmygu Eglwys y gwyr hyn (pa drefn bynnag ſydd arni yr awr'n) er mwyn ei henw criſtnogaidd, a hefyd er mwyn i Efengyl leſu Griſt gael gynt ei goſſod allan yn yr Eglwys honno, drwy burdeb a gwirionedd Ag nid ymadawſem-mi ag y bi chwaith, oni buaſe mewn anghenrhaid, ag o'n hanfodd. Ond beth ynte, o goſſodwyd i fyny Eulun yn Eglwys

Ddutw,

Dduw, a bod y diffaethwch hwnnw a bzo-
phwydodd Crist amdano, yn sefyll yn am-
lwg yn y lle sanctaidd? Weth os yspeilydd,
neu birat, sy'n meddianu Arch Noe dzwy
dzais: Y dynion hyn cyn fynyched ag a
crybwyllant hwy, am yz Eglwys, medd-
wl y maent hwy, may nhwy eu hun yn
bnig ydyw'z Eglwys; gan gyfroddi holl
henwau'r Eglwys iddynt eu hun; a ffrostio
fal y rhai gynt a lefent Temlyr Arglwydd
Temlyr Arglwydd: Neu fal y Pharisæaid
a'r Scrifenyddion y rhai a wnaent ffrost eu Ioan. 8.
bod nhwy yn etifeddion i Abraham.

Llyma ichwi trwy goeg-wych ym-
ddangos, fal y maent hwy'n twyllo'z rhai
anwybodus. ag yn ceisio rhoi bachell ys-
gwyddi ni dzwy nerth henw'z Eglwys yn
bnig: yz bn agwedd a lleidz ar ol iddo bn-
waith frathu y fewn ty gwz arall, ag y naill
ai gwthio allan, ai ynte lladd perchen y ty,
a ddoede gwedi hynmy, may efo'i hun pi-
oedd y ty, ag a gadwe'r aer allan o feddiãt.
Neu yn yz bn modd a phe y dywede Ang-
hrist ar ol ei ddyfodiad i fewn teml Dduw,
bellach fyn-nhy i yw hwn, nid oes i Grist
ddim a wnel ag efo. Canys y gwyz hyn,
er na ddarfu iddynt adel dim yn Eglwys
Dduw sydd gyffelybus i'r Eglwys, etto
nhwy a fynnẽt gael eu cymeryd yn ymge-
leddwyz, ag yn ymddeffynwyz yz Eglwys:

Ar

Ar ol y cyfrpw ffordd ag yr ymddiffynne Grachus, gynt, y cyfoeth cyffredin yn Rhufain, pan dȳwy ehud-traul, a gwario lledynfyd, ni ddarfuase iddo ef adel dim o'r cyfoeth heb wneuthyr pen amdano.

Mi bu dim er ioed etto mor annuwiol, ag mor anrhefymol, na ellid ei bilio a'i ymddiffin, dan enw'r Eglwys. Canys e wna'r cacwn ddilieu mel, fal y gwenyn: a chynnulleidfaeu fy gan y rhai annuwiol; fegis gan Eglwys Ddduw. O blegid nid ydynt, yn ebrwydd, yn bobl Ddduw, yr holl rai a elwir yn bobl Duw; Ag nid Iſraeliaid mor cwbl a ddaeth o'r tad Iſrael. Yr Arriaid, nid anllai er eu bod nhwy'n Hereticiaid, etto ffroſtio a wnaent may hwynthwy'n bnig oeddynt Gatholiciaid, ag a elwent bawb eraill; weithie'n Ambroſiaid, weithie'n Athanaſiaid, weithie'n Ioanniaid. Ag er bod Neſtorius ynte'n Heretic, (fal y doedodd Theodoretus) etto er hynny, ef a fedre ei bilio'i hunan τῆς ὀρθοδοξίας πρόσχημα, ſef, yw hynny, dan ryw rith a gorchudd y ffydd gywir Er bod Ebion o'r bn ſeddwl ar Samaritaniaid, etto (fal y doedodd Epiphanius) ef a fynne ei alw yn Griſtion. Yr Mahometiſtiaid heddyw, er bod yr holl yſtoriaeu'n dangos, a nhwy eu hunain hefyd ni allant wad, ddyfod dechreuad

Auguſt. Epiſt. 48. ad Vincen.

chzeuad eu holl reini hwynt o Agarra y gaethoforwyn, etto er mwyn yz enw, a'r genedl-lwyth, gwell ganthynt eu galw yn Saraceniaid, fegis petent wedi dyfod o Sara y wzaig rydd. yz hon ydoedd bziod i Abraham.

Felly'z gau-bzophwydi o bob oes, y rhai a'mofodaffant yn-nerbyn Pzophwydi Duw, yn-nerbyn Eſai, yn-nerbyn Hieremi, yn-nerbyn Criſt, ag yn-nerbyn yz Apoſtolion, nid oeddynt hn amſer yn boſtio o ddim cymaint, ag o benw'z Eglwys. Ag nid oeddynt moz aruthzawl yn ymgynddeiriogi wzthynt, ag yn eu galw nhwy'n williaid, ag yn Apoſtatiaid, am achos arall yn y byd, ag am iddynt ymadel au cymdeithas nhwy, ag na chadwent ddefodeu'r benaffaid. Am hynny pe y calynem ni'n unig farn y gwyz hyn, a oeddynt yn rheoli'r Eglwys y pzyd hwnnw, ag na cheiſiem wneuthyz yſturiaeth o Dduw, nag o't air, nag o ddim arall; yna ni ellir gwad nad yn gyfreithlawn ag yn ddiſon cyſiawn y condemniwyd yz Apoſtolion, am iddynt ymddidoli oddiwzth yz Eſcobion ar offeiriaid (yz hyn yw, meddant hwy oddiwzth yz Eglwys Gatholic) ag am iddynt newid a newyddhau lawer peth yn y Grefydd, o anfodd yz Eſcobion a'r offeiriaid, ag er eu

hod

bod nhwy yn doedyd yn erbyn hynny. Am hynny fal y gozfu i Hercules gynt wzth ymaulyd ag Anteus y cawz, ei windio ef oddiar y ddayar ei fam, cyn gallu ohonaw ozchfygu'r cawz, felly mae'n rhaid gwindio'n gwzthwynebwyz ni, oddiwzth eu mam nhwy, sef yw hynny, oddiwzth goeg eulyn a chyfcod yz Eglwys; dzwy'z hyn y maent yn ym-rithio ag yn ymddyffin eu hun; ag onid e, ni ellir peri iddynt roi lle'i air Duw. o ran hyn y doedod Ieremi'r prophwyd, Na wnewch cymaint rhodres fod Teml yr Arglwydd gyda chwi; nid yw hyn ond coeg hyder: canys celwyddeu yw'r geirieu hynny. Ag medd yz Angel yngweledigæth Ioan Efengylwr; Doedyd y maent hwy may Iddewon ydynt, eithr Synagog Sathan ydynt. A Chrift a ddoedodd wzth y Pharifæaid, pan ffroftient eu bod nhwyo genedlaeth a gwaedogaeth Abraham, Och Tad Diawl (heb'z ef) yr ydych chwi, nid tebig monoch i'ch tâd Abraham. Cymaint oedd hyny a phe y doedafe fo, nid ydych'i moz dynion a fynnech moz chwannag gael eych cymeryd: ttwyllo'z hobl yz ydych trwy ofer henweu; a cham-arfer yz ydych'i henw'z Eglwys, i gwbl anrheithio'z Eglwys. Rhan eyn gwzthwynebwyz ni a fuafe gan hynny, yn gyntaf dim

Ioan. 8.

tone

wneuthyr prawf gwir di-amheuol, fod Eglwys Rufain yn Eglwys iawn byfforddodig y gwir Ddduw. a'i hod hi'n y modd y mae hi'n cael ei llywodraethu'r pryd hyn, yn gyfatteb oli Brif-Eglwys Crift, a'r Apoftolion a'r Tadeu fanctaidd, yr hon Brif-Eglwys nid amheuwn nad ydoedd y wir Eglwys Gatholic.

Amdanom-mi, pe y barnefem y gellid rhyngy bodd i Ddduw ag ennill Iechydwriaeth tragwyddol, drwy anwybodaeth, amryfyfted, coel-fuchedd, addoliaeth eulynnod, a thrwy ddychmygion dynion, a'r rheini'n fynych yn gwrthwynebu'r Scrythur lan: Ne pe y medraſem ym-roi i goelio ddarfod ſcrifenny gair Duw dros fyrn o flynyddodd yn ynig, ag y bwrjid ef heibio wedi hynny: Neu pe y meddyliaſem fod yn rhaid i archiad a gorchmynion Duw ymddarofttwng i ewyllys dyn; Neu beth bynnag a ddoette, neu a arche Duw, na ddylid cymryd mo'naw namyn fal peth di-ddim di-ddoededig, oddieithr i Bâb Rhufain orchymyn, ag erchi'r bn peth; Pe y clywſem-mi (meddaf) ar eyn calonneu goelio a chredu'r petheu ymma, cyfadef yr ydym na buaſe achos yn y byd i ni ymadel a chymdeithas y gwyr hyn. Ond am a wnaethom-mi, ſef, ymadel a'r eglwys hôno ydoedd a'i hamryfyfedd yn amlwg wedi ei

deſtiolaethu

destiolaethu ir byd, a chwedi darfod iddi gyfeliozni oddiar ffozdd gair Duw; Ag ymadel onom, nid oddiwzth yz Eglwys, namyn oddi wzth ei hamryfysedd, a hynny nid mewn cynnwzf, neu'n anweddus, eithz dzwy dangneddyf a llarieiddzwydd: Ni wnaethom-mi'n hyn o beth, ddim gwzthwyneb i Grist, na'r Apostolion. Herwydd nid ydyw Eglwys Dduw'r fath beth na dichyn llwch, a bzycheu, ddigwydd arni, neu nad rhaid un amser ad-gyweirio mo honi: pette hi felly, pa raid fydde wzth cynnifer Gymãfaeu a Chynghozeu, y rhai (medd Aegidius) ni all ffydd Grist sefyll hebddynt? Herwydd cyn fynyched ag y peidier a dyfyn cymanfa-Gynghozeu, cynnifer-gwaith y mae'r Eglwys yn cael ei gadel heibio gan Grist.

In latera. concil. sub Iulio.

Neu, onid rhaid bnon na ddichyn dim tramgwydd ddamwain i'r Eglwys, pa raid ynte wzth henweu di-les yz Escobion, fal y maent ymblith eyn gwzthwynebwyz ni'r pzyd hyn? Canys, pa ham rydis yn eu galw nhwy'n fugeiliaid, onid oes moz defaid a allant fyned a'r wascar? Pa ham y gelwir nhwy'n warcheidwad, onid oes bn ddinas a ellir eu bzadychu? Pa ham y maen-nhwy'n cael eu galw yn Golofneu, onid ydynt yn attal dim rhag syzthio i lawz

i lawr? yn ebrwydd, ar ol creadwriaeth y byd, y dechreuodd Eglwys Duw gynny-ddu, ag yna, fei cynnyscaeddwyd bi a'r gair nefawl, yr hon a lefarodd Duw oi enau ei hun, Ei dodrefnwyd hi a defodeu dutwiol: hi a gafodd ei dyscu gan yr Yspryd glan, gan y Patrieirch, ar Prophwydi, ag felly y parhaodd hi, hyd yr amser i'r ymddangosodd Crist ei hun yn y cnawd. Eithr o Dduw tragwyddol! mor fynych, ag mor erchyll, yn y cyfamser, y tywyllwyd ag y difwynwyd hi! herwydd ym-hale yr oedd yr Eglwys y pryd hynny, pan ddarfuase i bob cnawd ar y ddaear aflanhau ei ffordd ei hun? Ym-ha le'r oedd hi, pan o holl anneirif bobl y byd, nid oedd onid wythnyn o ddynion (na'r rheini chwaith y gyd yn ddiwair ag yn ddutwiol) y rhai a fynne Duw eu cadw a'i coledd yn fyw, oddiwrth yr aruthrawl gelanedd a'r farwolaeth a fu o'r holl fyd? Pa le yr oedd hi pan gwynodd y Prophwyd Elias mor alarus ag mor dost, na adawfid ond efo'i hun, o holl ddynion y byd, yn addoli Duw'n gywir ag yn gyfiawn? A phan ddoedodd y Prophwyd Esay, Fod arian pobl Dduw (fef yr Eglwys) wedi myned yn fothach: a bod y ddinas honno a fuasse ffyddlon gynt, wedi myned yn butteyn: Ag nad oedd

1. Reg. cap. 19.

Esay. 1.

ynddi fan. iach drwy'r holl gorph, o wastad y pen, byd wadn y troed? Neu pan ddoedodd Crist ddarfod i'r Pharisæaid, a'r Offeiriaid, wneuthyr ogof-ladron o dy Dduw? Gwir ydyw am yr Eglwys, yn yr vn modd ag am faes yd, onis erddir, onis llafuryir, onis triniir, ag onis trwssiir, yn lle gwenith fe a dyf yscall, ller, a danadl. Am hyn y danfonodd Duw'n gynefinawl Brophwydi, ag Apostolion, ag yn ddiwaethaf o'r cwbl, ei fab ei hun, i ddwyn y bobl i'r ffordd vniawn o gyfeliorni, a hefyd i adnewyddu adail, ag i gryfhau gwendid a gogwyddiad yr Eglwys. Ond rhag i ryw rai ddoedyd ddarfod i hyn ddamwain yn vnig yn amser y ddeddf, ar cyscodeu, ag iefieingtyd, pan guddiid y Gwirionedd dan arwyddion a ceremoniæ, pan nid oedd dim etto wedi ei ddwyn i berffeiddrwydd, yryd nid oedd y ddeddf wedi ei scrifenny yngbalonneu dynion, eithr mewn lecheu o gerrig; (er nad yw hyn ond doediad lledffol) herwydd yny dyddieu hynny yr oedd yr vn Duw ag sydd yrowr'on, yr vn Yspryd, yr vn Crist, yr vn ffydd, yr vn athrawiaeth; yr vn gobaith, yr vn etifeddiaeth, a'r vn nerth, a rhinwedd i air Dnw: A hefyd medd Eusebius: yr holl rai ffyddlawn, o Adda hyd yn amser Crist, oeddynt y gyd yn

Math. 21.

lib. 1. cap. 1

yn Gristnogion (er na elwid mo'nynt felly) Dnd, meddaf, rhag i ryw rai ddoedyd y fath beth a hyn, Pawl Aboſtol a ganfu yr hn fath amryfyſſed a chwympiadeu yn ei amſer ef, pan oedd yr Efengyl mewn perffeiddrwydd a golevad, byd oni orfu iddo ſcrifenny fal hyn at y Galatiaid, y rhai a ddarfuaſe iddo eu hyffordd o'r blaen; Mae arnaf ofn amdanoch rhag darfod i mi gymeryd poen yn ofer yn eych plith, ag i chwi wrando'r Efengyl yn ofer, fymhlant bychein, y rhai yr wyf fi yn eu hail eſcor hyd oni ffurfer Chriſt ynoch.

Ag am Eglwys y Corinthiaid pa wedd yr oedd hi wedi ei thrahaeddu mewn hrpnti, nid rhaid crybwyll. Mele ynte gan hynny, a alle Eglwyſi'r Galatiaid a'r Corinthiaid ogwyddo, a mynd a'r fal, ag Eglwys Rûfain yn bnig ni ddichyn na gwyro na gogwyddo? Criſt yn ddiau a ddoedodd, gybyd o'r blaen, am ei Eglwys ef, y deue amſer pan ſafe ddiffaet hwch yn y lle ſanctaidd. Math, 24.

A Phawl a ddoedod y goſſode Anghriſt ei habell ynheml Dduw: ag y deue'r amſer pryd na ddioddefe dynion athrawiaeth iachus, namyn troi awnaent at chwedleu, 2. Theſſ. 2. 2. Tim.

a bynny yn yr Eglwys hefyd. A Phedr a ddoedodd y bydde athrawon celwyddeu yn Eglwys Crist. A Daniel y prophwyd wrth
1. Pet. 2. fynegy am amseroedd diwaethaf Arg-hrist, y Gwir (hebr ef) a fwrpir dan draed
Daniel. 8. y pryd bynny, ag a sethrir arno yn y ddaear. A Christ a ddoedodd, y bydde cymaint gofid a gorthrymder yn y byd, a phe bydde
Math. 24. bossibl y dygid y rhai etholedig mewn amryfyssedd. Ag y deue hyn y gyd i ben, nid ym-mysc y Paganaid neu'r Turciaid, eithr yn y lle sanctaidd, ynhemi Ddiw, yn yr Eglwys, ag yngbynnulleidfa, a chymdeithas, y rhai a gyd-addefent enw Crist.

Er gallu o hyn yn hnig o rybudd wasnaethui ddyn synhwyrol, na adawo ef ar fyrhwyll mo'i dwylle drwy henw'r Eglwys, fegis na bae iddo edrych ymhellach o'r plegit yngair Duw; Etto heblaw hyn y gyd, llawer o Dadeu, a llawer o wyr dyscedig Duwiol, a gwynasant yn dost iawn, ddarfod dig wyddo'r holl bethau hyn, yn eu hamseroedd nihoy. Herwydd yngbanol nitwl y tywyllwch, e synne Ddiw fod rhai, er na roddent oleuni gloyw-amlwg, etto a gymmeuent fegis rhyw wreichionen fal y galle'r dynion yn y tywyllni ei chanfod. Hilarius pan oedd pethau Eglwysig yn ddilugredig, yn ei herwydd, ag yn ddi-

twall;

wall; Drwg (heb̃ ef) y gwnaethoch chwi garu'r parwydydd: Drwg yr ydych chwi yn addoli Eglwys Ddduw, gan eych bod iw haddoli hi mewn tai ag adailadeu; Drwg yr ydych yn dwyn i mewn henw Tangneddyf dan fargodeu. Ai amheuol ydyw nad eiſtedd Anghriſt yn yr adail hyn? diogelach, dybygwn i, yw r Mynyddoedd, a'r Coedydd, a'r llynnoedd, a'r Carchareu, a'r Suglennydd; oblegid y Prophwydi, ynaill ai yn aros, ai ynte wedi boddi yn y lleoedd hynny, a brophwydaſant drwy yſpryd Duw. Gregorius fal un oedd yn gweled ag yn canfod o'r blaen yn ei feddwl, ddeſtruwiad pob peth, a ſcrifennodd at Ioan eſcob Conſtantinopl, yr hwn ydoedd y gwr cyntaf o'r cwbl a orchmynnodd ei alw'i hun yn Wen-Eſcob Eglwys Criſt dros'r holl fyd; Os ar vn gwr, (heb̃ Gregorius,) y rhoir pwys yr Eglwys hi a gwymp y gyd i lawr. A phwy nid yw'n gweled, ddarfod cwplau hyn er ys-talm hyd? Herwydd hir iawn ydyw, er pan fynnodd Pâb Rhufain i'r holl Eglwys orphwys arno fo'i hunan; ag am hyny nid rhyfedd ddarfod iddi gwympo y gyd er ys-talm o amſer. Bernardus yr Abad, er ys mwy na phedwar can mlyneddi heddyw, a ſcrifennodd fal hyn: Nid oes yrowron ddim yn bur ag yn berffaith

Contra Auxentiū

In regiſtro Epiſt. ad Mauriciū lib. 4. epiſt. 32.

ffeith yn y gwyr Eglwyſig: Nid oes bollach yn ol, onid dat guddio dyn y pechod. Ar bn rhyw Barnardus ſa ſcriſennodd yn y llyfra wnaeth ef o Droadigaeth Pawl i'r ffydd: Cyffelyb yw (hebr ef) ddarſod peidio bellach ag erlid: Nag e, cyffelib yw may dechre erlid yr owron y mae'r rhai ſy'n dwyn penna rhwyſc yn yr Eglwys. Dy hoff-ddynion ath gymydogion a ym-neſaſant ag a ſaſaſant yn d'erbyn di; O wadn dy droed hyd yng. waſtad dy ben, nid oes vn ſan iach. Enwredd ſy'n deilliaw oddi wrth yr Henuriaid, a'r Barnwyr, a'r rhag-Bennaethiaid, y rhai ſydd yn cymryd arnynt lywodraethu dy bobl. Ni allwn i ddoedyd yrowron, fal y mae'r bobl, ſelly mae'r offeiriaid: oblegid nid yw'r bobl cynddrwg ag ydyw'r offeiriaid. Och, ôch, Arglwydd Dduw! yr vn gwyr hynny ſydd bennafith erlid ti, yr rhai a welir yn hoffi'r lle pennaf, ag yn dwyny llywodraeth penna'n d'Eglwys di. Yr vn Barnard hefyd, ar ganiadeu Selef ddoeth, a ſcriſennodd fal hyn: Dy hoff-ddynion ydynt y gyd, ag er hynny dy elynion ydynt y gyd; maent hwy y gyd yn gerynt it, ag er hynny dy wrthwynebwyr ydynt y gyd: ydynt waſnaethwyr Criſt, yn gwaſnaethy Anghriſt. Wele, yn ſyngorphwys ſy chwerwedd ſydd chwerwaf

Sermone 33.

*Roge-

*Rogerus Bacon gwr enwog iawn, ar ol iddo mewn araith hagr ossod allan pa fyd diffaith gresynol oedd o honi yn ei amser ef, Y cymaint hyn (medd ef) o Amryfysedd, sy'n taer-ofyn ag yn edrych am Anghrist. Mae Gerson ynte'n cwynfan yn ei amser ef, ddarfod troi holl rym a mysyrdod cyssegrlan dduwioldeb i goeg'philozeg, ag i chwenychy clod trwy ffrost-ymrafael pwy ozeu ei synwyr. A'r mynachod o Lions, gwyr diddrwg o ran ei buchedd, oeddynt arfer o ddoedyd yn hyderus, may Eglwys Rufain (oddi wrth yr hon yn vnig yr oeddid yn ceisio pob cyngor a threfn y pryd hynny) ydoedd y Butteyn o Babilon, a'r llu o gythreilieid y rhai y mae'r brophwydoliaeth yngweledigaeth Ioan Efengylwr mor hynod yn son amdanynt. Mi a wn yn hysbus na wna eyn gwrthwynebwyr ni fawr fri ar awdurdod y gwyr hyn. Beth ynte, o dygaf fi'n dystion y rhai yr oeddynt hwy'u hunain arfer o'u harhydeddu. Beth o doedafddarfod i Adrain Escob Rhufain gyfadde'n rhwydd may o oruch-eisteddfa'r Pab y deuthe'r drugioni hyn gyntaf. Pighius hefyd sy'n addef ddarfod gwneuthyr ar fai, ddwyn cymaint o gam-arferau i'r offeren; yr hon offeren a fynne efe (oni bae hynny) gael ei gadel yn beth sanctaidd parchadwy,

*Hwn a eilw rhai ymlhith y cymry, Dafydd ddu o Hiraddug.

In libello de Idiomate linguarum.

Platina.

Pighius.

Gerson.

E ddoedodd Gerson ddarfod drwy luosog-rwydd ceremonie coegion, ddiffoddi holl rinwedd yr Ysprzyd glan, yr hwn a ddyle lawn-weithio ynom, a hefyd ddarfod diffodd pob duwioldeb. Holl wledydd Grecia, ag Asia, sy'n cwyno ddarfod i Babau Rhufain drwy ffeirieu eu Purdan, a'u Pardyneu, dreisio cydwybodeu dynion ac yspeilio'u pyrseu.

Tu-ag-at am drowsedd Pabau Rhufain, a'u hanfeidrol falchder Persianaidd (er na sõniom am eraill y rhai y scatfydd, y mae'r Pabau'n eu cymeryd yn elynion, oblegid iddynt, yn hyf, ag yn diragrith, ddangos eu drug-campeu,) nid amgen no'r gwyr ymma, sef, Laurentius Valla, Marsilius Patauinus, Francis Petrarcha, Hieronimus Sauanarola; yr Abad Ioachimus, Baptista Mantuanus; ag o'u blaen nhwytheu, yr Abad Barnard, y rhai hyn y gyd (meddaf) a gwynasant yn fynych, ag yn ddirfawr iawn, ar y Pabau. A'r gwyr hyn oeddynt yn dwyn ei hyd yn Rhufain, yn y dref sanctaidd, yugolwg y sancteiddiolaf Dad, ag oeddynt yn gallu gweled holl gyfrinacheu'r Pabau: A'r rhain nid ymadowsont ddim a'r ffydd gatholic: ie a chen eych cennad, nhwy a roent weithie ar ddealld i'r bobl, may'r Pab eu hun ydyw'r Anghrist;

pwy

ptwy bn ai gwir, ai celwydd a ddoedaſant, ni cheiſiwn-ni yngen: ond diau ddoedyd onyn-nhwy bynny'n ddiarſwyd. Mi ddichyn neb ddoedyd may dyſcyblon Luther, neu Zuinglius, oedd y rhai hyn: Yerwydd yz oedd y rhai hyn nid yn bnig ſyzn o flynyddoedd, eithz ſyzn o oeſeu cyn clywed gair ſon am henweu Luther a Zuinglius. Nhwy a welſent, y pzyd bynny, ddarfod i amryfyſedd ymlyſco i'r eglwyz, ag oeddynt yn chwennych cael dywygiad o bonſw. Ag o ddoedyd y gwir, pa ryfeddod er bod yz Eglwys, yz amſer hwnnw'n enwedig yn llawn amryfyſedd, pzyd nad oedd na'r Pab (ydoedd yn dwyn yz holl rwyſc ei bunan) na neb arall yn gwnenthyr y petheu oeddynt ddyledus, nag y chwaith yn gwybod beth oedd ddyledus iddynt ei wneuthyz. Pzin y gellir coelio tre'r oeddynt hwy'n ſegyzllyd, fod diawl ynte byd yz amſer hwnnw, ynaill ai'n cyſcu heb ddeffro, ai'n ſegyz heb ozchwyl. Eithz beth yz oeddynt arno yn y cyfamſer, ag moz ffyddlon yz oeddynt yn gofalu am dy Ddduw, er tewi onom-mi, etto gwzandawont Barnard eu cyfell nhwy eu bun. Ad Eugenium.

Nid yw'r Eſcobion (hebr ef) ſy'n rheoli'r Eglwys y pryd hyn ddyſcawdwyr, ond twyllawdwyr nid ydynt fugeiliaid, na myn

myn hudoliaid; nid Prelatiaid, eithr Pilatiaid ydynt. Llymma fal y doeddodd Barnard am y Pâb yr hwn oedd yn galw'i hun yn ben escob ar y cwbl; a llymma'i feddwl ef am yr Escobion eraill, a oeddynt yn Hywodraethu'n yr amser hwnnw. Nid ydoedd Barnard yn Lutheran, nid ydoedd ef Heretic, nid ymadawse efo a'r Eglwys gatholic; etto er hyn y gyd, ni russodd ef alw'r Escobion a'r oeddynt y pryd hynny, yn dwyllodwyr, yn Hudoliaid, ag yn Bilatiaid. Gan hyn pan oeddid yn amlwgdwyllo'r bobl, ag yn bwrw bod ar lygaid y crisnogion, a phan oedd Pilat yn eisteddd ar farnedigaeth, ag yn barnu Crist a'i aulodau iw lladd ag yw llosgi, O Ddduw dayonus, ymha gyflwr yr oedd Eglwys Crist yr amser hwnnw! Eithr o gymaint nifer o gamweddeu aruthrol a hyn, pa bn er ioed etto a ddarfu iddynt ei ddilwygu? Neu pa gamwedd a ddarfu iddynt bnwaith ei gydnabod ai gyfaddef? Ond gan eu bod nhwy'n doedyd may nhwy piau meddiant yr Eglwys gatholic trwy'r holl fyd, ag er mwyn iddynt eyn galw ni yn Hereticiaid, am nad ydym yn coelio fegis y maent hwy, moesweh weled ar nawdd Duw, pa nod neu arwydd sydd gan yr Eglwys honno o'r eyddynt hwy, modd y gellir

gwybod

gwybod may Eglwys Duw ydyw. Diau nad yw cyn anhowsed adnabod a chael Eglwys Dduw, od aiff dyn yn astud ag mewn llownfryd yw cheisio. Canys y mae Eglwys Dduw wedi gossod mewn lle bchel amlwg ar ben bryn, a chwedi ei hadail ar wadnau a * sylfeini'r Apostolion a'r Prophwydi.

* Seiliau.

Ceisiwn yno'r Eglwys, (medd Awstin) Treiwn e yn hachos yno; Ag (fal y doedodd ef mewn lle arall) rhaid yw dangos yr Eglwys allan o'r Scrythurau glan canonedig; a'r hon ni ellir mo'i dangos allan o honynt hwy, nid yr Eglwys mo honi. Er hyn y gyd, ni wn i pa fodd, pwy vn ai o barch, ai o gydwybod, ai ynte o ddrwg obaith gallu gorfod; (fal y lleidr am y crog-pren,) y maent hwy'n arswydo ag yn cilio oddi wrth air Duw. Ag yn wir nid rhyfedd mo hynny: herwydd fegis y doedir y bydd marw y Cantharus yn gyttrym ag y gossodir ef mewn Balm, nid anllai er bod Balm o honaw ei hun yn enaint arogl-ber iawn; felly'r gwyr hyn a welant ddinistr a darfod am eu hachos nhwy yngair Duw, yr vn agwedd ag mewn gwenwyn. Am hynny'r Scrythuran glan yr rhai a ddarfu i'n prynwr Jesu Grist nid yn vnig eu harfer yn awdurdod ymhob ymadrodd, eithr

August. de vnitate Ecclesiæ cap. 3.

Cap. 4

eithr hefyd eu selio yn y diwedd a'i waedei hun; y mae y gwyr hyn, ar hyder gallu ymlid y bobl oddi wrthynt, ag ychydig o boen, fegis oddiwrth peth yn llawn* perigl a niwed, yn arfer o'u galw yn Lythyren noethlyd, amheuys, ddiles, fud, llythyren yn lladd, a llythyren farw: yr hyn rydym-mi'n ei ddeualld fegis pe doedent nad yw'r Scrythurau i ddeunydd yn y byd; ag nad ydynt ddim, yn ei herwydd. Ag yn y chwaneg i hyn, y mae genthynt gyffelybiaeth nid addas iawn moni, sef, fod y Scrythurau'n debig i drwyn o gwyr: y gellir eu troi, a'u plygu bob ffordd, i wasnaethy ewyllys pawb. Ai ni wyr y Pab may ei anwyl-ddynion ef a ddoedodd y petheu hyn? Neu, ai nid yw efe yn deualld fod gantho'r fath ymddeffynnwyr a'r rhain? Gwrandawed ynte mor sanctaidd ag mor dduwiol ynghylch hyn o beth y scrifennod Hosius, (Escob ym-Mholonia fal y mae eu eirieu ef ei hun yn dangos) yr hwn yn wir ydoedd wr ymadroddus ag nid anyscedig, a hefyd ydoedd ymddeffynnwr owch-lym dihafarch ymhlaid y Pab. E ryfedde vn, dybygwn i, pa fodd y galle wr da dybied mor amharchus, neu serifenny mor ddirmygus, am y geirieu hynny, y rhai a wydde ef ddarfod iddynt ddeilliaw o

*†enbyd-rwydd.* Albernus Pighius in Hierarch.

enau

enau Duw; ag yn enwedig scrifenny onaw ef yn y fath agwedd, na ellid tybied may ei farn ef yn vnig oedd hynny, eithr may coel pawb o'r tu hwnnw.

Nyni (medd ef) a barwn roi heibeio'r Scrythurau hynny; o'r rhai y gwelwn gymeryd, nid yn vnig cymaint amryw ddeualld, eithr gwrthwynebus ddirnad; a gedwch i ni glywed Duw'n ymadroddi; rhagor na chyrchyonom at yr elfennau noethlymmion hyn, a chyfleu'n hiechydwriaeth ynddynt. Nid rhaid i ddyn fod yn gyfarwydd yn y ddeddf, a'r Scrythur; eithr rhaid iddo gael ei ddyscu gan Dduw. Ofer yw'r boen a gymerer yn y Scrythureu. Herwydd creadur a llythyren noeth lom yw'r Scrythur.

Hosius in libro de expresso verbo Dei *Hyn a scrifennodd Hosius yn dichellgar fegis nid o hono'i hun, eithr yn enw arall, er doedud o honaw yn llathraidd yr vn peth mewn modd amgenach yn yr vn llyfr.*

Dymma ddoediad Hosius; drwy'r vn yspryd, a'r meddwl yn ollawl, ag oedd gynt gan Montanus, a Marcion, y rhai y mae'r gair pan wrthodent hwy'n drahaus iawn y Scythurau glan, arferu onynt o ddoedyd, eu bod nhwy'n gwybod llawer peth mwy, a gwell, nog a wybu, na Christ, na'i Apostolion. Beth ynte a ddoeda'i ymma wrth hynny? O chwychwi golofnau crefydd! O chwychwi Arch-lywo draethwyr Eglwys Crist! Ai dymma'r parch sydd gennych i air Duw? y Scrythureu

thurau glan, y rhai (medd Sainct Pawl) ydynt wedi eu hanadlu o Dduw, y rhai a hynododd Duw dzwy gymaint o wzthieu, yn yz rhai y mae gwir ol, ag olrhen, cerddediad Crist, yz rhai y darfu ir holl ben dadeu sanctaidd a'r Apostolion, a'r Angylion, a hefyd i Grist ei hun mab Duw, eu dwyn yn hzofiaid, ag yn deftiolaeth, cyn fynyched ag yz oedd rhaid; a herwch chwi dzoi ymmaeth yz rhain. fegis na thalen-nhwy gael eu gwzando gennych? fef yw hynny, a herwch'i i Dduw dewi, fy'n doedyd yn eglur iawn wzthych, yn y Scrythur lan? Neu'r gair hwnnw dzwy'z hwn yn hnig medd Pawl i'n cym-medir a Duw; a'r hwn (medd y pzophwyd Dafydd) fydd air sanctaidd, pur, ag a barhaa byth hythoedd, a elwch'i hwnnw ddim amgen no llythyren noeth-lom farw? Neu, a ddoedwch'i may ofer yw'z holl boen a gymrom-mi yn y gair, yz hwn a erchis Crist i ni ei ddyfal chwilio, a'i fynny'n wastad gerbzon eyn llygaid? Neu, a ddoedwch'i fod Grist a'i Apostholion yn ceisio twyllo'z hyd, pan annogent hwy'z hobl i ddarllen y Scrythurau glan, fal y gallent dzwy'z rheini fod yn llawn doethineb a gwybodaeth?

Nid dim rhyfedd er i'r gwyz hyn eyn di-

di-ysturu ni, a phob peth a wnelom, gan iddynt wneuthyr bri cyn lleied o Ddduw ei hun, ag o'i wir ymadrodd. Etto, wele, gwall synwyr oedd arnynt, pan wnaethwy'r fath lwyrgam a gair Duw, o wir fwriad dzwg i ni.

A mtgis na bae hyn ddigon dirmygwch, ymaent hwy'n llosci p Scrythurau glan (fal y gwnae gynt y brenin annuwiol Aza, ag Antiochus, a Maximinus) gan eu galw nhwy'n lyfrau Hereticiaid: A diau iawn, er dim a ellir ei weled, eu bod nhwy'n ceisio gwneuthyr y fath beth Eusebius. ag a wnaeth Herod gynt fal y galle ef gadw'n ddiogelach ei rwysc a'i lywodraeth yn Iudea. Herwydd yr Herod ymma, er bod ei hanfod ef o Idumæa, ag nad oedd ef ond gwir-estron i genedlaeth a gwaedogaeth yr Iddewon, etto er hynny, chwennych yr oedd ef gael ei gymeryd yn Iddew, ar hyder y galle ef felly gadarnhau iddo'i hun, iw bil, a'i eppil, frenhiniaeth gwlad yr Iddewon; yr hon a gowse efo gan Augustus Cæsar yr Pmerodr. Er mwyn hyn, y parodd ef ddileu a llosci holl achau'r Iddewon, rhag ofn adel dim i ddangos ar-ol-llaw may estron-waed ydoedd ef. Yr hyn achau a gedwesid dzwy ofalwch ymblith yr Iddewon, yn y Tryscr-dy

er

er yn amser Abraham, o blegid yn yr achau hynny y gellid gweled a gwybod yn hawdd, ag yn ddi-amheuol, o ba lwyth a chenedlaeth yr oedd pawb o honynt yn dyfod. Felly'r gwyr hyn nhwythau yn gwbl, gan geisio parch a chymeriad iw holl ofergoelion eu hunain, megis pettent wedi traddodi o'r Apostolion, neu ynte o Grist ei hun, rhag ofn adel dim yn dn-lle a allei argyoeddu'r fath freuddwydion a chelwyddeu fydd gendynt; eu hamser ydyw, ynaill ai llofci'r Scythurau glan, ai ynte eu gwneuthyr ymmaeth oddiar ffordd y bobl.

Chrisost. in opere imperfect.

Gwir iawn a digon cymmwys y mae Chrisostomus yn doedyd amdanyn hwy: Yr Hereticiaid (medd ef) a gauant y drusiau yn erbyn y gwir: Canys nhwy a wyddant yn dda, pe bae'r drusiau'n agored, na by dde'r Eglwys ddim yn eiddyn-nhwy. A Theophilactus a ddoedodd may Gair Duw ydiw'r ganwyll, wrth oleu'r hon y cenfyddir y lleidr. Medd Tertullianus ynte, Y Scrythur-lan sy'n eglur-ddangos twyll a lledrad yr Hereticiaid. Canys pa ham y maent yn cuddio, ag yn cadw i lawr yr Efengyl, a fynne Crist ei phregethu yn groch o ben y ty? Pa ham y maen-nhwy yn rhoi dan bobaid, y ganwyll a ddyle

se fyl

ſefyll mewn canwyll-pren? Pa ham y maent hwy'n rhoi mwy byder mewn diwybodaeth, a dall angbyfrwyddid y bobl, nog mewn dayoni eu bachos? Ai tybied y maen-nhwy nad ydis bellach yn cwbl weled eu ffled, a'u dichellion nhwy? Neu allo onynt y pryd hyn fyned yn ddi-ganfodedig, fegis pe bae modrwy Gyges genthynt, ag wrth wisco honno na ellid mo'u gweled? Nay pawb bellach yn gweled digon, ag yn ddigon-amlwg, pa ddeunydd fydd yngbist-dwyfron y Pab. Fe a ddichyn hyn fod yn brawg goleu nad oes na gwirionedd, na dim yn iawn, yn y peth y maen-nhwy arno. Da y dyle'r achos hwnnw gael ei ddrwg dybio, a gilio oddiwrth treiadigaeth ag a ofno'r goleuni. Herwydd fal ydoedodd Crist, ceisio'r tywyllwch, a chasau'r goleuad, y mae'r neb a wnel ddrwg. Cydwybod gwirion a ymddengis yn ddigon parod, fal y gellir gweled y gweithredoedd fy'n banfod o Ddnw. Nid ydynt bwytheu chwaith cyn ddalled na welant yn amlwg ddarfod am eu tepnas bwy, o chaiff y Scrythur lan bnwaith y llaw'n bchaf: Ag fal yr ydis yn doedyd am Eulunod y cythreullaid gynt, gan yr rhai yr oeddid arfer o gael atteb ymbob cyfing-gyngor y pryd hynny, eu mned nhwy'n

er yn amſer Abraham, o blegid yn yr achau hynny y gellid gweled a gwybod yn hawdd, ag yn ddi-amheuol, o ba lwyth a chenedlaeth yr oedd pawb o honynt yn dyfod. Felly'r gwyr hyn nhwythau yn gwbl, gan geiſio parch a chymeriad iw holl oſergoelion eu hunain, megis pettent wedi traddodi o'r Apoſtolion, neu ynte o Grift ei hun, rhag ofn adel dim yn dn-lle a allo argyoeddu'r fath freuddwydion a chelwyddeu ſydd genddynt; eu hazfer ydyw, ynaill ai lloſci'r Scythurau glan, ai ynte eu gwneutbyr ymmaeth oddiar ffozdd y bobl.

Chriſoſt. in opere imperfect.

Gwir iawn a digon cymmwys y mae Chriſoſtomus yn doedyd amdanyn hwy: Yr Hereticiaid (medd ef) a gauant y druſſieu yn erbyn y gwir: Canys nhwy a wyddant yn dda, pe bae'r druſſiau'n agored, na bydde'r Eglwys ddim yn eiddyn-nhwy. A Theophilactus a ddoedodd may Gair Duw ydiw'r ganwyll, wrth oleu'r hon y cenſyddir y lleidr. Medd Tertullianus ynte, Y Scrythur-lan ſy'n eglur-ddangos twyll a lledrad yr Hereticiaid. Canys pa ham y maent yn cuddio, ag yn cadw i lawr yr Efengyl, a fynne Criſt ei phregethu yn groch o ben y ty? Pa ham y maen-nhwy yn rhoi dan bobaid, y ganwyll a ddylſe ſyl

ſefyll mewn cantwyll-pren? Pa ham y maent hwy'n rhoi mwy bŷder mewn diwybodaeth, a dall angbyfrwyddid y bobl, nog mewn dayoni eu bachos? Ai tybied y maen-nhwy nad ydis bellach yn cwbl weled eu ffled, a'u dichellion nhwy? Neu allu onynt y pryd hyn fyned yn ddi-ganfodedig, fegis pe bae modrwy Gyges genthynt, ag wrth wiſco honno na ellid mo'u gweled? May pawb bellach yn gweled digon, ag yn ddigon-amlwg, pa ddeunydd fydd yngbiſt-dwyfron y Pab. Fe a ddichyn hyn fod yn hraw goleu nad oes na gwirionedd, na dim yn iawn, yn y peth y maen-nhwy arno. Da y dyle'r achos hwnnw gael ei ddrwg dybio, a gilio oddiwrth treiadigaeth ag a ofno'r goleuni. Herwydd fal ydoedodd Criſt, ceiſio'r tywyllwch, a chaſau'r goleuad, y mae'r neb a wnel ddrwg. Cydwybod gwirion a ymddengis yn ddigon parod, fal y gellir gweled y gweithredoedd fy'n banfod o Dduw. Nid ydynt hwythau chwaith cyn ddalled na welant yn amlwg ddarfod am eu teyrnas hwy, o chaiff y Scrythur lan bnwaith y llaw'n bchaf: Ag fal yr ydis yn doedyd am Eulunod y cythreullaid gynt, gan yr rhai yr oeddid arfer o gael atteb ymhob cyſtuggyngor y pryd hynny, eu mned nhwy'n

fudion yn ddi-ſymmwth, wrth welediad Criſt, ar ol iddo ddyfod i'r byd ymma; yn yr vn ffunyd maen-nhwy'n canfod y cwymp eu holl ddichel'ion nhwy i lawr yn y man wrth welediad yr Efengyl. Herwydd ni fwryir Anghriſt i lawr ben-dra-mwnwgl, ond wrth ddiſcleiriad dyfodiad Criſt.

Amdanom eyn hun, nid ydym-mi'n rhedeg at y tan i loſci dynion am grefydd, fegis y mae arfer y gwyr hyn: eithr rhedeg yr ydym-mi at y Scrythurau glan; Nid ydym-mi chwaith, yn eu hamgylchu nhwy a dur ag a hayarn, eithr a gair Duw. A hwnnnw, fal y doedodd Tertullian, rym-mi'n porthi eyn ffydd: drwy hwnnw rydym-mi'n codi eyn gobaith, ag yn cadarnhau eyn hyder. Herwydd ni a wyddom may Efengyl Ieſu Griſt ydyw galluowgrwydd Duw i iechydwriaeth. ag may yn yr Efengyl y mae bywyd tragwyddol. Ag fal y mae Pawl i'n rhyhuddio, ni wrandawn-ni pette fo Angel Duw'n dyfod o'r Nef, o chais ef yn tynny ni oddi wrth vn darn o'r athrawiaeth hon. Je ag y chwaneg i hyn, (fegis y doedodd Iuſtin y Merthyr ſancteiddiolaf amdano'i hun,) ni roem-mi ddim coel i Dduw ei hun, pe bae ef yn mynny dyſcu i ni Efengyl arall amge-

amgenach. Ð blegid lle mae'r gwyr hyn yn peri troi ymmaeth y Scrythurau glan, fal petheu mud, diffrwyth, gan arwain y bobl yn rhagorach at Ddduw ei hun, sydd yn siarad yn yr Eglwys ag mewn Cynghorau; sef yw hynny, i wrando ar eu chwedlau, ag i goelio eu rhingcynnau nhwy: Dyna wrth geisio'r gwirioneddd, ffordd yw honno anhyfedr iawn, a pheruglus aruthr, ie yn ei herwydd, ffordd led-ynfyd, yr hon ni bu erioed gymeradwy gan y Tadeu sanctaidd.

Chrisostomus a ddoedodd fod llawer yn gwneuthur ffrost o'r Yspryd glan; eithr y sawl sy'n doedyd ar eu penneu eu hun, celwyddys yw eu ffrost nhwy fod genddynt yr Yspryd glan. Canys, hebr ef, megis y gwadodd Crist ei fod efo yn doedyd o honaw ei hunan pan oedd ef yn trauthu allan o'r ddeddf a'r Prophwydi; felly row'ron o cheisiir gwthio arnom yn enw yr Yspryd glan ddim amgenach no'r Efengyl, ni ddylem-mi goelio mo honaw. Herwydd fegis y mae Crist yn gyflownder y ddeddf a'r Prophwydi, felly'r Yspryd glan sydd gyflownder yr Efengyl. Hyn yw meddwl Chrisostomus.

Ag ymma nid hwyrach y doedent hwy, er nad oes mor Scrythurau glan genthynt,

Etto scatfydd y mae gyda nhwy'r hen Athrawon, ar Tadeu sanctaidd. Yn hyn y bu fawriawn eu ffrost nhwy a'i rhodres er ioed, sef, fod holl henafiaeth ag oestadol gytundeb yr holl oesoedd yn pwyso ar eu tu nhwy. Ag nad yw holl bynciau'n crefydd ni, onid petheu newyddion, diweddar, a phetheu byd ychydig or blynyddoedd diwaetha ymma, ni chlowsid er ioed son amdanynt.

Diau na ellir doedyd dim atcassach yn erbyn crefydd Dduw no'i gyhuddo o newyddwch, fal peth newydd ddyfod. Canys fegis nad oes dim o newydd yn-Nuw ei hun, felly ni ddyle bod na newid na newyddwch yn ei grefydd ef. Ond etto er hyn, ni wyddom-mi- pa fodd, ni a welwn yn wastad may peth arferedig ydyw er y dechreuad, cyn fynyched ag yr enynnodd Duw ei wirionedd ag yr eglurhaodd ef fo i ddynion, er bod y Gwitionedd nid yn bnig o'r henafiaeth mwyaf, eithr o holl dragwyddoldeb, etto yr rhai melldigedig annuwiol, a'r gelynion, a'i galwent ef yn beth diweddar, wedi ei newydd wneuthyr. Haman gythreulig greulon yn ceisio gwneuthyr i frenin Assuerus fod yn gaserchyll gantho'r Iddewon. ef a u cyhuddodd nhwy wrth y brenin yn y modd hyn; Y mae

ymma

ymma (hebr ef) gennyd ti (o frenhin) bobl a chenddynt fâth a'r gyfreithiau newydd; eithr cyndyn a gwrth-ryfelgar ydynt ynnerbyn dy gyfreithiau di. Pan ddechreuodd Paul gyntaf bregethu a dibengly'r Efengyl yn Athen, ei galwed ef yn ymadroddwr Diwieu newydd, sef yw bynny, crefydd newydd. Oni allwn-ni (eb yr Atheniaid) gael gwybod gennyd-ti pa athrawiaeth newydd yw hon?

Celsus ynte, pan oedd ef o wir lownfryd yn scrifenny'n erbyn Crist, fal y galle fo dwyn draha, watwar yr Efengyl, dan ei galw'n beth newydd, Ai (hebr ef) ar ol cynnifer o oesoedd, yrowr'on yn ydiwedd, mor hir ag mor hwyr y daeth hyn ynghof Dow? Y mae Eusebius hefyd yn testiolaethu fod yn arferedig er y pryd cyntaf o alw'r grefydd Gristnogawl dwy wir gas, a chenfigen, yn νία καὶ ξένη, sef yw bynny, yn beth dierth, newydd. Llymma i chwi'r modd y mae'r gwyr hyn yn barny ag yn bwrw pob peth o'r eiddom-mi yn ddierth, ag yn newydd, ond nhwy a fynnant ganmol yr eiddynt ei hun, beth bynnag font, fal petheu o'r henafiaeth hwyaf. Yn yr hn-ffunyd a'r Swynwyr, ag a'r Cyfareddwyr y pryd hyn, y rhai (gan fod iddynt a wnelont a chythreuliaid,) ydynt

arfer o ddoedyd, fod eu llyfreu, au holl gyffegr-ddirgelion nhwy, wedi dyfod oddi wrth Athanafius, Cyprianus, Moefes, Abel, Adda, a hefyd oddi wrth yr Archangel Raphael, fegis o ran deylliaw eu celfyddyd nhwy oddi wrth y fath athrawon a diffynnwyr a'r rhain, y gellid eu harnu yn arddercboccach, ag yn ddiwiolach. Ar ol yr hn rhyw agwedd, y gwyr hyn er mwyn mynny onynt yn bowfach, ag yn rhagorach beri i'r rhai ffolion, ag i'r fawl nid mawr genthynt beth a wneler, goelio a chofleidio y crefydd hwnnw o'r eiddynnhwy (a ddarfu iddynt eu hunain ei ddwyn i'r hyd, na hynny er pechwaith hir o amfer mo honaw) y maent hwy arfer o ddoedyd, gael onyn-nhwy ei crefydd oddi wrth Awftin, Hieronimus, Chriſoſtomus, Ambroſius, oddi wrth yr Apoſtolion, ag oddi wrth Criſt ei hun. Canys nhwy a wyddant yn hyſbys nad oes dim groefawach, na chynefinach, gan y cyffredin-bobl, no'r hen weu hyn. Ond beth o cheir gweled may'r hyn y maen-nhwy'n ei alw'n newydd, yw'r pethau hynaf o'r cwbl? Dr tu arall, am y pethau y maen nhwy'n eu goſtod allan drwy fraint henafiaeth; beth, ar ol eu dyfal-chwilio, a'u manwl chwalu, o cheir gweled yn y diwedd, nad yw'r holl bethau hynny

hynny gan-mwyaf ond petheu newydd, wedi eu dychymig yn hwyz o amser? Diau iawn, am gyfreithieu a deddfodau'z Iddewon, na ddichyn vn dyn a fae mewn pwyll vniawn, dybied may newydd oeddynt er darfod i Haman haeru hynny; herwydd e ddarfuessid eu scrifenny mewn llecheu hen iawn o henafiaeth. Ag er i lawer dybied ddarfod i Grist gymryd llwybz amgenach no'g a gymerase Abraham a'r hen Dadeu, a dwyn o honaw ef i blith y bobl ryw fath newydd a'r grefydd, yn ei enw ei hun, etto ef a'u hattebodd yn vniawn: Pettech yn coelio Moses, chwi am coeliech inne hefyd. Nid yw f'athrawiaeth i cyn newydded agy rydych yn ei chymeryd. Herwydd Moses yr Athro hynaf ei henafiæth, i'r hwn yr ych'i, yn rhoi coel am bob peth, efe a fynegodd amdanaf fi A S. Pawl a ddoedodd er bod llawer yn barnu may peth newydd ydyw Efengyl Iesu Grist, etto y mae genthi destiolaeth henaf y ddeddf, a'r Prophwydi. Ond am eyn hathzawiaeth ni, (neu'n hyttrach yz hon allwn ei galw'n athzawiaeth gatholic Crist) y mae hi cym-mhelled oddi wzth newyddwch, a darfod i Dduw (yz hynaf o'z cwbl) a thad eyn harglwydd Iesu Grist, ei gadel hi 'ni yn yz Efengyl, ag yn llyfreu'r Prophwydi a'r Apostolion,

yr rhai ſydd vchel-fraint holl benafiaeth. A chan hynny, ni ddichyn neb bellach dybied may newydd yw'n hathrawiaeth ni, oddieithr y neb a dybio fod ffydd y Prophwydi, ar Efengyl, a Chriſt ei hun yn newydd. Os yw eu crefydd nhwy o gymaint a chyhyd benafiaeth, ag y mynnen-nhwy i'r hyd goelio, pa ham ynte nad ydynnhwy'n profi hynny'n wir, drwy ſampleu'r Brif-eglwys, a'r hen Dadeu, a'r cymanfa-Gynghorau o benafiaeth gynt? Pa ham y mae achos cyn hyned yn aros gyhyd yn y llwch heb ddadleuydd? yr oedd tan, a dur a hayarn, genthynt garllaw'n oe ſtadol, eithr am yr hen Gymanfa-Gynghorau, a'r Tadeu, mawr yw'r goſteg. Yn wir anrheſſymmol iawn y gwnaethont ddechreu a'r moddion llidiog creulon hyn, pe y medraſſent gael flyrdd eraill a fuaſe howſach. a hynowſach eu trammwy. Ag os ydynt o ddifri yn bwrw cymaint hyder ar lyfreu benafiaeth, pa ham ofewn ychydig o flynyddoedd a aeth heibio, y darfu i Ioan Clement gwr o'n gwlad ni, yngwydd gwyr da, a ddylent gael ei coelio, rwygo a bwrw ir tan ſyrn o ddolennau allan o lyfr Thodoretus, vn o'r Tadeu o benafiaeth ag Eſcob yng-Grecia, yn yr hyn ddolenneu yr oedd yr Eſcob yn dangos yn eglur, ag

yn

yn dyscu iddynion yn hyffordd, nad ydyw naturiaeth y bara yn y Cummun yn mynd ymaeth, nag yn diflannu? A hynny a wnaeth Ioan Clement gan dybied nad oedd vn copi arall o lyfr Theodoretus onid hwnnw'n vnig. Pa ham y doedodd Albertus pighius, ddarfod i'r hen Dad Awstin dybied ar gam ynghylch pechod gwrei-ddiol? Ag iddo gam-gymryd drwy gelwydd a ffals ddialectigydiæth, oblegid doedyd o honaw am briodas ar ol adduned a diofryd or blaen, may priodas deilwng ydyw, ag na ellir mo'i dattod? Heblaw hyn hefyd, pan rowsont hwy ymrhint yn hwyr o amser, y llyfr a scrifennase'r hen Dad Origenes ar Efengyl Ioan, pa ham y gadowsont hwy allan y chweched beonod yn ollawl? lle maen gyfflybus, neu chwaethach, yn ddiau, ag yn ddi-ammeu, ddarfod i Origenes scrifenny llawer am y Sacrament, yngwrthwyneb ewyllys y gwyr hyn; a nhwy a'i gossodasant ef allan yn amherffaith felly, wedi ei anafu rhag ofn y beiase fo ar eu hamryfysedd nhwy. Ai rhoi hyder yn henafiaeth y gelwch'i rwygo, ddarnrguddio, anafu, a llosci llyfreu'r hen Dadeu sanctaidd? Ag am y Tadeu yr rhai y maen-nhwy'n gwneuthyr ffrost o honynt, sef eu bod yn pwyso ar eu tu nhwy; odieth

Distin. 27. Quidam.

August de bono Vidu cap. 10.

Liber hodie extat & circumsertur mutilus.

odieth yw gweled moz hyfzyd o ran crefydd, y maent yn cyttuno ar rheini. Pz ben Gymanfa-Gyngoz Elibertin awnaeth ddeddf, na bae rydd peintio yn yz Eglwyſi ddim ar y bo'z bobl yn ei addoli. Pz ben Dad Epiphanius ſy'n doedyd may peth erchyll a diffeithwch annioddefol yw goſſod llun peintiedig yn Eglwyſi'r Criſtnogion, ie pette ſo lun Criſt ei hunan. Etto y maen nhwytheu yn llenwi pob Eglwys a phob cilfach o'z eiddynt a delwau ag a llunnau, fegis na thale'r Greſydd ddim heb ddynt.

Cap. 3.

Origen in Leuiticum cap. 16.

Chriſoſt. in Mat. 1. hom. 2. Idem in Ioan. 31.

Pz ben Dadau, Origenes, a Chriſoſtom, ſy'n annog y bobl i ddarllen y Scrythurau glan, i bzyny llyfreu, ag i'mreſymmu, gwyz a gwzagedd, tadeu a phlant, gartref rhyngthynt eu hunain yngbylch petheu duwiol. Mhwytheu ydynt yn bwzw'z Scrythurau yn elfennau meitrw, a chymaint byth ag allont yn gwahardd ag yn cadw'r bobl oddiwzthynt. Medd y Tadeu ſanctaidd, Cyprianus, Epiphanius, a Hieronimus, am y neb a wnelo addumed ag a roddo ddiofryd pziodas, a chwedi hynny a fo'n byw'n anrwair heb allu diffodd tan y chwantau cnawdol, may gwell iddo bziodi, a byw'n ddiwair mewn pziodas. Ag y mae'r hen Dad Awſtin yn barnu'r bzio-

Cypr. epi. 11. lib. 1. Epipha. contra Apoſt. Heres. 61. Hieronimus ad Demetriadem.

das

das honno yn berffaith gymeradwy, ag na ddylid moi dattod. Nhwytheu am y neb a rwymo'i hun bnwaith a llw, ag a diofryd, er ei fod ef yn llesci wedi hynny, er ei fod yn ymarfer a phuteiniaid, er iddo lugru, a halogi ei fochedd, yn frwnt anrhaith-ddioddef, etto er hynny, ni adawant hwy iddo moz pziodi: Neu. o damwain iddo scatfydd bziodi, etto nid ydyw hynny bziodas m'oni yn eu dysc nhwy. A gwell, a sancteiddiach meddant, yw cadw gozddercb, a phutteyn, na byw'n bziod yn y modd bwnnw. yz hen Dad Awstin oedd yncwyno ag yn beio ar y llusogrwydd o ceremoniæ o'r rhai yz oedd ef yn gweled fod gozmod llwyth ar feddylieu a chydwybodau dynion yn ei amser ef. Eithz y gwyz hyn fegis na bae Duw'n gwneuthyz pfluriaeth o ddim onid ceremoniæ, a ddarfu iddynt amylhau yz rheini i beth moz anfeidzol, nad oes gan-mwyaf ddim arall amgenach wedi ei adel yn eu beglwyfi au capelau nhwy. Hefyd medd yz hen Dad Awstin nid rhydd i fynach dzeulio'i oes yn fuscrell ag yn segurllyd, a byw ar eraill dan gymryd arno liw a llun sancteiddzwydd. A phwy bynnag a fo bytw felly, tebig yw ef i leidz, medd yz hen Dad Apollonius

Ad Ianuarium.

De opere monachorum.

Dnd

Ond gentbynt bwyrbeu, y mae, pa bn a ddoeda'i ai llawer gyzr, ai llawer mintai o fynachod, yz rhai er nad ydynt yn gwneuthyz dim, nag y chwaith yn cymryd arnynt nag ail na chyffelybiaeth sancteiddzwydd, etto nid ydyn-nhwy'n bnig yn bpw, nampn befyd yn gloddest ar dda eraill. Yz ben Gymanfa-Gyngoz yn Rhufain a ozdeiniodd na bae rydd i neb ddyfod i wzan do'z gwasanaeth a ddoede'r offeiriaid, yz bwn y gwyddid arno yn byrbus ei fod ef yn cadw gozdderch. Eithz y gwyz byn, sy'n llogi gozdderchion iw offeiriaid, ag yn chwaneg i byn, yn gyzu'r bobl o'u banfodd i wzando'z melldigedig wasanaeth a ddoetto'z offeiriaid bynny. Canoneu ben yz Apostolion sy'n peri symmyd o'i swydd yz Escob bwnnw a fynne fo'd yn Swyddog llyg, a befyd yn wz Eglwysig. Etto bwyntbwy ydynt, ag a fynnant wasnaethy bob bn oz ddau. A chwaethach i byn befyd, nid ympran-bwy ar bn o'z swydde, yz bon a ddylent ei dwyn yn bennaf; ag etto nid oes neb yn gozchympn eu symmyd nbwy o'u lleoedd.

Concil. Rom. ca. 3.

Can. 8.

Yz ben Gymanfa-Gyngoz Gangrense sy'n peri na wnelo neb y fath ragoziaeth rhwng offeiriaid pziodol, ag amhziodol, a bod idde dybied fod ynaill o ran amhziodol-

deb

deb yn ſancteiddiolach no'r llall. Eithr e mae'r gwyr hyn yn gwneuthyr cymaint rhagoriaeth, a bod onynt yn tybied yn y man, ddarfod dwyno eu holl ſanctaidd wa-ſanaeth, os gwr duwiol priod a fydd yn ei gylch ef. Pr ben Pmerodr Iuſtinian a ozch-mynnodd dzaethu pob peth yn y gwaſa-naeth hendigaid. a llaferydd rhwydd, hebel, llathraidd, megis y galle'r bobl dderbyn ffrwyth o hunaw. Phwytheu fal na allo'r bobl ddim o'u deallo, nid yn hoig ſiſtial eu gwaſanaeth y maent mewn llaferydd iſel afrwydd, nampo hefyd mewn iaith ddeithr ddi-ddeallo. Pr ben Gymanſa Gyngor yngh Carthago a ozchmynnodd na ddar-llennyd dim yngh hyn lleidſa Criſt onid y Scrythurau glan canonedig: eithr darllen y mae'r gwyr hyn yn eu heglwyſi, y pe-thau y gwyddant hwy eu hunain may cel-wyddeu a choeg chwedleu ydynt.

In nouellis conſtit. 123. & 146

Concil. Carthi. 3. cap. 47.

Ond od oes neb yn tybied fod yr awdur-dodeu a fynegwyd o'r blaen, yn lleſg ag yn ddiffrwyth, herwydd darfod eu goſod, a'u gozchymyn, trwy archiaid Pmerodzeu ag Eſcobion go-iſſel, a chymaoſa-Gyng-hozrau nid o'r fath gyflowna; a bod yn hyfrydach ganthe o lawer, gael teſtiolaeth, yn en'w a chan awdurdod y Pab, bid hynod ynte i'r neb a fo o'r meddwl hwnnw, erchi

o'r

De consc. dist. 2. Cū enim nemo.

o'r Pab Iulius yn anad dim, na wlyche'r offeiriaid mor hara yn y caregl, wrth wasnaethy'r Cummun. Nhwytheu yngwrthwyneb gorchymyn Iulius y Pâb, ydynt arfer o ranny a gwlychy'r hara yn y gwin.

Medd y Pàb Clemens nid rhydd i escob ddwyn pob un or ddau gleddyf (sef, awdurdod llyg, ag awdurdhd llen) Herwydd (heb'r ef) O mynni-di'r ddau gleddyf, ti ath dwylli dy hun, a'r sawl a'mufuddhaont itti. Ond y mae'r Pâb y pryd hyn yn rhoi hawl ar y ddau gleddyf, ag yn mynny dwyn hob vn o'r ddau; ag am hynny y gellir tybied yn llai rhyfeddod, ddamwain or peth a ddoedodd Clemens, nid amgen, no bod y Pâb yn ei dwyllo'i hun, ag yn twyllo'r sawl sy'n y'mufuddhau iddo. E ddoedodd y Pâb Leo na ddylid doedyd onid vn offeren, yn vn dydd, mewn vn Eglwys; ag etto arfer y gwyr hyn yw doedyd weithie deg, weithie vgain, yn synych iawn deg ar hugain, ag weithie eraill mwy na hynny o'fferēnau, fegis na wyr y truan a edrycho arnynt, pa ffordd oreu iddo ymdroi. Medde'r Pâb Gelasius peth diffaith a chyssugrledrad yw gwahanu'r Cūmun dan gymryd y naill ryw, a pheidio a'r llall. Eithr hwynt hwy yngwrthwyneb i air Duw, ag yngwrthwyneb i'r Pâb Gelasius, ydynt yn peri

peri iw offeiriaid na roddont ir bobl onid bn rhyw yn bnig o'z Cummun, a thzwy hyn y maent hwy'n gwneuthyz eu offeiriaid yn euog o gyffegr-ladrad

Ond o doedant hwy ddarfod heneiddio a diflannu'r holl betheu hyn, ag nad ydynt berthynasol ir amser sydd oni'r owz'on: Etto, fegis y gallo pawb weled pa goel sydd iw roi i'r gwyz hyn, ag ar ba obaith yz ydynt arfer o ddyfyn Cymanfa-Gynghorau: Moeswch weled ar fyz o eirieu moz dzefnus y maent hwy yn cadw y rheithieu a ddarfu iddynt eu hunain eu gwneuthyz yn sanctaidd, au gozchymyn o ddifri, mewn Cymanfa-Gyngoz reithlawn, a hynny'n hwyz o amser, o fewn y blynyddoedd diwaethaf, yz hyn sydd gof iawn gan ddynion. Yn y Cymanfa-Gyngoz diwaethaf a gynhaliwyd yn-nrhef Tridentum, (nid oes er hynny namyn pzin pedair blynedd ar ddeg,) fe a ozdeiniwyd dzwy fodd a bodlondeb pob gradd, na bae rydd roddi i bn gwz ddwy offeiriadaeth ynghyd a'r bnwaith. Pa le'r owzo'n y mae'r ozdinhaad honno? Yw hitheu hefyd wedi heneiddio a diflannu cyn gynted? Canys chwi a welwch eu bod nhwy'n rhoi, nid yn bnig ddwy offeiriadaeth, ond yn fynych llawer Mynachlog, ie weithie,

dwy

dwy Escobaeth, weithie tair, weithieu pedair, i bn gwr: a hwnnw, nid yn bnig yn annyscedig, eithr hefyd y rhan fynychaf yn wr o Ryfel. A hefyd yn y Cymanfa-Gyngor honno, yr ordeiniwyd orfod i bob Escob bregethu'r Efengyl. Nhwythau nid ydynt nag yn pregethu nag yn mynd bwaith i'r pulpyt, nag y chwaith yn tybied fod hynny'n perthyn dim iw swydd nhwy. Pa beth, wrth hynny, yw'r gwychder ar rhodres y maen-nhwy'n ei gynnal ynghylch henafiaeth? Pa ham y maen nhwy'n gwneuthyr ffrost o henwau'r hen Dadeu, a'r Cymanfa-Gyngorau, hen, a newydd? Pa ham y cymerant arnynt roi hyder yn awdurdod yr hen Dadeu, ar Cyngorau, y rhai y maent pan fynnont hwy, weithie eraill, heb wneuthur prîs amdanynt?

Ond mae arna fi chwant ymliw ychydig a'r Pab ei hun, a doedyd hyn wrth ei wyneb ef. Doedwch chwithe ini (sancteiddiol Bab) gan eych bod chwi'n ffrostio cymaint o henafiaeth, ag yn bostio fod pawb yn rhwymedig yn bnig i chwi, pwy er ioed o'r holl hen Dadeu a'ch galwodd chwi'n Brelat hebaf, neu'n Escob pennaf trwy'r holl fyd, neu'n hen ar yr Eglwys? Pwy onynt er ioed a ddoedodd ddarfod rhoddi'r ddau gleddyf i chwi? Pwy o honynt er

De maior. & obedientia. Vnam sanctam in Extrau. Bonifa. 8.

ioed a synegodd may iawn i chwi, a bod awdurdod gennych, i ddysyn Cymanfa-Gynghorau? Pwy onynt er ioed a sonniodd nad yw'r holl fyd onid eych Diœces chwi? Pwy onynt a grybwyllodd ddarfod i'r holl Escobion dderbyn och cyflownder chwi? Pwy onynt a yngenodd ddarfod rhoddi i chwi holl alluowgrwydd yn y nef, yn gystal ag ar y ddayar? Pwy onynt a draethodd na alle na Brenhinoedd, na'r holl wyr Eglwysig, na'r holl fyd y chwaith mo'r barnu arnoch'i? Pwy onynt a ddoedodd sod Brenhinoedd ag Ymerodreu, drwy ewyllys a gorchymyn Crist, yn cymryd eu hawdurdod gennych? Pwy onynt, drwy mor ystrowgar gysrwyddid mathematicaidd, a ddangosodd eych bod chwi ddeng-waith a thrugain saith-waith mhwy no'r Brenhinoedd mwyaf? Pwy onynt a synegodd ddarfod rhoi i chwi mwy o allu ag awdurdodd, nag i'r Patrieirch eraill? Pwy o honynt a sonniodd may chwychwi yw'r Arglwydd Dduw? neu, nad oeddych yn vnig o rywiogaeth dyn, eithr rhyw sylwedd wedi ei wneuthyr a'i dysu ynghyd, o Dduw, ag o ddyn? Pwy o honynt a grybwyllodd may chwychwi yw prif ffynnon holl Gyfraith? Pwy o honynt a yngenodd sod ichwi alluowgrwydd ag awdurdod

Durandus.

Concil. Lateranēse sub Iulio 2. Dist. 9. Innocentij

De maior. & obedien. solite.

Extra. Ioā. 22. Cum inter.

In Glossa. in editione impressa. Parsijs 1503.

ar y Purdan? Pwy o honynt a dzaethodd y gellwch'i ozchymyn Angylion Duw fal y mynnoch eych hunan? Pwy onynt er ioed a ddoedodd may chwychwi yw Bzenin y Bzenhinoedd, ag Arglwydd yz Arglwyddi? Nyni a allwn fynd etto ymmhellach a chwi'n yr vn modd? Pwy er ioed o gynnifer holl hen Escobion a Thadau, a ddyscodd i chwi na doedyd offeren neulltuol, tre fae'r bobl yn llygeid rythu arnoch, na chwaith codi'r Sacrament uwch eych pen, yn yz hyn y mae'ch holl gresydd chwi'rowzo'n yn sesyll? Neu pwy a ddyscodd i chwi gwttogi Sacramentau Crist, a sommi'r bobl am y naill ran, yn-nerbyn ozdinhâd a gwiz eiriau Crist ei hun? Ag fal y gallom-mi vnwaith wneuthyz pen: Pa vn o'z holl hen Dadeu a ddyscodd i chwi gyfanny a chyfroddi gwaed Crist, a haeddedigaetheu'r Merthyzon gwynfydedig, a gwerthy'ch pardynau, a holl statellau a chyfleoedd y purdan, fegio marslavdieth yn y farchnad: Y mae arfer y gwyz hyn o siarad llawer am ryw fath a'r ddirgel athzawiaeth, ag am lawer amryw fath a'r ddysc a darfenad sydd genthynt. Danghosant hwytheu ryw beth y pzyd hyn, fal y caer gweled ddarfod iddynt ddarlien, a'u bod ohwy'n gwybod peth. Phwy-

Antonius de Rosellis.

a

a lefalant yn groch ym hob man amgylch ogylch, fod pob darn o'u crefydd nhwy'n hen anlanol, wedi wneuthyr yn gymeradwy, a'i gadarnhau, nid yn vnig drwy luosowgrwydd, eithr hefyd drwy gyttundeb, a chyd-barheuad holl genedloedd ag amseroedd.

Danghosant hwytheu, yr henafiaeth honno o'r eiddynt, vnwaith yn ei hoes. Moesont gael gweled yn amlwg y petheu y maen-nhwy'n gwneuthyr cymaint rhodres yn eu cylch, pa fodd y cowsont gynnydd gyhyd a chyn helaethed. Adroddant pa fodd y darfu i'r holl genedloedd Cristnogaidd gyttuno drwy fodlondeb i'r crefydd hwn or eiddyn-nhwy. Eithr yn hyttrach, fal y mynegasom-mi o'r blaen, cilio y maent oddi wrth eu rheithieu ei hun: ag e ddarfu iddynt dorri drach-gefn, a di-ddimio mewn byr amser, yr vn rhyw betheu ag a ordeiniasent hwy o fewn y chydig flynyddoedd o'r blaen i barhau byth.

Pa ddelw ynte y gellir eu coelio nhwy yn hytreu'r Ladeu, yn yr hen Gynghorau, ag yn y Geirieu a ddoedodd Duw ei hun? Nid oes genthynt, (O Dduw dayonus) nid oes genthynt, mor petheu y maent yn gwneuthyr cymaint rhodres yn eu cylch: Nid oes genthynt na henafiaeth, nag

ollawl-feddiannaeth, na chwaith cyttundeb holl wledydd ag amseroedd. Ag er eu bod nhwy yn chwennych cymryd arnynt, etto nhwy a wyddant hyn yn ddigon hyſbys; ie ag ni ruſſant hwy weithieu gyfaddef cymaint a hyn yn gyhoeddedig. Ag o ran hyn y doedant am reithieu'r hen gymanfa Gyngborzeu a'r hen Dadeu nad ydynt amgenach, nas gellir eu newid weithie, ag mae rhaid wrth amryw ordinhâd bob amryw amser yn yr Eglwys. Dymma i chwi fal y maen-nhwy'n chware mic ymguddio dan enw'r Eglwys, ag yn twyllo'r truain-gwerin dzwy goeg rithio. A rhyfedd ydyw fod pobl, y naill ai mor ddall na welant hyn, ai ynte mor ddioddef-gar os ydynt yn gweled, a gallu onynt cyn llonydded gyd-ddwyn ar cwbl.

Eithr lle y darfu iddynt beri adel ymmaeth y rheithieu a'r trefnadeu bchod fal petheu di-rymmus wedi gozmod heneiddio, nid hwyzach ofiod onynt yn lle'r rheini, rai eraill gwell a chymwyſach ar les dynion. Eu barfer nhwy yw doedyd, pette Criſt a'r Apoſtolion eilwaith yn fyw, na ellent lywodzaethu'r Eglwys yn well neu'n ddoethach nag yw eu llywodzaeth nhwy yr amſer ſydd. oni yzow r'on. Mnd nhwy a oſſodaſant yn lle'r rhein

rheini, rai eraill; gwir iawn, Peiſwyn a ddarfu iddynt oſſod yn lle'r Gwenith, fal y doedodd y Prophwyd Ieremi. A'r fath betheu ag ni cheiſſodd Duw er ioed genthynt, fal y dywed y Prophwyd Eſay. Nhwy a argauaſant (beb'r ef) holl nentydd y dyfroedd byw, ag a gloddiaſant i bobl Ddduw byllau twyllodrus, tomlyd, yn llawn bryntni, a budreddi; yn yr rhai nid oes dim dwfr glan, ag ni allant ddal dwfr glan y chwaith. Nhwy a gipiaſont o ddiar y bobl y Cymmun ſanctaidd, a gair Duw, yn yr hwn y mae ceiliо pob diddanwch. Nhwy a gipiaſont ymaeth wir addoliaeth Duw, ag iawn arfer y Sacramenteu, a Gweddiau: nhwy a rowſont i ni or eyddynt eu hun, i'n dibuddo yn y cyfamſer, halen, dwfr, blychau-clew, poeriadau, canghenau blodeu, bullae, iubilæau, pardyneu, croeſeu, arogl-darth, a pheth anneirif o goeg ceremoniæ, a chwareuddbetheu, i beri chware. (fal y doedodd Plautus.) Yn y petheu hyn y darfu iddyn-nhwy gyfleu crefydd yn ollawl: gan ddyſcu i'r bobl may trwy'r petheu hyn y gellir chwbl-foddloni Duw, gyrru ymmaeth yſprydion, ag eſmwythau cydwybodau dynion. Dymma, wele, liwieu hyfryd, ag Arogl-eneiniau crefydd Griſtnogaidd. Yr rhain yw'r

petheu y mae Duw yn edrych arnynt, ag yn ei cymeryd yn ddioleghus; mae'n rhaid dyfod yr rhain i gael addoliant, a thrwy ymaeth deddfodeu Crist a'r Apostolion. A megis gynt y gwnaeth brenin Ieroboam annuwiol, pan ddygodd ef oddiar y bobl wir wasanaeth Duw, gan eu harwain nhwy i addoli lloyeu euraid; yna rhag ofn iddynt a'r ol hynny newidio'u meddyliau, a neullttuo oddiwrthо ef, a myned i Gaer-Selem i deml Duw: Ef au hannogodd nhwy drwy bir-araith, i fod yn ddi-anwadal: gan ddoedyd fal hyn, O Israel y lloyeu ymma yw dy Dduwieu di; yn y modd ymma y gorchmynnodd Duw i chwi ei addoli ef. Herwydd bunder a lludded mawr fydde i chwi gymeryd taith gyhyd gan fynd i fyny i Gaer-Selem bob blwyddyn i wasnaethu ag i addoli eych Duw yno, yn yr hn-ffunyd (er da'r bod fyd) medi darfod ir gwyr hyn nhwythen, ddiffrwythо hnwaith cyfraith Duw, drwy eu traddodiadeu eu hun: rhag ofn i'r bobl egoryd en llygeid ar ol hynny, a llithro ymmaeth gan geisio ryw ffordd arall fydd ficrach o u hiechydwriaeth, O Duw, mor fynych y llefasant hwy'n groch, Dyma'r Gwasanaeth sydd fodlon gan Dduw a'r hwn a fyn ef ei gael gennym,

ag

ag er mwyn yr hwn, y try efei ddigofaint oddi wrthym! Trwy'r moddion hyn y cedwir cytundeb yr Eglwys: drwy'r rhain y rhydd-heuir holl bechodau, ag yr esmwy thir holl gydwybodeu; a phwy bynnag a'mwrthodo a'r peth eu hyn, nid oes iddo ddim gobaith o gael ei achub yn dragywydd. Herwydd (meddaut hwy) blinder a lludded mawr fydde i'r bobl ymchwelyd drach-gefn at Grist, at yr Apostolion, ag at yr hen Dadeu, gan ddyfal-graffu'n wastad beth ymaen nhwy'n ei orchymyn. Ai hyn (edrychwch) yw ar wain pobl Dduw oddiwrth lesg-elfenneu'r byd, oddi wrth *fur-does y Scrifennyddion a'r Pharisaeaid, ag oddiwrth traddodiadeu dynion? Ai cymwys ydoedd symmyd ymmaith orchmynion Crist a'r Apostolion, a gossod yr rhain yn eu lle nhwy? Wele, ynte, achos cyfion gwych, pa ham y dileuid yr hen athrawiaeth ydoedd gymeradwy lawer oes, ag y dygid i mewn i Eglwys Dduw fath newydd o'r Grefydd! Ag etto pa fath bynag ydyw, llefain y maen-nhwy nad rhaid newid dim o honaw, herwydd fod hyn yn cwbl-fodloni meddylieu dynion, a darfod i Eglwys Rufain ordeinio hyn: a hefyd na ddichyn Eglwys Rufain mo'r cam-gymeryd. Canys (medd Silvester

*Lefen.

Prierias) Eglwys Rufain yw bniownder a Rheoledigaeth y Gwir, a darfod ir Scrythurau glan gael coel ag awdurdod oddiyno. Athrawiaeth Eglwys Rufain (beb'ẓ ef) yw di-amheuol Reolegiaeth y ffydd, oddi wrth yr hon Eglwys, y mae'r Scrythur lan yn cymrpd n rth. Ag ni hysbyſſwyd i ni mo'r pardyneu drwy awdurdod y Scrythur lan, eithr eu hysbyſſwyd nhwy drwy awdurdod Eglwys a Phabau Rhufain, yr hyn ſydd ſwy. Nid amheuodd beſyd Pighius ddoedyd na ddylid credu moẓ Scrythur rwyddaf, ag egluraf, heb archiad Eglwys Rufain. Pẓ bn agwedd a phe bae bn o'ẓ rhai ni fedẓant ddoedyd lladin pur gowir, (ag er hynny a fedẓant yn ddigon parod ag yn ddi-rwyſtr ſloeſc-ſiarad peth oẓ fath gyfraith-ladin ag ſydd arferedig yn y llys) yn dal dadl may dyledus yw i bawb erail ddoedyd ar ol yẓ bn ffoẓdd ag y doedodd Catholicon a Mametrectus er ys llawer blwyddyn deg; (pẓ hwn fath ar ddoediad ſydd arferedig etto yn eu plith nhwy wrth ddadleu'n y llys;) oblegid felly y gellir deallo yn ddigonol beth a ddoetter, a chyſtlawni ewyllyſau dynion; ag may ffolder pẓow'ẓon yn p diwedd, yw gwneuthyẓ trin a thẓallod yn y byd, oẓwy fath newydd a'r ymadẓoddiad, dan adgyfodi dẓachgefn,

yr hen burder a'r odidowgrwydd gynt ydoedd arferedig yn lladin gan Cicero ag Iulius Cæsar yn eu hamser nhwy. Felly yr hn faint y mae'r gwyr hyn nhwytheu, yn rhwymedig i antwyhodaeth a thywyllwch yr oesoedd a aeth heibio. Y mae llawer peth (fal y doeddod hn,) mewn parch a chymeriad er mwyn darfod eu rhodd-offrymmy hnwaith i demlau'r Duwieu paganaidd. Felly, ni a welwn yr amser sydd yrowrton fod y gwyr hyn yn gwneuthyr hri a phris ar lawer peth, nid o ran eu bod nhwy'n barnu y dylid gwneuthyr cymaint cyfri o'r fath betheu, eithr yn hnig er mwyn darfod eu derbyn drwy hir arfer, a darfod eu rhodd-offrymmy i deml Dduw. C. Plinius.

Ni ddichyn (meddant amdanyn eu hun) eyn heglwys ni, na chyfeilionni, na chamgymryd: Doedyd hyn (dybyga'i) ymaennhwy, fegis yr oedd arfer y Lacedemoniaid o ddoedyd gynt, na ellid cael hn godinebwr o fewn eu holl lywodraeth nhwy; lle'n hyttrach, o ddoedyd y gwir, godinebwyr oeddynt y gyd, heb ddim gwastadfod yn eu priodasseu, euthr eu holl wragedd yn gyffredin i bawb o honynt. Neu, faly mae arfer y Canonistiaid, er mwyn eu bolieu, o ddoedyd y pryd hyn am y Pab, gan ei fod ef yn Arglwydd o bob bywyd Eglwysig, er Summa Angelica Dist. Papæ.

Theodericus de Schismate

er iddo werthy Escobaetheu, Mynachlogydd, ac offeiriadaetheu, ag nad ymadawo fo a dim yn rhâd; etto gan eu fod ef yn doedyd may fo piau hyn y gyd, am hynny na ddichyn bod simmoni yntho fo. pe rhaon ag iddo chwenychy simmoni fwya ag alle. Eithz ni fedzwn-ni etto ganfod moz gadarn ag moz gyf-attebol i reswm y gallant hwy ddoedyd hyn, oddieithz ddarfod iddyn nhwy dozri edenydd y Gwir; fal yz bedd arfer y Rhuseiniaid o wneuthyz gynt a'u duwies Victoria, (Gorfodaeth) sef, wedi iddi unwaith ddyfod attynt, dozri eu hedenydd fegis na alle hi fyth mwy hedeg oddi wzthynt, a'r bn rhyw edenydd hynny. Ond, beth os dywed y Pzophwyd Ieremi wzthynt (fal y mynegasom-mi o'z blaen) may celwyddeu yw'z rhain? Beth os dywed yz bn Pzophwyd mewn man arall, may'z gwyz a ddylent fod yn warcheidwaid ar y winllan, a ddarfu iddynt fathzu ag aurbeithio gwinllan yz Arglwydd? Beth os dywed Crist ddarfod i'r gwyz a ddylent yn bennaf ofalu am y Deml, wneuthyz Ogof lladzon o deml yz Arglwydd? Os gwir na ddichyn Eglwys Rufain gyfeilliozni nag amryfyssu, diau ynte, may rhaid fod happussrwydd yz Eglwys yn fwy no'u pwyllineb nhwy.

Plutarchus.

Her

Herwydd o'r cyfryw ydyw eu buchedd a'u hathrawiaeth, au hastudrwydd, na alle'r Eglwys yn vnig gyfeiliorni, eithr hefyd gael ei difa a chwbl ddarfod ádeni erddynt hwy. Yn wir o dichyn yr Eglwys honno gyfeiliorni, a ddarfu iddi ymadel a Gair Duw, a Gorchmynion Crist, a Threfnadeu'r Apostolion, a'g Arferau'r Brif-Eglwys, a Rheoledigaetheu'r hen Dadeu a'r Cynghorau; yr hon hefyd a ddarfu iddi ymadel ai deddfodeu ei hun, a'r hon ni ellir dal mo honi, o fewn cyfreithieu'n y byd, na hen na newydd, nag o'r eiddi ei hun, nag o'r eiddo erail, nag o fewn cyfreitheu Duw, nag o fewn cyfriethieu dyn: yna, diau, a di ammeu iawn, ydyw, nid yn vnig allu o Eglwys Rufain gyfeiliorni, eithr darfod iddi gyfeiliorni yn wradwyddus ag yn frwnt aruthr.

Amdanom miy doedant, chwi a fuoch gynt on crefydd a'n cymdeithas ni, ond yr owr on e ddarfu i chwi ymadel, ag ymwahanu a ni. Gwir ydyw, ddarfod i ni ymadel a nhwy, ag mae genym ddiolch i'r gorucbaf Dduw, a llawen iawn ydym, ar eyn rhan eyn hun, wneuthyr onom-mi hynny. Ond etto ni ddarfu r ni mor ymadel ar brif Eglwys, nag a'r Apostolion, nag a Christ. E'n dygpwyd ni syny gyda'r gwyr hyn mewn

tywyllwch

tywyllwch, ag mewn gwall gwybodaeth am Ddnw, fal y cafodd Moeses ei ddysca'i ddwyn i fyny yn athrawiaeth ag ymmynwes yr Aiphtiaid. Ni a fuom (medd Tertullian) o'ch cymdeithas chwi; rwy'n cyfaddef ag nid oes dim rhyfeddod, (medd ef:) Herwydd nid yw dynion yn Griftnogion wrth enedigaeth, eithr wrth wneuthuriad. Ond, pam y dolwg, y darfu iddynnhwy fydd ddinâfwyr Rhufain, fymyd, a dyfod i lawr i drigo i'r Gwaftad a elwir *Maes Mars, o ddiar y faith bryn ar y rhai yr oedd Rhufain yn fefyll gynt? Nid hwyrach y doedan-nhwy, may am ballu a fychu yn y brynniau hynny y cwndidau dwr, heb yr rhai ni ellent hwy mor byw yno'n iawn. Rhon nhwytheu (ar nawdd Dduw) i ni, wrth geifio dwr y bywyd tragwyddol, yr bn fath gennad ag a fynnan-nhwy gymryd eu hunain wrth geifio dwr y pydew. Oblegid, yn wir, e ballafe'r dwr yn eu plith nhwy; Yr henuriaid (medd Ieremi a ddanfonafont eu rhai bychain i'r dyfroedd, nhwytheu druein yn meirw o fyched, gan na fedrent gael dwr, a'mchwelafant a'u llestri'n wâg. Yr anghenus a'r rhai tlodion (hebr Efay) a chwiliafant o amgylch am ddwr, ond ni fedren-nhwy gael dim yn vnlle; yr oedd eu tafodeu nhwy wedi gwywo

*Campus Martius.

o dra

o dra syched. Felly'r gwyr hyn a dozrasant yn gandryll yr holl bibelliau a'r cwndidau dwr: nhwy a argauasant yr holl ffrydiau, ag a lenwasant ffynnon y dwr hyw â thom ag â bzynti. A megis yn Rhusain y gwnaeth Caligula gynt am gau a chloi'r holl pscyhozieu yd, gan beri'n y modd hwnnw newyn a dzudaniaeth cyffredinol ymhlith y bobl, felly'r gwyr hyn nhwythau, wrth gau a phzidd-lenwi holl ffynnoneu gair Duw, a wnaethant ar y bobl syched gresynol. Nhwy a barasant newyn a syched ar ddynion (fal y doeddd y Prophwyd Amos,) nid newyn bara, na syched dwr, ond newyn, a syched, gwzando gair Duw. Y truein gwerin a aethant amgylch ogylch, dan geisio rhyw wzeichionen o oleuni duwiol, i lawenhau eu cydwybodau, eithr y goleuni hwnnw oedd wedi diffodd cyn llwyred na fedzen-nhwy gael bn gronyn. Llymma'r cyflwr, llymma'r dzefn resynol, oedd ar Eglwys Dduw. Ac hyfryd ydoedd hyw yndi heb yr Efengyl, heb oleuni, heb ddiddanwch yny byd.

Wrth hynny, er hod yn erwin gen thynt ddarfod i ni ymado a nhwy, etto hwy a ddylent ystyzio moz gyfiawn ydoedd yr achos a wnaeth i ni ymadel. O doeban-

nhwy

nhwy nad rhydd mewn modd yn y byd i neb adel y gymdeithas lle y dycpwyd ef y fyny; nhwy a allant felly yn eyn cyscod ni gondemnio'r Prophwydi a'r Apostolion, a Christ ei hun. Canys pam na achwynant hwy hyn befyd, fyned Lot allan o Sodom, fyned Abraham ymmaeth o wlad Caldea, fyned yr Hebræaid allan o'r Aiphe, fyned Crist oddi wrth yr Iddewon, a myned Pawl oddi wrth y Phariseaid? Herwydd oni ddichyn bod achos cyssawu i neb ymadel (na chynt na chwedi) ni welwn-ni ressum pam na ellir cyhuddo Lot, Abraham, yr Hebræaid, Crist, a Phawl Apostol, o gynnwrf a gwyr bleidiaeth yn gystal ag eraill

Ag od yw'r gwyr hyn yn mynny'n hwrw ni'n Hereticiaid, er mwyn nad ydym yn gwneuthyr poh peth wrth eu harchiad nhwy: Pwy, (er Duw) pa rai, neu pa fath ddynion a ddylent hwy hunain gael eu gadel, sy'n dirmygu gorchmynnion Crist a'r Apostolion? Od ydym-ni Scismaticiaid oblegid ddarfod i ni'en gadel nhwy; gerfydd pa henw ynte y gelwir nhwy hunain a ddarfu iddynt ymadel a'r Groegiaid, (gan y rhai y cowsont hwy eu ffydd gyntaf) ymadel a'r Brif-Eglwys, â Christ ei hun, ag â'r Apostolion;

fal

fal yz y madawe plant au tadau ag a'u mameu? Canys am y Groegiaid, beddyw, sy'n cysadde crefydd ag enw Crist: er bod llawer peth wedi llugru'n eu plith nhwy, etto y mae genthynt, fyth, ran fawz o'z hyn a gowsant gan yz Apostolion. Nid oes genthyn-nhwy na sferennen neulltuol, na Sacramenten wedi darngwttogi, na Phurdan, na Phardynen chwaith.

Am stilvedd gozuch Escobion a'r fath henwen ffrost-feilchion; y mae cymaint serch genthynt i'r rheini, a pwy bynnag fydde a gymre arno'z cyfryw henwau, gan beri ei alw nag yn Escob gozuchai trwy'z holl fyd, nag yn ben a'r yz holl Eglwys; ni russent hwy ddoedyd amdano, ei fod ef yn ddyn balch anianol, trahaus yn-nerbyn ei frodyz yz Escobion eraill; ag yn Heretic cynhwynol.

A chan fod hyn moz eglur hynod na ellir dim gwâd o honaw, ddarfod i'r gwyz hyn gwympo ymmaeth oddi wzth y Groegiaid, gan y rhai y cowsont hwy'z Efengyl, y ffydd, eu crefydd a'u Heglwys; beth yw'z achos na allan nhwy 'rowz'on aros mo'u galw adzef, dzach gefn at yz rheini, fegin at eu dechzeuad?

Pam

Pam y maent yn ofni cymeryd sampleu wrth amseroedd yr Apostolion a'r hen Dadeu, fegis bod yr rheini heb ganfod dim a wedde? Ai tybied fod y gwyr hyn yn canfod mwy, neu'n gwneuthyr mwy cyfri o Eglwys Dduw no'r rhai a drâddodasant i ni y petheu sy gennym? Ni a'madowsom yn wir, a'r Eglwys honno, yn yr hon ni ellem-mi na chael gwrando gair Duw'n buraidd, nâg iawn weinidogaeth y Sacramenteu, na galw ar enw Duw fal y dylid; yr hon Eglwys hefyd, y maen-nhwy eu hun yn cyfaddef fod llawer bai erni: ag yn yr hon nid oedd dim a alle attal dyn synhwyrol yn y byd, a fae'n gofalu am ei ddiogelwch ei hun. Heblaw hynny, ni'madowsom a'r Eglwys honno, yn y cyflwr y mae hi'r ow'ron, nid fal yr oedd hi gynt: ag ni a aethom oddi wrthi fal yr aeth Daniel o Ogo'r llewod, a'r tri meibion allan o'r tan. Ag o ddoedyd y gwir, nhwy a'n bwriason-ni ymmaeth, drwy felldithion, a sennau, chwaethach na mynd o'nom oddi wrthynt o'n gwaith eyn hun.

Ag ni a ddaethom at Eglwys arall, yn yr hon ni allant wad eu hun (o doedannhwy'r gwir a wyddant) fod yn llywodraethu pob peth mewn parch a gweddeidd-dra, ag yn nessa i gallom am yr

einioes

einioes, i't dreſn ydoedd arferedig yn yr hen amſer. Cyſtadlon-nhwy 'n heglwyſi ni, a'u heglwyſi eu hun; a nhwy a gânt weled ddarfod iddynt hwy'n frwnt aruthr ymadel a'r Apoſtolion; ag i nionеu, nid heb achos mawr iawn, ymado a nhwytheu. Canys rhoi'r ydym-mi'r cwbl Gymmun i'r bobl, yn ôl y modd y gwnaeth Criſt a'r Apoſtolion, a'r Tadeu ſanctaidd: Nhwytheu yn-nerbyn yr holl hen Dadeu, yn-nerbyn yr Apoſtolion, yn-nerbyn Criſt ei hun, ydynt (fal y doedodd Gelaſius) dwy anrheithiol gyſlegr-ledrad yn gwahanu'r Sacrament, ag heb roddi namyn y naill ddarn i'r bobl.

E ddarfu i ni ddwyn drach-gefn Swpper yr Arglwydd i ordinhâd Criſt, ag a fynnwn fod y Cymmun, yn ol yr henw prîod (gymaint fwya ag a aller) yn gyffredin ag yn gyfrannedig i lawer iawn o bobl ar hnwaith. Nhwytheu yn-nerbyn ordinhaad Criſt, a newidiaſant y cwbl, gan wneuthyr offeren neulltuol o'r Cymmun cyſſegr-lan: ag yn y modd hyn rydym-mi'n rhoi gwir Swpper yr Arglwydd i'r bobl, a nhwytheu'n rhoi iddynt goeg degan i edrych arno. Doedyd yr rym-mi (gyda thadeu'r henafiaeth) nad yw'n hwyta corph Criſt onid y rhai ffyddlon, y ſawl a

gynnyscaeddwyd ag yspryd Crist. Eithr eu hathrawiaeth nhwy o'r tu arall, ydyw, na ddichyn yn unig yr rhai echryslawn anffyddlon, fwyta gwir gorph Crist yn ddeunyddiawl, ag yn sylweddawl, (fal y doedan nhwy;) namyn hefyd (peth erchyll iw adrodd) y dichyn cwn a llygod fwyta'r un rhyw gorph yn yr un modd.

1.Cor. 14. Gweddio rydym-mi'n yr Eglwysi, yn-ol archiad S. Pawl, fal y gallo'r bobl ddeallu beth y dom-mi'n ei weddio, ag atteb Amen drwy gyffredin gyttundeb: Ond y gwyr hyn, fegis tongcio prez, ydynt yn cwnnial yn eu heglwysi nhwy eirieu dieithr anghydnabyddus, heb wybodaeth, heb ystyriaeth, heb ddysc, heb ddawn; a hyn y maen-nhwy arno o'r gwir gwaith ddioddef fal na chaffo'r bobl ddeallu un gronyn.

Eithr nid er mynegu hob pwnc o ragoriaeth rhyngom-mi a nhwy, herwydd peth anneirif gan mwya fydde hynny? yr ydym mi'n cyfeuthu'r Scrythur lan ymhob iaith: Nhwythau, traidd y gadawan nhwy'r Scrythur lan i fod metwn iaith yn y byd. Gwahadd y bobl yr ydym-mi i ddarllen ag i wrando gair Duw: eu hymlid nhwy ffordd y maen-nhwytheu. Chwenych yr ydym-mi gael o bawb wybod

eyn

eyn bachos: cilio oddi wrth farn y maen-nhwytheu. Wrw'n pwys ar wybodaeth rydym-i: pwyso ar anwybodaeth y maen-nhwytheu. Rhoi'n hyder yn y goleuni yr ydym ni: hyderu'n y tywyllwch y maen-nhwytheu. Perchu (fal y gwedde) scrifennadeu'r Apostolion a'r Prophwydi rydym-ni; au llosci nhwy y maen-nhwytheu. Yn ddiwaethaf o'r cwbl, yn achos Duw, sefyll wrth farn Duw ei hun e fynown-ni: sefyll wrth eu barn eu hunain a fynnan-nhwytheu. Am hynny, os nhwy a ystyriant hyn y gyd â meddwl pwyllys, pa rod i wrando, ag i ddyscu; ni bydd yn hnig cymeradwy genthynt y ffordd a gerddassom-ni (gan i ni gilio oddiwrth amryfysedd, a chalyn Crist a'r Apostolion,) eithr hefyd nhwy a'm wrthodant a nhwy hunain ag a ddônt ar eyn tu ni o'u gwaith eu hun.

Ond, yscarfydd, nhwy a ddoedant nad rhydd oedd i ni gychwyn yr helynt hon, heb gyfarch Cymâfa a chyssegr-Gyngor yn yr hyn y mae holl rym yr Eglwys: a darfod i Crist addo y bydde ef gymmorth a chanorthwy yn y cyfrylw gymmulleidfa. Ag etto nhwy hunain heb aros am Gymâfa-gyngor a dorrasant orchmyn on Duw, a deddfodeu'r Apostolion. Ag fal y doedassom-mi

o'r blaen, nhwy a anrheithiassant agos holl reithieu, ag a ddwynasont athrawiaeth y Brif-Eglwys.

Lle y mae'n-nhwy'n doedyd, nad rhydd gwneuthyr newidiad heb Gymmsa-Gyngor, pwy a wnaeth i ni'r cyfryw gyfreithieu? Neu o ba fan y cawd hyn o orchymyn? Digon ffol oedd ben y brenin Agesilaus, wedi cael o honaw atteb cyllaton beth ydoedd meddwl ag ewyllys Iupiter alluawg; pan ae fo drach-gefn at Apollo am yr hn achos, i ofyn ydoedd ef o'r hn meddwl a'i dad. Eithr ffolach o lawer fydde'n penneu ni, os ar ol i ni glywed Duw ei hun yn doedyd yn ddigon rhydd wrthym yn y Scrythurau glan, lle y gallom gael llawn ddeallid o'i feddwl a'i ewyllys ef; od aem-mi ar-ol-llaw (fegis na bae hyn yn talu dim) i geisio treio'n hachos gerbron Cymanfa-Gyngor: yr hn agwedd a phe baem-mi'n gofyn i ddynion ai cymwys (dybygen-nhwy) yw'r peth y mae Duw'n ei dybied yn gymwys; Neu, ofyn ai gwiw gan ddynion, drwy eu hawdurdod nhwy, wneuthyr gorchmynion Duw'n gymeradwy. Pam, y doilwg, ai nid Gwir ydyw'r gwir, neu nid Duw ydyw Duw, oddieithr i'r Cymanfa-Gyngor fynny erchi hynny? Pe y buasse Crist yn Darpar y

Plutarchus.

cyfryw

cyfryw helynt o'r derbyniad, ag na wnaethe fo na dyscu, na doedyd dim o anfodd yr Escobion, eithr cymmwyso'i athrawiaeth wrth fodd Annas a Chaiaphas, ple y buase ynte'r ffydd Gristnogawl y pryd hyn? neu pwy, forth, a gowse glywed pregethu'r Efengyl? Pedr Abostol (yr hwn fydd fynychach yngenau'r Pâb ag yn cael mwy o barch gantho nog Iesu Grist,) a fafodd yn ddigon byf yn-nerbyn cyffegr Cymanfa-Eyngor, gan ddoedyd may cymmwyffach ydyw ymufuddhau i Dduw, nag i ddynion. Pawl Aboftol, hefyd, ar ol iddo bnwaith dderbyn yr Efengyl yw galon, a bynny nid oddi wrth ddynion, na thrwy waith dyn, eithr drwy ewyllys Duw'n bnig, ni cheifiodd ef gymryd cyngor gan gnawd a gwaed, na dwyn y matter geyr-bron ei gerynt a'i frodyr, ond ef aeth yn gyflym i Arabia i bregethu'r dirgeledigaetheu fanctaidd drwy awdurdod Duw.

Yn wir, nid ydym-mi'n dirmygu cynghorau, na chymanfaeu, na chyd-ddadleuau Escobion a gwyr dyscedig; ag ni ddarfu i ni wneuthyr, y chwaith, mo'r hyn a wnaethom, yn ollawl heb Escobion, a heb Gyngor. E ddarfu drwy hir ymgynhori gwbl-ddadleu am yr achos mewn Parlament lluofawg ag mewn cyflawn

Gymanfa. Ond am y Gymanfa-Gyngoz y mae'r Pab Pius yn cymeryd arno ei dyfyn yz amser hwn, lle yz ydis yn * euogfarnu, moz ebzwydd, yz rhai ni chowsant na'u galw, na'u gweled, na'u clywed; hawdd yw dychymig beth a ellir edzych amdano, a pheth sydd iw obaith o'z fath Gyngoz.

*condemnio.

Pan welodd Nazianzen gynt yn y fath Gymanfaeu a'r rhain, fod gwyz moz ddall ag moz gyndyn, a chwedi ymroi cymaint iw meddylieu eu hun, may ceisio gozfod yz oeddynt, chwaethach na cheisio'z Gwirionedd: ef a dzaethodd yn gyhoeddedig na welse fo er ioed ddiben da yonus o hn o'z Cymanfa-Gyngozau. Beth a ddoede fo pe bae ef fyw yn yz amser ymma, wzth ganfod, a gwybod, trin a dichellion y gwyz hyn? Herwydd, er bod calon pleidiau y pzyd bynny, etto yz oeddid yn gwzando achos pob plaid, ag yn gwzthladd amryfysedd hynod pob plaid, dzwy eiriol fodd a hodlondeb pawb. I gwyr hyn, nhwythau, ni fynnant na bod yn rhydd dwyn yz achos i fewn dadl, na chwaith newid dim amryfysedd er maint fyddo.

Canys eu harfer nhwy ydyw ffrostio yn ddi-gwilydd na ddichyn eu heglwys nhwy fyzthio mewn amryfysedd; nad oes ddim hai

bai ynthi; ag nad rhaid iddynt roi'r gozeu i ni mewn dim. Neu od oes fai, yz Escobion a'r Abbadeu a ddylent fod yn farnwyz arno; oblegid nhwy piau cyf-vniowni achossion, a hwynt-hwy ydynt Eglwys Dduw. Medd Aristoteles ni ddichyn dinas fod o blant gozdderch: Eithz pwy vn a wna Eglwys Dduw ai gallu bod o'z gwyz hyn ai peidio, ystyriont hwy hunain. Diau, nad yw'z Abbadau gyfreithlawn Abbadau: na'r Escobion, chwaith, Escobion naturiol. Ond nhwynt hwy [illegible]w'z Eglwys; gedwch i hynny fod: G[illegible]andawer nhwy yn y Cynghozau, bydded gentbynnhwy'n vnig, awdurdod wzth ddadl i wneuthyz a fynnont: Etto'n yz hen amser pan oedd Eglwys Dduw'n cael ei choledd a'i llywodzaethu 'n dda iawn, (o chystedlir hi a'u heglwys nhwy) yz oeddid (medd Ciprianns) yn galw henuriaid, a Diaconiaid, a [illegible]zn o'z cyffredin bobl hefyd, ag yn eu gwneuthyz nhwy'n gydnabyddus ag achossion eglwysig.

Eithz beth od yw'z Abbadeu, a'r Escobion hyn, heb ddim gwybodaeth genthynt? Beth, od ydyn-nhwy heb ddealld pa beth yw crefydd, na pha fodd y dylemmi seddwl am Dduw? Beth o darfu pallu llaferydd a gwenidogaeth y ddedd f

yn yr offeiriaid, a pha allu cyngor hefyd yn yr Henuriaid? Beth (fal y doedodd y Prophwyd Mcheas) os nos ſydd iddynt yn lle gweledigaeth, a thywyllwch yn lle prophwydoliaeth? Neu (fal y doedodd y prophwyd Eſay) od yw holl wiliwyr y ddinas wedi mynd yn ddall? Berh o diffaſodd yr halen gan golli ei hallter? Ag (fal, y doedodd Criſt) na thal ef ddim, ie, na thâl ef mo'i daflu i'r dommen?

Wele, etto, nhwy a fynnant ddwyn pob peth [illegible]yr bron y Pab, yr hwn ni ddichyn ga[illegible]-gymryd dim. Yn gyntaf, llymma ynfydrwydd mawr yw hyn, dybied fod yr Yſpryd glan yn hedeg yn gyfflym o'r Cymanfa-Gyngor i Rufain, fegis o bae ef yn ammeu, neu'n rhuſſo mewn dim, y gaile ef gymryd cyngor gan ni wn i pa yſpryd arall a fae a mwy o ddyſc gantho nog ef. Herwydd, os felly y mae'r helynt, pa raid fuaſe i gynnifer o Eſcobion drwy gymaint o draul, a chyhyd teithiau, gynnyll Cymanfa'r pryd hyn yn-nhref Tridentum? Synhwyrolach, a gwell fuaſe, neu ynte hyrrach, a chymwyſach fuaſe, ddwyn y cwbl gerr-bron y Pâb, a myned yn hnion deg, i geiſio attreb a chyngor gan ei ddwyfron fendigaid ef. Yn ail peth, anghyfiownder mawr ydyw coethi'n hachos ni

oddi

oddi wrth cynnifer o Escobion, ag Abbadeu a'i ddwyn o'r diwedd i gael ei dreio gerbron yn *gwr yn bnig; yr hwn wr, yn enwedig, a ddarfu i ni ei gybuddo o ddrygcampeu erchyll ag y mae ef etto heb attreb i'r bawl: yr hwn wr hefyd, fydd wedi 'n bwrw ni'n euog (heb farn gyfreithlon) cyn cael onom na'n galw, na'n gwrando. *Pab Rhufain.

Weth meddwch, ae tybied may dychymig yr ydym y petheu hyn? Ond dymma helynt y Cymanfa-Gyngborau y pryd hyn? Ond ydis arfer o fymmyd yr holl ddaear o'r Cymanfa-Gyngor, a'i dwyn ger-bron y Pab yn bnig? A megis na ddarfuefid (yn ei berwydd) ddibenny dim drwy farn a chyttundeb cynnifer o wyr, y mae'n rhydd iddo ef yn bnig, ychwanegy, newid, lleihau, di-ddimio, gosfod yn gymeradwy, rhyddhau, a chaeth-rwymo beth bynnag a fo etwyllys gantho fo? Ag onid e, geirieu pwy ynte, yw'r rhain; a pham y darfu i'r Escobion a'r Abbadeu yn bwyr o amser dryphenny 'r Cymanfa-Gyngor diwaethaf yn-nrbef Trident ũ gan ddoedyd y geirieu hyn: Nam yn bod yn rhag-gadwedig bob amser Awdurdod yr *eisteddfa Apostolaidd? Neu, pam y darfu i'r Pab Paschalis fcrifenny mor falchiaidd o honaw ei hun, fegis (medd ef) allu o Gymanfa-Gyngor yn *Sef yw hynny awdurdod y Pab ei hun

De electione & electi potestate, cap. Significasti.

yn y byd roi rheoledigaetheu i Eglwys Rufain; gan gaffael o'r holl Gymanfa-Gynghorau eu grym a'u gwneuthuriad drwy awdurdod Eglwys Rufain: Ag pmhob ordinhâd a wnelo'r Cymanfa-Gynghorau, bod yn rhag-gadwedig awdurdod Pâb Rhufain? O mynnant hwy i'r petheu hyn fefyll mewn grym, i ba ddeunydd ynte yz ydis yn dyfyn Cymanfa-Gynghorau? O'z tu atall, os yn betheu diffrwyth y maent yn cymeryd yz rhain, pa ham ynte'r ydis yn eu gadel nhwy yn llyfreu'r gwyz hyn, fegis yn gwbl fafadwy?

Hieron. ad Luagrium

Bid felly wzth hynny, moefwch fod Pâb Rhufain yn hnig yn hwch no'z Cymanfa-Gynghozau; fef pw hynny, gedwch fod hn dernyn yn fwy no'z cwbl; moefwch fod onaw ef yn alluoccach. ag yn ddoethach na'r holl blaid o'z eiddo. Ag yn-nerhyn gwaethaf i Hieronimus, mefwch fod awdurdod( Rhufain, hn ddinas, yn fwy nog awdurdod yz holl fyd. Weth ynte, os y Pab ni wyz oddi wrth hyn; ag na ddarllennodd ef er ioed na'r Scrythurau glan, na llyfreu'r hen Dadeu, na'r Cynghozau o'z eiddo'i hun chwaith? Weth o hydd ef yn dal gyda'r Arrianaid fal yz oedd y Pàb Liberius gynt? Neu'i fod ef a meddwl erchyll ganthe

yn

yn tybied yn frwnt anbeilwng o'r bywyd a ddaw, ag o ddi-farwolaeth yr eneidieu, fal yr oedd Pâb Ioan, yn tybied, o fewn yr ychydig o flynyddoedd aeth heibio?

Neu, o ran gallu onaw gynnyddu ei ozuchafiaeth ei hun, beth os llugru a ffalsdzoi a wna ef y Cynghorau eraill, fal y gwnaeth y pâb Zofimus am y Cyngor Niçenum gynt, a doedyd ddarfod i'r Tadeu fanctaidd wneuthyr ag ozdeinio y petheu ni feddyliodd eu calonneu nhwy er ioed? Ag ar hyder allu onaw ef gael llawn rwyfc awdurdod, beth o chynnig ef gam a thzowfedd i'r Scrythurau glan megis (medd Camotenfis) yr oedd Pabau Rhufain arfer o'i wneuthyr yn fynych? Beth o gwrthyd ef y ffydd Griftnogawl, a mynd yn apoftata, fal y gwnaeth llawer Pab, medd Liranus? Etto er hyn y gyd, ai tybied y daw'r Yspryd glan yn gyflym i daro'i dowpfron ef, ag ennyn goleuni i'r Pab o'i anfodd; ie, erbyn diolch iddo, fal na allo fo gam-gymryd na cham-wneuthyr? Ai efo, yn y man, fydd pen ffynnon yr vniawnder? ag a geir holl dzyfoz doethineb, a gwybodaeth yntho ef, wedi eu rhoi i gadw fegis mewn cift? Neu, os hyn nid

nid yw yntho, a ddichyn ef ynte, roi barn gyfiawn gymwys yn achoſſion oẓ maint hyn? Neu, os efo ni ddichyn farnu, a fyn ef er hynny ddwyn pob peth geyẓ ei fron ef yn hnig?

Eithẓ beth meddwch, os yw dad'eyddion y Pab, a'i Abbadeu, a'i Eſcobion, yn ddiragrith wedi ym-ddangos yn gwhl-elynion i'r Eſengyl, heb fynny gweled moẓ peth a welant, gan wneuthyẓ traws-amharch i'r Scrytburau glan? A'u bod nhwy wẓth weled a gwybod, yn llugẓu, ag yn llwyẓ ddiwyno gair Duw, gan gan.-dẓoi a dirnad i'r Pab dẓwy annuwiol wenaith y petheu a ddoetpwyd yn ddiau, ag yn hiodol iawn, am Grift ei hun, ag ni ellir mewn modd yn y hyd ddeuallo m'o-nynt am neb arall? Beth o doedant mayẓ Pab yw pob peth yn ollawl, ag hwch ben yẓ holl betheu? Neu allu onaw ef wneuthyẓ pob peth ag allo Crift: ag mayẓ hn farn-eiſteddfa, a'r hn Gynghoẓfa fydd ir Pab ag i Grift? Neu mayẓ Pab yw'r Goleuni hwnnw a ddeue i'r hyd? Pẓ hyn eirieu a lefarodd Crift amdano'i hun yn hnig; a befyd may dẓwg weithẓedwẓ yw ptwy hynnag a gilio, gan ochel y goleuni hwnnw? Neu, ddarfod i'r holl Eſcobion eraill dderhyn o gyflownder y Pab? Ar

Hoſt. Cap. Quanto. Abbas Pano. de elect. cap. venerabilis. Cornelius Epiſcopus in Concilio Tridentino. Durandus

fyẓr

fyrr o eirieu, beth o gwnant hwy reitbieu a deddfau yn gwbl wrthwyneb i wir air Duw, a hynny, nid yn gyddiedig eithr yn gyboeddedig ag yn amlwg: etto, ai angbenrhaid ydyw, yn y man, May Esengyl yw beth bynnag a ddoetto'r gwyr hyn: Ai nhwy ydyw Iesu Duw? Neu a fydd Crist yn eu plith nhwy yno gar-llaw? A leinw'r Yspryd glan yn eu tafodeu nhwy: neu allant hwy ddoedyd yn ddiffuc, Yr yspryd glan a ninne a dybiasom fal hyn? Yn wir, ni russodd Petrus a Soto, a'i gydymaeth Hosius ddoedyd fod Yspryd Prophwydoliaeth, a'r Yspryd glan, ag Yspryd y Gwirioneedd, gan y Cyngor bwnnw yn yr hwn i barnwyd Crist iw farfolaeth. Ag nad yr hn o'r ddau, nag anwir, nag ofer chwaith, oedd, y peth a ddoedodd yr Escobion hynny, Y mae gennym-mi Gyfraith, ag wrth y Gyfraith honno ef a ddyle farw; a darfod iddynt wrth ddoedyd hynny farnu gwirioneedd y farnedigaeth. Herwydd felly medd Hosius, ag may barn gwbl-gyfiawn oedd yr hon a rowsont gan lefaru fod Crist yn haeddu marwolaeth. Y mae'n rhyfedd, dybygwn'i, na ddichyn y gwyr hyn ddoedyd drostynt eu hun, ag ymddiffyn eu bachos, ond rhaid iddynt befyd gymryd plaid gyda'g Annas a Chaiaphas. Canys y rhai a

Hosius contra Brentium lib. 2.

ddoedant

ddoedant may Cyngor cyffiawn cyfreithlawn ydoedd hwnnw yn yr hwn y barnwyd mab Duw i wradwyddus farfolaeth: pa Gyngor, ynte, gan hynny, a alwant hwy'n ddrwg ag yn angheffiawn? Ag etto y cyfryw fath yw eu Cyngborau nhwy gan-mwyaf y gyd, na allent hwy amgen no llefaru hyn am y Cyngbor hwnnw a gynhaliodd Annas a Caiaphas. Eithr, a gawn-ni ddi-wygiad ar yr Eglwys gan y gwyr hyn., yr rhai ydynt euog eu hunain, a barnwyr hefyd? Ai tybied, y Heibaant hwy ddim ar eu balchder, a'u chwant i ddwyn rhwyfc? a fwriant hwy eu bachos i lawr, neu a farnant hwy yn eu herbyn eu hun may rhaid iddynt beidio a bod yn Escobion anyfredig, peidio a bod yn folieu muferell, peidio a phen-turru offeiriadetheu, peidio ag ymddwyn eu hunain fal Twyfogion, a pheidio hefyd a rhyfela? Ag am yr Abbadeu, yr rhai ydynt anwyliyd-feibion y Pab, ai tybied y barnant hwy, may carn lleidr yw'r mynach, nid ennyllo'i fywyd ei hun. Neu, nad rhydd adel i'r cyfryw ddyn fyw, nag mewn tref, nag yn y wlad, nag ar gynhaliaeth eraill? Neu, may dyledus i fynach ozwedd ar y ddaiar, a byw'n galed ar lyffieu, a phys, mpkyrio'n ddyfal, dadleu duwioldeb, gwe-

ddio,

ddio, gweithio a'i ddwylaw, a pharatto'i hun i weinidogaeth yr Eglwys? yn wir, yr hn agwedd fydde disgwyl gan y Pharisæaid a'r Scrifenyddion adnewyddu teml Dduw, a'i dad-roddi i ni'n dy gweddi, o Ogof ladron. E fu rai onynt eu hun a feiasant ar lawer o amrysyfedd yn yr Eglwys: nid amgen no'r Pâb Adrianus, Æneas Sylvius, y Cardinal Pool, Pighius, ag eraill, fal y mynegasom-mi or blaen. Nhwy a gynhaliasant Gyngor wedi hynny yn-rhef Trindentum lle yr ydis wedi dyfyn Cymanfa-Gyngor y pryd hyn. Yna y daeth ynghyd lawer o Escobion ag Abbadeu, a rhai eraill rheidiol. Yno yr oeddyn-nhwy wrthynt eu hunain; heth hynnag a wnelent, nid oedd neb i ddoedyd gair yn eu herbyn; oblegid e ddarfuase iddynt gau allan a gwahardd o'u Cymanfa y fawl oedd o'n plaid ni. Yno yr eisteddasant hwy yngyd chwe-blynedd, a llawer o ddisgwyl oedd arnynt. Yn y chwechmis cyntaf, nhwy a ordeiniasant lawer o betheu yn rhith angenrheidiol, yngylch y gyfegr-lân Drindod, y Tâd, a'r Mab a'r Yspryd glân: a'r ordeiniadeu hynny oeddynt ddiwiol yn siccyr, ond nid oedd cyn rheithied wrthynt yr amser hwnnw. Eithr, yn y cyfamser, o gymain aryfysedd goleu di-ymgudd, yr hyn a ddarfuase iddynt ei gyfaddef mor

fynych

fynych; moeſwch weled pa bn pwnc a fu gwiw genthynt ei ddi-wygu? oddi wrth pa bn fath ar addoliaeth eulynod y dechwelaſant hwy'? bobl? Pa bn pwnc o Gam-grediniaeth'a ddileuaſant hwy? Pa bn darn o'u trowſedd a'u balch-wchder a leiaſont? Rhag na bae'r byd bellach yn gweled may cyd-fwriadaeth, ag nid cyngor pw'r Gymanfa hon; a bod yr Eſcobion a ddarfu i'r Pab alw ynghyd y prŷd hyn wedi rhoi mowr-llwſ ffyddlondeb ag bfudd waſanaeth iddo, ag na wnelont hwy byth ddim ond a fo'n rhyngy bodd iddo ef, a chynnyddiad iw awdurdod, fal y mynne efo 'i hun: Neu, nad ydyw fwy genthynt am rif y fawl fy'n doedyd gyda nhwy, nog am y peth a ddoetto'r fawl hynny; Neu, nad oes ond y trecha treiſied, ar gwanna gwaedded.

Ag am hynny, ni a wyddom ddarfod i lawer o wŷr da, ag Eſcobion catholic, aros gartref, a pheidio a dyfod i'r cyfryw Cymanfaeu, lle y bydde'r fath amlwg ddilyn pleidieu, a gwaſanaethu turnau: oblegid di-ammeu oedd genthynt, na bydde iddynt enid colli eu poen heb wneuthŷr lles yn y byd, gan weled a gwybod fod wynebau a meddylieu ei dygaſſogion moꝛ ollawl iw herbyn. Pan ddyfynwyd

Atha-

Athanasius yn enwˆ ymerodr, i ddyfod i'r Gymanfa-Gyngor yn Cæsarea, ef a nagcaodd ddyfod er mwyn gwybod onaw'n bybys od ae ef yno, y gorfydde iddo fod ym-mysc ei elynion llidiog. Yr bu Athanasius befyd pan ddaeth ef i'r Cyngor yn Syrmium, a gweled o bonaw ymlaen-llaw wrth gas a dygassedd eu elynion, pa belynt a geid yno; ef a barodd cludo'i ddodrefn ag aeth ymaeth yn gyflym. Er i'r Ymerodr Constantius mewn pedwar llythyr ochymyn i Ioan Chrisostom ddyfod i Gymanfa-Gyngor yr Arriaid, etto ef a drigodd gartref ag a beidiodd a dyfod. Pan oedd Maximus Escob Caer-Selem yn eistedd yn y cyngor Palestinum; yr henuriad Paphnutius a'i cymerth ef gerfydd ei law, ag a'i barwenodd ef allan gan ddoedyd fal hyn: Nid rhydd i ni gyd-ddadleu â gwyr annuwiol, y petheu hyn. Befyd ni ddoe Escobion y Dwyrain ddim i'r Cyngor yn Syrmium, wedi clywed onynt hwnaith ddarfod i Athanasius fynd pymaeth oddi yno. Cyrillus a scrifennodd lythyrau, i nol rhai dyrch-gefn oddiwrth Cymanfa-Gyngor y rhai a elwid Patropassiani. Paulinus Escob Treuirensis a llawer eraill a wrthodasant ddyfod i'r Cymanfa-Gyngor ym-Mylan, pan wybuont hwy pa drin

Theodoretus lib. 1 cap. 28.

Hist. Tripar. lib. 10. cap. 13.

Eusebius lib. 1. co. 17

Tripar. Sozomen. li. 5. ca. 15.

a llywodraeth yr oedd Auxentius yn ei gynnal yno. Herwydd nhwy a welsont may ofer oedd iddynt fyned ir man lle yr oedd trechach cyd-bleidio na chyd-refymmy: a lle yr oedd Dadl ag ymryson oid am bniawn farn yr achos, eithr pwy oedd fwya 'i blaid a'i gymeriad.

Ag er bod iddynt y cyfryw elynion yn llawn cas a chyndynrwydd, etto, o'r byn lleiaf, nhwy allasent gael rhydid i adrodd ei meddylieu yn y Cymâfa-Gyngor. Ond yr owr'on gan na chaiff neb onom-mi nag eistedd, nag ymddangos bnwaith yn eu *heisteddfaeu nhwy, na gallu chwaith cael ei wrando'n hynaws: a chan fod cênadeu'r Pab, y Patriarch, Archescobion, Escobion a'r Abbadau (y gyd wedi cyd-fwriadu, y gyd yn yr bn-rhyw affaith, y gyd wedi tyngu'r bn llwf,) yn eistedd mewn Cyngor wrthynt eu hunain, ag awdurdod genthynt eu hunain i lunio'r ordinhaad a fynnont: ag etto yn y diwedd wedi darfod iddynt wneuthyr gorau ag allont, gorfod onynt fegis na wnaethent ddim, ddwyn a daroftwng eu holl farnedigaetheu i ewyllys y Pâb iw rholi wrth ei chwant efei hun, fal y gallo fo o honaw ei hun lafaru ei farn ef, (yr hwn a ddyle'n rhagorach wneuthyr atteb i'r achwyn fydd arno:)

*Seneddau.

A

A befyd, gan ddarfod dwyn ymmaeth oẓ Gymanfa-Gyngoẓ yẓ ben rydid Criſtnogawl a fae gymheſur ei bod yn enwedig ymhob Cyngoẓ Criſtnogaidd: Er mwyn yẓ holl achoſſion hyn (medda'i) ni ddyle gwyẓ doethion duwiol moẓ rhyfeddu wneuthyẓ onom-mi'r pẓyd hyn, yn yẓ hn modd ag y gwelant ddarfod i gynnifer o Dadeu ag Eſcobion catholic wneuthyẓ gynt yn y cyffelib achos: ſef, fod yn well gennym aros gartref, a rhoi'r cwbl ar Ddduw, chwaethach na chymeryd hir-daith arnom, i fynd yno i'w Cymanfa nhwy, lle ni chynhwyſir mo'nom a lle ni thyccia dim ar a wnelom: A befyd lle ni allwn ni gael mo'n gwẓando chwaith, lle nid ydis yn gwneuthyẓ ond gwatwarwch am ben cennadwwẓi Twyſogion, a lle'r ydis wedi'n condemnio ni cyn treio'n bachos, ſeqis darfod ymlaen-llaw wneuthyẓ pen a thẓefn ar bob peth.

Amdanom eyn hun, nyni allwn ddioddef yn llariedd, ag yn llonydd, y cam rydis yn ei wneuthyẓ a ni: eithẓ pam y maent yn gwahardd Bẓenhinoedd Criſtnogawl a Thwyſogion duwiol o'u Cymanfa? Pam y maent moẓ afrowiog, neu ynte o bair gas, yn eu gadel nhwy allan, beb fynny iddynt gael gwybodaeth yn y

byd am achos y Grefydd Gristnogawl, na deall'd cyflwr eu beglwyfi; megis nad Cristnogion m'onynt, neu na wyddaot ddim oddi wrth y fath beth? Neu, o digwydd i'r Brenhinoedd a'r Twyfogion bynny ddangos eu hawdurdod gan wneuthyr y petheu a allant, y petheu a orchmynnodd Duw iddynt, y petheu a ddylent, a'r petheu a wyddom-mi a wnae brenhin Dafydd, brenin Solomon, a'r holl dwyfogion da gynt: fefyw bynny, os nhwy (trefo'r Pab a'i Brelatiaid, y naill ai'n cyfcu mewn diogi, neu ynte'n gwrthladd pob dayoni) a fuftachant drythyllwch yr offeiriaid, gan eu gyrru nhwy iw gwaith, a'u cadw yn eu dyledus fwydd: Neu, os y Brenhinoedd a'r Twyfogion a wriant i lawr Eulunod, a delwau; Neu, a droant heibio Gau-grediniaeth, dan offod drachgefn mewn braint, ag adnewyddu, gwir Grefydd a gwafanaeth Duw: yna pam y mae arfer y Pab a'i blaid o weiddi'n groch arnynt, a doedyd eu bod nhwy'n brawd pob peth ben-dra-mwnwgl drwy ymwthio i fewn fwyddau gwyr eraill; a'u bod nhwy yn gwneuthyr llwyr warth a gwradwydd? Pa ddarn o'r Scrythur-lan fy'n gwahardd Twyfog Cristnogawl o gael hyfbyfrwydd yn ycyfryw achoffion? Pwy

onid

onid nhwy hunain er ioed a wnaeth y fath gyfreithieu?

Nhwy a ddoedant, y ſcatfydd, ddarfod i Dwyſogion a Phenaduriaid llyg ddyſcu pa fodd y triniant lywodraetheu cyffredin a rhyfel; eichr nad ydyn-nhwy'n deallˆ dirgeledigaetheu crefydd. Os gwir hynny, beth amgenach no Wrenhin a Thwyſog ydyw'r Pàb y pryd hyn? Beth ydyw'r Cardinaliaid, yr rhai ni allant fod amgenach no meibion Wrenhinoedd a Thwyſogion? Beth amgen yw'r Patrieirch, a'r Archeſcobion fynychaf, a'r Eſcobion, a'r Abbadeu? Beth ydyn-nhwy y gyd ymrenhiniaeth y Pab y pryd hyn, onid Twyſogion bydol, onid Duciaid, onid Jeirll, a chynnulleidfa o wyr gwchion ar eu hol, i ba le bynnag yr elont, mewn cadwyni a cholerau aur y rhan fynychaf? weithie e fydd genthynt fath a'r drwſt adeu godidawg, croeſeu, coloſnen, heriau, mitreu *pallau, yr hyn wchder ni bu er ioed gan yr hen Eſcobion, Chriſoſtomus, Auguſtinus; ag Ambroſius. Ond aed hyn y gyd heibio; beth y maent hwy'n ei ddyſcu? beth y maent hwy'n ei ddoedyd? Pa beth y maent hwy'n ei wneuthyr? Pa fodd y maent yn byw, fal y bae weddaidd nid yn hnig i Eſcob, eithr i ddyn Criſtion? ydyw

*Simurau.

gymeint gorchest wrth bynny i wr ddwyn stil ofer, ag na bae ond newid dillad, a chael yn y man, ei alw'n Escob:

Yn wir, os rhoi'r cwbl a wneid dan eu rhol a'u llywodraeth nhwy'n bnig, y rhai ni wyddant, ag ni synnant wybod ddim oddi wrth y petheu hyn, ag nid ydynt yn gwneuthyr gwerth hatling o bris ar bn pwnc o Grefydd, oddieithr am a berthyno iw bolieu ag i'mgyfeddach: a hefyd os nhwy'n bnig a wneid yn farnwyr, ag fal gwyr deillion a ossodid i wilied ar ben twr: D'r nu arall, ogorfydde i Dwysog Cristnogaidd cyssowngall sefyll fal cyff, ne bawl, ag na bae rydd iddo mewn Cymanfa-Gyngor adrodd na'i farn na'i feddwl, eithr yn bnig (fal bn a fae allan o'i bum synwyr) disgwyl beth a synnent ag a barent hwy: a derbyn yn gymeradwy eu gossodigaetheu nhwy: (dan gyflowni drwy ddallineb beth bynnag archent, er maint cabledigaeth ag annuwioldeb fydde, ie pettent yn erchi iddo lwyr ddestryrio'r holl Grefydd, ag eilwaith groes-hoelio Crist ei hun,) E fydde hynny'r fath drowsedd, a dirmig, a balchder, ag anrhaith, na ddyle Twysogion pwyllus Cristnogawl na'i gyd-ddwyn na chyddioddef mo'naw.

Pam

Pama dolwg, a ddichyn Annas a Chaiphas ddealld rhol a llywodraeth, ag ni ddichyn brenhin Dafydd, a brenhin Ezechias? Ai rhydd i Gardinal a fo rhyfelwr ag yn llawn chwant gwaed, eiſtedd mewn Cymanfa-Gyngor, ag nid ydyw rydd i Ymerodr neu i Frenin Criſtnogawl? Diau nad ydym-mi'n rhoi mwy rhyddid ag awdurdod i'n Pennaethiaid nog a wyddom fod wedi caniattau, iddynt yn y Scruthur lan, a hefyd wedi ei gadarnhau iddynt drwy ſampleu ag arfer y llywodraethau cyffredin goref. Herwydd heblaw rhoddi o Dduw bob bn o ddwy lech y Gorchmynnion dan ddwylaw bob Twyſog ffyddlon, megis y galle efo ddealld fod yn perthyny itw ſwydd ef, nid yn bnig achoſſion llyg, eithr hefyd petheu cyffegr eglwyſig: heblaw hefyd fod Duw'n fynych drwy ei Brophwydi 'n erchi'r Brenin, yn anad dim, dorri y llwynau, bwrw i lawr a dyllio delwau ag allorau'r Eulunod; a ſcrifenny llyfr y ddeddf idda'i hun: a heblaw doedyd o'r Brophwyd Eſay may rhaid ir Brenhin fod yn ymddiffynnwr ag yn dad-maeth i'r Eglwys: Heblaw hyn y gyd(medda'i) ni a welwn wrth ddarllen ſtoriaeu a ſampleu'r amſeroedd goref, ddarfod i bob Twyſog duwiol

er ioed wneuthyr cyfri fod gwenidogaeth yr Eglwys'n berthynasol iw swydd ef.

Exod. 32. Moeses yr hwn ydoedd Cennadur llyg a thwyllwr y bobl, a dderbynniodd gen Dduw, ag a ddododdd i'r bobl, yr holl dreſn am Grefydd ag Abertheu: ag a rodd gerydd hagr-doſt i'r Eſcob Aaron am wneuthyr y llo euraid ag am ddioddef llugru

Ioſu. 1. crefydd Duw. Ioſuah hefyd, er nad ydoedd ef ddim amgen no Phennaeth llyg, etto hwyn gynta'g y darfuaſe i Dduw ei ddewis ef a'i oſſod yn lywodraethwr ar y bobl, ef a gafodd orchmynnion yn enwedig ynghylch crefydd a gwaſanaeth Duw. Ar ol darfod i frenhin Saul anuwiol wneuthyr llwyr ddifrod ar yr holl

1. Chr. 13. Grefydd, brenin Dafydd a ddygodd Arch Duw adref drach-gefn; ſef yw hynny, ef a ail gododd i fyny fraint crefydd; a hebllaw fod o honaw ei hun yn rhoi cyngor a chanhorthwy i hynny o waith, ef a wnaeth hefyd ag a orderiniodd Pſalmeu ag Odleu iw canu: ef a oſſododd y teuluoedd mewn trefn, efo'i hun a luniodd yr holl wchder, ag ydoedd (yn ei herwydd) yn ben olygwr

2. Chro. 6. ar yr offeiriaid.

Brenin Salomon a adailadodd i'r Arglwydd y deml a amcanaſe ei Dad Dafydd ei hadial: a chwedi gorphen y deml, ef a

drael

dꝛaethodd ymadꝛodd odidawg geyꝛ bꝛon y bobl yngbylch gwiꝛ gꝛefydd a gwaſanaeth Ddiuw; wedi hynny ef a ſymmydodd ymaeth yꝛ offeiꝛiad Abiathar, ag a offododdd Sadoc yn ei le ef. Ar ol hyn, wedi darfod halogi'r deml yn warthus ag yn wꝛadwyddus, dꝛwy ddiffeithwch ag eſceuluſtra'r offeiꝛiaid; yna, Bꝛenin Ezechias a ozchmynnodd ei glanhau eilwaith, a dwyn allan o honi yꝛ holl ſothach a'r bꝛynti: gan heꝛi i'r offeiꝛiaid oleuo canhwyllau, lloſci aꝛogl-daꝛth, a thꝛin y cyſſegr waſanaeth yn ol yꝛ hen ddeddfod: Hefyd, e baꝛodd y Bꝛenin hwnnw dynny i lawꝛ a malurio'ꝛ Sarph bꝛes i'r hon yꝛ oedd y bobl yn gwneuthur addoliaeth annuwiol. Bꝛenin Iehoſophat a dynnodd i lawꝛ ag a doꝛꝛodd yꝛ hebelfeudd, a'r llwynau; dꝛwy'ꝛ hyn y canfu ef rwyſtro gwaſanaeth Duw, a dal y bobl dꝛach eu cefneu mewn camgrediniaeth neullduol, oddi wꝛth y deml gyffredin yꝛ hon oedd yng Haer-Selem: i'r hwn le yꝛ oedd yn ddyledus arnynt dꝛamwyo hob blwyddyn o bob man o'ꝛ deyꝛnas. Bꝛenin Ioſias dꝛwy ddyfal aſtudꝛwydd a ddygoddd a'r gof i'r offeiꝛiaid a'r Eſcobion eu dyledus ſwydd. Bꝛenin Iohas a wꝛthladdodd dꝛythyllwch a gozuch-falchder yꝛ offeiꝛiaid bwyteig. Bꝛenhin Iehu a ddibe-

3.Reg.8.

2.Chro.29

4.Reg.18.

1.Chro.17

4.Reg.12.

4.Reg.10.

nyddiodd

nyddiodd y Prophwydi annuwiol. Ag o wneuthyr pen a'r ddwyn ſampleu o'r Scrythurau glan, nyni a'ſtyriwn pa wedd er pan antwyd Criſt y cafodd yr Eglwys ei llywodraethu yn amſer yr Eſengyl. Pr Ymerodreu Criſtnogawl a ddyſynnent Gymanfa-Gyngho'au o'r Eſcobion gynt. Conſtantinus a ddyſynnodd Gymanfa-Gyngor yn Niçea; Theodotius y cyntaf, a alwodd y Cymanfa-Gyngor yng-Conſtantinopl; Thodotius yr ail, a ddyſynnodd y Gymanfa-Gyngor yn Epheſus; Martianus a alwodd y Gymanfa-Gyngor yngh Calcedonia. A phan adroddodd Ruſtinus yr heretic Senedd neu Gymanfa-Gyngor, yr hon dygaſe efe ydoedd yn pwyſo ar ei du ef, yna y doede Hieronimus itw wrthwynebu ef fal hyn; Mynega (heb'r ef) pa'r Ymerodr a orchmynnodd galw neu ddyſyn y Gymanfa-Gyngor honno? Yr hn Hieronimus ym-Marwnad Paula, ſy'n crybwyll am lythyreu'r Pmerodreu yr rhai oeddynt yn gorchymyn dyſyn Eſcobion Greçia ag Italia i Gymanfa-Gyngor yn Rhufain. Yn waſtad, yngod pum can mlynedd, yr Pmerodr yn bnig oedd yn peri galw a dyſyn Cymanfaeu Eglwyſig ag yn hynodi Cynghoreu Eſcobion. Am hyn y mae'n rhyfeddach gennym

fod

fod Pâb Rhufain moz anrhefymmol, yz hwn gan wybod onaw beth oedd awdurdod yz Ymerodz tre'r oedd yz Ymerodzaeth yn gwbl-gyfan, a bod hynny bellach yn gyflowoder cyffredinol bob Twyfog: (yn gymeint a bod bzenhinoedd y pzyd hyn yn meddiannu amryw froudd yz holl Ymerodzaeth) etto, fynny onaw ef mozfyzr-hwyllus gyfroddi'r fwydd honno iddo'i hun: a befyd ei fod ef yn tybied may wzth ddyfyn Cymanfa-Gyngoz, nad rhaid iddo roi hyfbyfrwydd amgenach o hynny i'r gwz *Yr Ymerodr. fydd * ben Twyfog oz holl fyd, nog a roe fo iw was ei hun. Ag er bod lledneifrwydd a llarieiddzwydd yz Ymerodz Ferdinando gymaint ag iddo allu diodde hyn o gam, oblegid nad ywef yn deallo yn iawn mo ddichellion y Pâb, etto ni ddyle'r Pâb o'i fancteiddzwydd gynnig moz fath gam, na chwaith gymryd iddo'i hun fwydd a chyfiownder gwz arall.

Eithz rhyw bn a ettyb, pfcatfydd, ddarfod i'r Ymerodz ddyfyn Cymanfaeu, a Chyngozau y pryd hynny, er mwyn nad ydoedd Efcob Rhufain etto wedi tyfu i'r maint y mae ef yz owz'on, ag etto nid anllai, nad ydoedd yz Ymerodz arfer yr amfer hwnnw o eiftedd gyda'r Efcobion yn y Cymanfa-Gyngbozau,

na

na chwaith o ddwyn na rhwysc nag awdurdod yn eu plith nhwy. Ond nid gwir mo hynny: Herwydd medd Theodoretus heblaw eistedd o'r Ymerodr Constantinus ei hun gyda'r Escobion yn y Gymanfa-Gyngor a gynhaliwyd yn Niçea, ef a ddangosodd iddynt y ffordd oreu i ddealld yr achos wrth scrifennadeu'r Apostolion a'r Prophwydi. Wrth ddadleu (heb'r ef) am Dduwiolæth, neu Ddifiniti, y mae gennym wedi ossod o'n blaen iw ddilyn, athrawiaeth yr yspryd glan. Canys llyfreu'r Efengylwyr a'r Apostolion, ag areithieu'r Prophwydi a'n cwbl hyfforddant ni, beth a ddylem-mi dybied am ewyllys Duw. Y mae Socrates yn testiolaethu eistedd o'r Ymerodr Theodosius ymhlith yr Escobion; a mwy no hynny, fod onaw ef yn ben rholwr a'r y ddadl, ag may efe'i hun a ddrylliodd lyfreu'r Hereticiaid, ag a ossododd yn gymeradwy goel a barn y Catholiciaid.

Histo. Eccles. lib. 1. Cap. 5.

Socrates lib. 1. cap. 5

Yn y Gymanfa-Gyngor yngh Calçedonia. Pennadur o wr llyg, a farnodd a'i enau ei hun yn Hereticiaid yr Escobion Doscorus, Iuuenalis, a Thalasius, ag a wnaeth ordinhad iw bwrw nhwy allan o'u gradd yn yr Eglwys. Yn y drydedd Gymanfa-Gyngor yngh Constantinopl yr eistedd-

Act. 1.

eisteiddodd Constantinus, yr hwn ydoedd Wennadur llyg, ymblith yr Escobion; ag heblaw hynny, ef a scrifennodd ei henw gyda nhwy. Canys (heb'r ef) e ddarfu i ni ddarllen, a scrifenny eyn henweu. Yn yr ail Gymanfa-Gyngor a elwir Arausicanum, y gwyr anrhydeddus yr rhai oeddynt Gennadeu yno oddi wrth Dwysogion, a wnaethant hoh hn o'r ddau, sef adrodd eu meddwl ynghylch pynciae crefydd, a hefyd scrifenny eu henweu gyda'r Escobion. Herwydd dymma fal mae'n scrifennedig yn-niwedd y Gymanfa-Gyngor honno: Y gwyr ardderchocaf Petrus, Marçellinus, Felix, a Liberius, anrhydeddus Rag-bennaethiaid Ffrainc o brif waedogaeth y Deyrnas, gan gyd-synnio a scrifennasant eu henweu. A hefyd, y gwyr enwoccaf Syagrus, Opilio Pantagathus, Deodatus, Cariatho, a Marçellus a scrifennasant eu henweu nh'hythau

Gan fod hyn ynte, gan allu o'r Rhag-bennaethiaid a'r gwyr mwya'u gwaedogoerh gyd-scrifenny'n y Gymanfa-Gyngor, oni alle Ymerodreu, a Brenhinoedd, wneuthyr y cyfryw? Yn wir ni buasc raid i ni wneuthyr cyhyd ymadrodd mewn achos mor eglur, oni bae fod i ni a wnelom a'r fath wyr ydynt arfer (er mwyn gwirhydri) o wadu pob peth er eglured fyddo;

ie

ie yr petheu y maent yn eu canfod gey eu bzonneu, ag yneu gweled a'u llygeid eu hunain. Yr Ymerodr Iuſtinianus a wnaeth gyfraith i ddiwygu buchedd, ag i drwyn-ffrwyno balchder y gwyr eglwyſig a'r offeiriaid. Ag er bod yr Ymerodr hwnnw'n Dwyſog Criſtnogawl catholic, etto ef a ffwriodd ddau Bâb, Syluerius, a Vigilius, allan o'r Pabaeth; a hynny, nid anllai, er bod ynynt yn Wicariad Criſt, ag yn cynnal ſwydd Pedr Aboſtol.

Gedwch i ni yſtyrio bellach a thalſyrru hyn o ymadrodd: y gwyr ſydd ag awdurdod genthynt ar yr Eſcobiō: yr rhai a dderbyniaſant orchmynion oddi wrth Dduw yngbylch gwir grefydd; y rhai ſydd yn dwyn Arch Duw adref drachefn: yn gwneuthyr Pſalmeu ſanctaidd; yn olygwyr ar yr offeiriaid: yn adeiladu Temleu; yn traethu ymadroddiō o waſanaeth Duw; yn ail-lanhau'r Demleu: yn bwrw i lawr bcheifeudd: yn llofci llwyneu'r Eulumod; yn dyſcu'r offeiriaid eu ſwyddeu, ac yn ſcrifennyr rheoledigaetheu iddynt i arwain eu buchedd; yn lladd y Pzophwydi annuwiol; yn ſymmyd yr Eſcobion o'u lleoedd: yn galw Cymanfa-Gyngborau Eſcobion: yn eiſtedd gyda'r Eſcobiō ag yn eu hyfforddi nhwy: yn barnu Eſcob heretic iw goſpedi gaeth

gaeth; yn mynny eu gwneuthyr yn gydnabyddus ag achoſſion Creſydd; a'r rhai dan ſcrifenny eu henweu, ag adrodd eu meddylieu mewn Seneddau, ydynt yn cwplau hyn y gyd, nid drwy archiad ag awdurdod arall, eithr yn eu henw eu hunan: A ddoedwn-ni am y rhai hyn, nad yw'n perthnyy iddynt ymyrryd ag achoſſion Creſydd? Neu am y Pennaeth, o wir llyg, a ſo iddo a wnelo a'r petheu hyn, a ddoedwn-ni ei fod ef yn gwneuthyr yn ddrwg, neu'n rhyfygus, neu'n echryſlawn? Yr Ymerodreu a'r Brenhinoedd criſtioneiddiaf a mwyaf eu henaſſaeth a'mkruſſurent gyntyn yr achoſſion hyn; ag etto ni ddoetpwyd er ioed arnynt, o ran hynny, na'u bod yn echryſlawn, nag yn rhyfygus chwaith. A phwy a gais ymofyn am Dwyſogion catholiccaeh, neu am ſampleu arddercboccaeh? Gan hynny, os rhydd oedd iddyn-nhwy wneuthyr hyn, yr rhai nid oeddynt amgenaeh no Phénaethieid o wyr llyg yn llywodraethu Teyrnaſſoedd; pa fai a wnaeth eyn Twyſogion ni'r amſer ymma, nad rhydd iddyn-nhwy theu wneuthyr y cyfryw, nen fod onynt yn y cyfryw radd? Neu, pa nerth gorcheſtol o ddyſc, a barn, a ſancteiddrwydd, ſydd yn eyn gwrthwynebwyr ni, pryd na fynnant i Dwyſogion Criſtnogawl gael gwybodaeth o'r achos eithr eu gwahardd o'n

o'u Seneddau: a hynny'n ollawl yn erbyn deddfod yr hen Escobion catholic, yr rhai oeddynt arfer ynghylch crefydd o'mgyd-gynghori a Thwysogion ag a Phennaethiaid? Wele, y mae'n abl eu helynt nhwy, drwy hyn o fasnach geisio siccurhau eu braint a'u brenhiniaeth; yr hyn a welant a ddiflanne'n fuan oni bae hynny. Herwydd pette'r rhai a ossododd Duw'n y radd uchaf yn gweled ag yn gwybod dichellion y gwyr hyn, pa fodd y maent yn dirmygu gorchmynnion Crist: yn tywyllu ag yn diffoddi goleu'r Efengyl: a pha fodd, drwy gyfrwysdra y maent hwy'n eu twyllo nhwy'u hunain, ag yn eu sommi heb wybod iddynt, dan gwbl afrwyddo a dyr rysu'r ffordd i deyrnas Nef o'u blaen nhwy: ni bydde fyth cyn howsed genthynt ddioddef na'u dirmygu mor drahaus, na'u gwatwar mor wradwyddus gan y rhain. Ond yr ow'on drwy eu di-wybodaeth a'u dallineb eu hunain, y mae'r gwyr hyn wedi eu hieuo hwynt, a chwedi cael methel arnynt.

Nyni fal y doedassom o'r blaen, dan newid crefydd, ni ddarfu i ni wneuthyr dim ar fyr-bwyll nag o falchder; na dim chwaith namyn drwy hir hamdden, a phwyllineb. Yr hyn beth hefyd ni feddyliasse'n calon-

calonneu ni fyth mo 'i toneuthyr, oni buafe o angheurhaid ymufuddhau i bair ewyllys Duw fydd hynodedig i ni 'n y Scrythurau glan, abod yn gorfod arnom hyn o raã achub eyn heneidieu. Herwydd er darfod i ni ymadel a'r Eglwys honno, yr hon y maent hwy'n ei galw'n Gatholic, a'u bod nhwy o raã bymp 'n peri i ni gas a chenfigen gen yr rhai ni wyddant farnu 'n iawn; etto digon cennym-mi, (a digon a ddyle hyn fod gan bob dyn call duwiol a fo 'n meddwl am fywyd tragwyddol,) ddarfod i ni 'madel a'r Eglwys honno yz hon a alle gwympo mewn amryfyfedd, a'r hon y doedodd Crist amdeni (yz hwn ni ddichon amryfyfio) y cwympe hi mewn amryfyfedd; a'r hon a welwn ni 'n amlwg a'n llygeid ddarfod iddi gwympo a chilio oddiwrth y Tadeu fanctaidd, oddi wrth yr Apoftolió, oddi wrth Crift eu hun, ag oddi wrth y Brif-Eglwys gatholic. Ag ni a ddaethom yn nefa 'g allafom at Eglwys yr Apoftolion a'r hen Escobion, a'r Tadeu catholic; yr hon Eglwys nyni a wyddom barhau oni byd yn byn, yn tur ag yn bezffaith, ag yn forwyn wyryf ddiwair, (fal y doedodd Tertullianus) heb na llwgr delw-addoliaeth, na bai gwarthus yn y byd arni. Ag e doarfu i ni bniowni, nid eyn ha-

thrawiaeth yn vnig, eithr y Sacramenteu hefyd, a gwedd eyn gweddieu cyffredin, yn ol iawn ddeddfodeu ag arferau y rhai sanctaidd vchod. Ag fal y gwyddom-mi wneuthyr o Grist ei hun a'r holl rai duwiol, ni a ddygassom drach-gefn i'r dechreuad, a'r drefn gyntaf, y crefydd yr hwn a ddarfuase i'r gwyr hyn fod yn ddi-ddarbodus amdano, a'r ddi-fwyno yn an-rhaith-ddioddef. Oblegid ni a dyblassom may cymhessur oedd geisio di-wygiad crefydd, or man hwnnw, lle y gossodessid gwraidd a gwadneu crefydd gyntaf o'r cwbl: herwydd, fal y doeddd yr hynaf Dad Tertullianus, mawr yw grym a nerth y rhesswn yma yn-nerhyn pob Heresi; sef Beth bynnag ydoedd o'r dechreuad, hwnnw yw'r gwir: a pheth bynnag a ddaeth gwedi hynny, sydd anwir. Mynych iawn y cyrche Irenæus at yr hen Eglwysi oeddynt nessaf i amser Crist, a'r rhai yr ydoedd yn anhawdd coelio allu bod mor amryfyssedd ynddynt. Pa ham nad ydis yn cymryd y ffordd honno'r pryd hyn? Pam na baemmi'n dychwelyd at gyffelybiaeth yr hen Eglwys gynt? Pam n' allwn ni gael clywed doedyd yr amser sydd oni'rowro'n y peth a ddoeddd eynnifer o Escobion, a Thadeu catholic gynt, heb neb iw gwrthwyne-

wynebu'n y Gymanfa Gyngor yn Niçea; nid amgen, ἔθη ἀρχαῖα κρατείτω, ? sef yw hynny, Cedwch yn mastadol yr hen ddeddsodeu. Pan oedd Esdras ar fedr ail adailadu dinistriad Teml Dduw, ni cheisiodd efmor danfon i Ephesus, er bod yno Deml Diana o'r adail gwchaf, a'r gwaith cywreinia'g alle fod: A phan aeth ef ynghylch adnewyddu Aberthau, a gweddus çeremoniae Duw, ni ddanfonodd ef ddim i Rusain, pe rhown, (y scatfydd) a chlywed onaw ef, fod yno'r Aberthau a elwid Hecatombæ, ag eraill a henwid Solitaurilia, a Lectisternia, a bod yno hefyd ymbil-weddiau a llyfreu çeremonia'wl Numa Pompilius. Efe a dybiodd may digon cymwys oedd iddo ef roi geyr ei fron a chalyn cyffelybiaeth yr hen Deml, yr hon a adailasse Solomon o'r dechreuad yn y modd i darfuasse i Dduw lunio; a hefyd yr hen ddeddfodeu a'r çeremoniæ a scrifenasse Duw ei hun yn anad peth i Foyses. Ar ol darfod i Esdras ail-adailadu'r Deml, ag y galle'r bobl dybied fod iddynt achos ddigon cyfiawn i'mlawenychu o'u rhan eu hun, am gael onynt gymaint dayoni gan y goruchaf Dduw; Nid anllai'r Prophwyd Aggeus a wnaeth iddynt y gyd wylo'r dagrau hidl, oblegid y sawl a oeddynt ecto'n fyw ag a welfent

yr adail cyntaf o'r Deml, cyn darfod i'r Babiloniaid ei dinistr, a gofiaffant fod ettto wall llawer o hyfryd-tegwch rhagor ag a fuaffe oz blaen yndi gynt. Yna, wele, y rybiafent hwy adnewyddu 'r Deml yn berffaith, pe y buafe bi 'n gyfatrebol i ben gyffelybiaeth, ag arddercpowgrwydd yr hen Deml. Sainct Pawl o ran di-wygu Swpper yr Arglwydd, yz hwn a ddarfuafe i'r Corinthiaid ddechre 'i lugru y pryd hynny; a ddoddodd o u blaen i hwy ordinhaad Crift fal y gallent ei ddilyn; gan ddoedyd; Mi a roddais i chwi 'r peth a dderbyniais i o'r blaen gen yr Arglwydd.

A Chriſt, gan wrthwynebu amryfyſſeod y Phariſæaid; Rhaid heb'z ef, yw dechwelyd at y Dechreuad; Nid felly yr oedd o'r Dechreuad. A phan oedd ef yn argyoeddu aflendid buchedd yr offeiriaid a'u cybyddra, gan geiſio glanhau 'r Deml, y Ty yma (heb'z ef) yn y Dechreuad ydoedd dy gweddi, lle y galle 'r bobl weddio ynghyd yn dduwiol-ſanctaidd: ag felly yw'ch rhan chwi o 'i gynnal of y pryd hyn hefyd. Herwydd nid adailadwyd mo honaw i fod yn Ogof ladron.

A hefyd, yz holl Dwyſogion duwiol clodfawz y mae 'r Scrythuran glan yn mynegy amdanynt, a gaent yn enwedig ganmoliaeth

moliaeth yn y cyfryw eirieu a'r rhain: ddarfod iddynt rodio yn ffyrdd eu tâd Dafydd; sef yw hynny, am iddynt ddechwelyd at y drefn gyntaf a'r prif ddecrheuad; gan ddwyn drach-gefn a datrroi crefydd i'r perffeiddrwydd lle y gadowsz y Brenin Dafydd ef. Fell y pan welsom-minneu ddarfod i'r gwyr hyn sathru hob peth dan eu traed, ag nad oedd ddim wedi adel yn heml Dduw, onid ôl, a thrist-olwg dinistr ag anrhaith: nyni a dybiasom may callaf cyngor a allem-mi gymryd oedd roi geyrbron eyn llygeid, fraint yz Eglwysi hynny, yr rhai a wyddem-mi'n hyspys na ddarfuase iddynt amryfysso, ag na buase er ioed genthynt na fferenoeu neulltuol na gweddiau mewn estron-iaith barbaraidd, na llugru Sacramenteu, na dim o'z fath ofregedd.

A phan oeddem yn chwenychu newydd adeiladu teml yr Arglwydd, ni cheistassom-mi sail arall, ond a wyddem-mi ddarfod i'r Apostolion ei ossod gynt; sef, eyn hachubwz ni Iesu Grist. Yn gymaint hefyd a chlywed onom-mi Dduw ei hun yn doedyd wrthym yn y Scrythur lan, a chanfod o honom samp'eu godidawg yr hen Bzif-Eglwys; gan weled hefyd may gwaith aniben oedd ddisgwyl Cymansa-Gyngoz,

ag annibennach o lawer ydoedd edrych pa helynt a geid wrth hynny: Ag, yn bennaf dim, gan eyn bod yn cansod yn ddigon hyshys heth oedd ewyllys Duw, ag yn gwybod nad rhydd oedd i ni ymorawl na gofalu am farn dynion; ni allassom-mi ymhellach geisio cyngor gan gnawd a gwaed chwaethach gwneuthyr y peth oedd ddyledus, a'r peth a wnaeth gwyr duwiol, a llawer o Escobiō catholic yn fynych; sef yw hynny, di-wygu eyn heglwysi drwy waith * Senedd-Gymanfa o'n gwlad eyn hun.

*Prouincialis Synodus.

Herwydd nyni a wyddom fod arfer yr hen Dadeu o dreio'r ffordd ymma, cyn dyfod o honynt ir cyffredin Gymanfa-Gyngor o'r holl fyd. Y mae erro tw gweled y pryd hyn Reoledigaetheu serifennedig yn y Cymanfa-Gynghorau a gynhaliwyd yn y diuassoedd rhyddion: nid amgen, yn-ninas Carthago dan Cyprianus, yn Ancyra, yn Neocaseria; yng Gangria, a hefyd yn-ninas Paphlagonia; a hynny, fal y mae rhai 'n tybied, cyn clywed cryhwyll yn y byd am y gyffredin Gymanfa-Gyngor-fawr yn Niçea. Llymma'r modd gynt y cyferfyddid yn ehrwydd a'r Hereticiaid a elwid Pelagianaid a Donatistiaid, a hynny drwy ddadleuad nemltuol cartreng,

heb

heb Gymanfa-Gyngor gyffredin. Yn y modd hyn hefyd pan gymerodd yr Ymerodr Constantius (yngwydd pawb) blaid Auxentius Escob o'r teulu Arriaidd, yna'r Escob Cristnogawl Athanasius a nawdd-gilhodd, nid at y Gymanfa-Gyngor gyffredin, l'e'r oedd ef yn canfod na ellid cael lles yn y hyd (o ran y chwyse yr oedd yr Ymerodr yn ei ddwyn, a'r ymbleidio oedd yno) eithr at ei ddyscedigion a'i hobl ei hunan; sef yw hynny, at Senedd-Gymanfa yn ei wlad ei hun. Felly y gwnawd ordinhaad yn y Gymanfa-Gyngor yn Niçea, ar i'r Escobion ymgynull ag ymgasclu ynghyd ymhob un o'u brouddd, o'r hyn lleiaf, bnwaith hob blwyddyn; yr hyn ordinhaad a wnawd (medd y Gymanfa-Gyngor a gynhaliwyd yngh Calçedonia) fegis hwyn gynta'g y dechreue amcyfyngedd neu gamweddeu darddu, allan yn un lle, y gellid ar y cais cantaf eu gwrthladd nhwy'n y fodfedd lle y dechreuent.

Felly hefyd pan wrthododd Palladius a Secundus y Cyngor yn Aquila, er mwyn nad oedd ef Gyngor cyffredin; e attebodd Ambrosius Escob Mylan na ddyle neb dybied may peth newydd dieithr oedd glywed fod Escobion y Gorllewin yn dyfyn

dyfyn Seneddeu, a chynlleidfaeu, yn en gwledydd eu hun. Herwydd peth cynefinol fuase hynny ymlaen-llaw gen Escobion y Gorllewin, a pheth a arferasse Escobion Græçia ei wneuthyr yn fynych iawn. Felly, y mynnodd yr Ymcrodr Carolus Magnus gynnal Cyngor neu Senedd yngwlad Germania, i drói delwau ymmaeth yn nerhyn yr ail Gymanfa-Gyngor yn Niçea. Ag yn wir, yn eyn plith ni'n hunain, nid newydd na dieithr mo hyn o helynt. Herwydd e fu gēnym-mi ymma'n Lloegr Senedd-Gymanfaeu cyn hyn; ag ni a lywodraethasom eyn heglwysi drwy nerch cyfreithieu cartrefig. Pa raid y chwaneg? diau, am y Cymāfa-Gynghorrau mwyaf a lluosoccaf, a'r a fu er ioed, o'r rhai y mae'r gwyr hyn yn gwneuthyr cymaint ffrost a rhodres; o chystedlir nhwy a holl Eglwysi'r holl fyd, sy'n cydnabod ag yn cyfaddef henw Crist, beth a ellir tybied amdanynt amgenach no'u bod nhwy'n Gyngorau Escobion neulltuol ag yn Seneddau gwledydd ar eu penneu eu hun? Oblegid pe rhoem ag ymgynnull ynghyd o Italia, Ffrainc, Hispaen, Lloygr, Germania, Denmark, a Scotland; etto er hynny, o bydd diffic o Asia, Græçia, Armenia, Persia, Media Mesopotamia, yr Aipht, Ethiopia, India,

a

a Mauritania (yn yr holl amryw wledydd hyn, y mae llawer o ddynion Cristnogion, a llawer o Escobion hefyd,) pa fodd y dichyn neb a fo'n ei gof a'i synwyr dybied may Cymanfa-Gyngor penrheithiawl drwy'r holl fyd yw r Gyngor hwnnw? Neu, lle y mae'n eisieu cynnifer darn o'r byd, pa fodd y gallan-nhwy ddoedyd, yn lle gwir, fod cyd-synniad yr holl fyd genthynt? Neu, pa ryw fath a'r Gyngor, dybygwch chwi, oedd yr hwn a gynhaliwyd ddiwaethaf yn-thef Tridentum? neu pa fodd y gellid galw hwnnw yn benrheithlol drwy'r holl fyd, pan nid ymgynnullasse iddo o holl deyrnassoedd a chenedloedd Cred, onid deugain o Escobion yn vnig, a rhai o'r rheini mor gymmen, ag y buasse gymhessur eu danfon-nhwy adref drachgefn i ddyscu Gramadec, a hefyd mor ddyscedig na ddarllennassent hwy er ioed mor Scrythurau glan?

Beth bynnag ydyw, nid yw Gwirionedd Efengyl Iesu Grist yn mynny cael dal pwys cefn iddo gan Gymanfa-Gynghorau, neu gan farn dynion marwol, fal y doedodd Pawl. Ag os y rhai a ddylent fod yn ofalgar am Eglwys Dduw, ni cheisiant mor synhwyroli, eithr esculusso'r peth a wedde iddynt, a chalettau eu calonneu

yn-nerbyn

yn-nerbyn Duw a'i Grist ef, a cherdded rhagddynt gan wyz-dzoi ffyzdd bniawn yz Arglwydd; e wna Duw i'r cerrig godi a chyffroi, ag a wna'r plant iefanic yn gymmen, fal na bo (bn amser) eisieu rhyw rai neu gilydd i wzthlado eu celwyddeu nhwy. Oblegid e ddichyn Duw (nid yn unig heb Gymanfa-Gynghozau, eithz heth bynnag a wnel y Cymanfa-Gynghozau ay mynny ay peidio (ddiffyn a gozuch-gynnyddu ei deyznas ef.

Llawer o feddylieu (medd Solomon) sydd ynghalon dyn, eithr Cyngor yr Arglwydd a saiff yn ddi-anwadal. Herwydd nid oes na doethineb, na gwybodaeth, na chyngoz, a ddichyn bod yn-nerbyn yz Arglwydd. Nid parhaus (medd Hilarius) mo'r petheu y mae dynion yn eu adailad; rhaid yw adailadu, a chadw adailadaeth yr Eglwys, mewn modd arall; oblegid e ddarfu gossod yr Eglwys ar wadnau a gwaelod-feini'r Apostolion, a'r Prophwydi; a'i chynnal ynghyd y mae'r Congl-faen vnig, yr hwn yw Iesu Grist. Eithr godidawg dros ben, a chymwys iawn i'r amseroedd hyn, yw geirieu Sainct Hieronimus; Pa rai bynna 'g (medd ef) a ddarfu i Ddiawl eu twyllo gan eu denu i gyscu segis drwy selys-gan melldigedig y mor-syrynnion, deffro 'r heini

Hieroni. in Prophetam Naum. cap. 3.

y mae

ymae gair Duw, gan ddoedyd werthynt: Cyfod ti, yr hwn wyd yn cysu, ymdderchafi syny, a Christ a rydd i ti Oleuni. Ag am hynny yn-nyfodiad Crist, yn nyfodiad gair Duw, yn-nyfodiad yr Athrawi eth eglwylig, ag yn-nyfodiad amser cwbl-ddestruwiad Dinas Ninive, a'r butteyn decta'i phryd a'i gwedd, yna y codir i syny y bobl a suase mewn trym-gwsc o'r blaen dan eu Meistred, a nhwy a frussiant i syned i synyddoedd y Scrythurau glan: ag yno y caant hwy y mynyddoedd Moeses, ag Iosuah fab Nun, mynyddoedd erail hefyd, sef yw'r heitti, y Prophwydi, a mynyddoedd y Testament newydd, sef, yr Apostolio, a'r Efangylwyr. A phan fo'r bobl yn ffo am noddfa i'r mynyddoedd hyn, a phan font cynesmol yn-narllead y cyfryw synyddoedd hynny, er na fedront hwy gael neb iw dyscu (herwydd mawr fydd y cynhayaf ag ni bydd nemawr o weithwyr) etto ewyllys da'r bobl a haedda glod, er mwyn ffo o honynt i'r cyfryw synyddoedd; ag esculustra eu Meistred a argyoeddir. Dymma ddoediad Hieronimus, a hynny moz hawdd el ddeallo nad rhaid dibeenglu mo'naw. Oblegid y mae ef moz gyf-attebol i'r petheu a welwn-ni y rowz o'n a'n llygeid, wedi dyfod i ben; ag y gellir

tybied

tybied fod yn ei fryd ef brophwydo ymlaen-llaw, a rhoi'n amlwg geyr-bron eyn hwynebau ni (drwy rywysprzyd prophwydoliaeth) holl helynt a chyflwr y byd sydd oni rowr'on, destruwiad y butteyn Babilon yn llawn gwchder; adnewyddiad braint Eglwys Duw; dallineb a muscrellni 'r Escobion; ag ewyllys da a chwannogrwydd y bobl. Herwydd pwy sydd mor ddall ag na wyl ef may'r gwyr hyn yw 'r meistred hynny. dan yr rhai (medd Hieronimus) yr arweiniwyd y bobl i amryfyssedd, ag y dycpwyd nhwy i guscu? Neu, pwy nid yw'n canfod Rhufain, sef, y Niniue or eiddynt hwy, yr hon a heintiessid gynt â lliwieu hyfryd, eithr yr owr'on gan dynny ei miswrn, y mae'n haws yr olwg ag yn llai'r hris arni? Neu, pwy ni wyl gan ddeffroi gwyr da o'u trym-gwsc, wrth oleuni'r Efengyl ag. wrth glywed llais Duw, ddarfod iddynt gymryd y ffordd yn bniawn i fynyddoedd y Scrythuran glan heb geisio mor ymaros am Gynghorzeu y cyfryw feistred?

Ond trwy'ch cennad (medd rhyw bn) ni ddylessid cychwyn ynghylch y petheu hyn heb orchmynniad Páb Rhufain: yn gymeint ag may efo'n bnig yw cwlwm a rhwymyn y Gymdeithas Gristnogawl:

May

May efe 'i hunan yw'r offeiriad hwnnw o bydd Leui, a fynegodd Duw yn y Deutronomium; oddi wrth yr hwn y dylid ceisio cyngor mewn anghyflwr, a chyrchu barn Gwirionedd. A phwy bynnag nid ymufuddhao iw farn ef, may rhaid ydyw llad hwnnw yngwydd ei frodyr; Na ddichyn neb byw'n y byd, mo'i farnu ef, beth bynna'g a wnelo: fod Crist yn teyrnassu'n y Nef, ag yntef ar y ddayar. Gallu onaw ef yn vnig wneuthyr beth bynnag allo Crist, neu Dduw ei hun, er mwyn bod gantho ef yr vn cynghor-dy ag sydd i Grist: hefyd nad oes hebddo ef, na ffydd, na Gobaith, nag Eglwys; A'r neb a'madawo ag efo, fod hwnnw'n ymadel ag yn ymwrthod a'i iechydwriaeth ei hun. Llymma'r ;siarad sydd gan y Cannonistiaid, coeg wenieithwyr y Pâb, heb gywilydd na gwladeiddrwydd arnynt. Canys braidd y gallent ddoedyd y chwaneg, a diau na ellent ddoedyd dim anrhydeddussach, am Grist ei hun.

Tu-ag-at amdanom-mi, nid ymadowsom-mi ddim a Phâb Rhufain, o ran achos nag ystur, nag elw bydol. Neu'n hyttrach, ni a fynnem pette gystal ymddygiad y Pâb na bae raid mor ymadel ag efo; Eithr yn y cyfryw gyflwr yr oeddem-mi, na allem

allem moꝛ dyfod at Grist, o ddieithꝛ i ni ymadel a'r Pab. Ag ni wna ef yr owꝛ'on na chymmod na chlyfaredd, yn y byd a ni; 1 Reg. 11. ond y fath a wnaethe gynt Nahas bꝛenin yꝛ Amoniaid a dinassoyr Iabes; a hynny oedd, dynny allan llygad deheu dob vn o honynt. Felly y mynne'r Pab dynny o ddiwrthym-minne'r Scrythurau glan, Efengyl eyn hiechydwriaeth, a'r holl obaith sydd gennym yng Hrist Iesu; a rhan ammod amgenach na hyn, ni chymmyd ef ddim a nyni.

Oblegid lle mae rhai'n gwneuthyꝛ rhodꝛes may'e Pab yn vnig sydd berchen eisteddle Pedꝛ Apostol, a megis o ran hynny fod yr yspryd glan gantho'n ei fynwes fal na ddichyn ef ddigwydd mewn amryfyssed; nid yw hyn onid chwedyl ofer a pheth heb ddim. Rhad Duw a addawyd i feddwl da duwiol a fo yn gwir-ofni Duw ag nid i Gadeirieu, nag i eisteddleoedd. Cyfoeth (medd Hieronimus) a ddichyn gwneuthyꝛ vn Escob yn alluoccach no'ꝛ lleill; ond er hynny y mae'r holl Escobion pa wyꝛ bynna'g fyddont, yn perchenogi eisteddleodd yr Apostolion. Onid rhaid wꝛth ddim amgen namyn y lle, a chyssegredigaeth, yna ynte, Manasses a ddigwyddodd yn lle brenin Dafydd

ſydd, a Chaiphas yn lle Aaron. A mynych y gwelwyd Eelun-ddelw yn-Henu Dduw.

Archidamus y Lacedemonian gynt a wnae lawer o rodzes amdano'i hun, ſef, ei ſod ef o waedogaeth Hercules; eitht vn Nicoſtratus a dozrodd grib ei falchder ef yn y modd hyn: Nid ydyw gyffelib (heb'z ef) dy ſod ti'n hanſod o Hercules: Herwydd Hercules oedd yn diſa dynion drwg; tithe wyt yn gwneuthyr dynion drwg o ddynion da. A phan ffroſtie'r Phariſæaid o'u hachau, a'u bod nhwy o genedl a gwaedogaeth Abraham, Chychwi (heb'r Criſt) ydych yn ceiſio ſy lladd i yr hwn a ddoedodd i chwi 'r gwir, modd y clywais i gan Dduw: Ni wnaeth Abraham mo hyn er ioed: yr ydych o'ch tad Diawl, ai ewyllys ef a ſynnwch 'i gyflowni.

Etto er hynny, moeſwch ganiattau peth i'r Gyfeiſteddle; ai'r Pàb yn vnig a ddaeth ynghyfle Pedr Apoſtol? Ymha herwydd (y dolwg)? ymha Grefydd? ymha Swydd? ymha vn pwnc buchedd y ddaeth y Pàb yn ei gyfle ef? Doedwch pa vn peth ir ioed ydoedd gan Bedr Apoſtol yn debig ir Pab? Neu gan y Pàb yn debig i Bedr? o ddiethz yſcatſydd iddynt atteb fal hyn:

Na

Na cheisiodd Pedr er ioed pan oedd ef yn Rhufain ddyscu'r Efengyl i ddynion: na phorthodd ef er ioed mo'r Praidd: dwyn onaw ef ymmaeth oriadeu teyrnas Nes: darfod iddo ef guddio cyfoeth ei Arglwydd: na wnaeth ef ddim onid yn vnig eistedd yn ei gastell a elwir Saint Ioan Lateran, a dangos drwy arwyddoccaad a'i fys, holl leoedd Purdan ag amryw gospedigaetheu: rhoddi onaw ryw rai eneidieu truain mewn dirfawr boenau, a rhyddhau onaw ef rai eraill er gwerth (yn ddisymmwth) ar ei amcan ei hun; neu wneuthyr onaw ef ordinhaad ar ddoedyd fferenneu neulltuol ymhob congl: neu, swnnial onaw ef y gwasanaeth bendigaid mewn llais issel, ag iaith estronaidd: neu ddarfod iddo ef ossod i fyny y Sacrament ymhob teml, ag ar hob allor: a hefyd mynny dwyn y Sacrament amgylch ogylch o'i flaen ef ar farch rhygyngog â chlych ag â chanhwylleu, pa ffordd bynna'g yr ele: Neu, gyssegru onaw ef a'i anadl bendigaid, Olew, cwyr, gwlan, clych, careglau, eglwysi, ag allorau: Neu, ddarfod iddaw ef er ioed werthy Iubileau, rhadau, rhyddollyngiadau, adfowsoneu, blaen-ddamweinieu, ffrwythydd cyntaf, * pallau, gwiscadaeth pallau, bullae, maddeuant pechodeu

*, Simurau.

a

a Phardyneu; Neu fynny onaw ef ei alw yn ben ar yr Eglwys, yn Escob gozuchaf, yn Escob yr Escobion, neu'n hnig Sanct-eiddiolaf: neu gymryd onaw ef dzwy dzais, rol ag awdurdod Eglwysi gwyr eraill arno'i hun; neu ddarfod iddo ef ymryddhau ei hun oddi dan awdurdod hob Pennaeth a fwyddog llyg: Neu, wneuthyr onaw ef ryfel, a gossod y Twysogion ben ben a'o gilydd: neu dan eistedd mewn cader aur a chozon tair-cozonawg ar ei ben, mewn gwechder anfeidzol Persianaidd, (a chantho deyzn wialē frenhinawl a Diadem euraid disclaeredig yn llawn main gwerthfawr) myony onaw ef farchogaeth fesly ar ysgwyddau pendefigion. Tebig iawn may hyn oedd belynt Pedr Apostol yn Rhufain gynt; a rhoi onaw ef ar bawb, o hn hwy i gilydd, a ddele'n ei le ef, gynnal y cyfriw belynt. Hetwydd, llymma'r belynt fydd gan Babau Rhufain y pzyd hyn: a hynny mor gymeradwy ag mor gannoladwy, fegis na bae rydd na gwrddiaidd belynt yn y byd amgenach. Neu'n y gwirhwyneb, nid hwyzach map gwell gan y gwyr hyn atteb fod y Pab yr amser ymma yn gwneuthyr yr holl betheu a wyddoom-mi wneuthur o Bedr Apostol gynt; tet, ei fod ef yn cerdded pant a thalar

ymhob gwlad i brzegethu'r Efengyl; bob vn o'r ddau, yn gyffredinol, ag yn neulltuol hefyd, o dy i dy: hefyd fod y Pâb yn astud iawn, mewn amser, ag allan o amser, mewn tymmor, ag anhymmor: ei fod ef yn gwneuthyr rhan Efangylwr, yn cwplau gweinidogaeth Crist; may efo yw Gwiliwr, a Gwarcheidwad ty Israel; ei fod ef yn cael attebion ag ymadroddion o enau Duw, ag yn adroddi i'r bobl yr vn rhyw betheu ag a gafodd: may efe yw halen y ddayar, a Goleuni 'r byd: nad ei horthi ei hunan namyn porthi'r Praid y mae ef: nad ydyw ef yn ym-rwystruso yngorchwilion a gofalion bydol y bywyd hwn: nag yn arglwyddiaethu a'r bobl Dduw, nag yn ceisio gan eraill ei wasnaethu ef, eithr efo'i hun (rhagorach) yn gwasnaethu eraill: ei fod ef yn cymeryd yr holl Escobion yn gymdeithion iddo, ag yn gystalgwyr ag efo 'i hunan: may ymddarostwng y mae ef i Dwysogiō, fegis i wyrwedi ei danfon oddi worth Dduw; a'i fod ef yn rhoddi i Cæsar y peth sydd eiddo Cæsar: a di-ammeu 'i fod ef yn galw'r Ymerodr yn Arglwydd arno, ag yn feister iddo, fal y gwnae'r hen Escobion gynt. Os y Pabau y pryd ymmanid ydynt yn gwneuthyr y pethau hyn; neu ynte, onis gwnaeth Pedr Abostol y pethau

rhag

rhag-ddoededig o'r blaen; nid oes achos y y byd o ffrostio a rhodzessu cymaint, yngbylch henw a chyf-eisteddle Pedr Abostol. A llai achos o lawer fydd iddynt gwyno am i ni ymadel oddi wzthynt, neu geisio'n dattroi ni dzach-gefn iw cresydd a'u credinineth nhwy. E ddoetpwyd am vn Cobilon a hannoedd o wlad Laçedemonia, pan ddanfonwyd ef yn Gennad-bzddol at frenin Persia, yngbylch clyfaredd a chyfammod Tangneddyf, a damwain iddo gael tylwyth llys y bzenin yn chware disieu; yna, droi onaw ef yn y fan adzef dzachgefn heb wneuthyz dim o'i frussurdeb. A phan ofynnwyd iddo pa ham y darfuase iddo escaeluso'z peth a ozchmynesid (dzwy awdurdod cyffredin) iddo'i wneuthyz: ef attebodd, nad oedd fodd yn ei dyb ef, na buase'n warth a gwzadwydd mawz iw wlad ef, pe-y gwnelse fo glyfaredd a chyfammod a chwzeuddiō disieu. Ond os nyni a glywem ac eyn calonneu ddychwelyd eilwaith at y Pâb a'i amryfyssedd pabaidd; a gwneuthyz cyfammod, nid a chwzeuddion disieu, eithz a rhai gwaeth diffeithiach o lawer na chwzeuddion; e fydde hynny, bob vn o'z ddau, beth goganllyd gwzadwyddus, a hefyd dirfawz enbydzwydd o gynneu llid Duw i'n herbyn, dzwy ozthzymmy

a gorthrechy 'n cydwybodau. Perwydd, a ddoedyd y gwir, nyni a'madawsom a'r hwn a welsom-mi ddarfod iddo ddallu 'r holl fyd er ys llawer can-mlynedd. Ni a'mwrthodassom a'r hwn ydoedd arfer mewn gormod rhyfig a gorwagedd o ddoedyd na alle efo ddigwydd mewn amryfylsedd yn y byd; a pheth bynna 'g a wnele ef, na alle neb byw farnu mo'naw; sef, na Phenbinoedd, nag Pmerodreu, na'r holl wyr Eglwysig, na'r holl bobl y chwaith; ie pe rhown ag iddo ddwyn gyda'g ef fo eneidieu i bffern. E ddarfu i ni ymadel a'r hwn oedd yn cymeryd arno awdurdod, a gallu onaw ef orchymyn nid dynion yn unig, eithr Angylion Duw i fyned ag i ddyfod, i ddwyn eneidieu i'r Purdan, a'u dwyn nhwy oddi yno drach-gefn pan fynne fo: yr hwn y doedodd Gregorius yn ddigon hynod amdano may efe yw rhag-flaenwr a llumanydd Anghrist, a darfod iddo gwympo ymaeth oddiwrth y ffydd gatholic: oddiwrth yr hwn, eyn blaenoziaid ni, yr rhai fydd yr owr 'on yn gwrthwynebu's Efengyl ag yn gwrthladd y Gwir a wyddant, a giliassant ymaeth eyn hyn, eymein hun, o'u gwaith eu hunain ag o wir fodd eu calonneu: a nhwy a gilient yn chwan pog oddi wrtho etto drach-gefn, oni bae

rhag

rhag cywylidd a gogan anwadalwch, a hefyd bod y bzi y mae 'r bobl yn ei wneuthyz o honynt, iw rhwystro. O ddibenny, ni a'madowsom a'r hwn, nid oeddem-mi rwymedig iddo, a'r hwn nid oedd ddim gantho i ddoedyd drosto'i hunan, onid ni wn i pa ryw ysprydoliaeth (a fyn ef fod) yn y lle y mae so'n trigo, a chyhyd barhaad y Gyf-eistaddle.

Heblaw hynny, nyni (yn henna rhai) a'madowsom ag efo yn gyfiawn ag yn gymhessur iawn; oblegid eyn brenhinoedd ni, yz rhai oeddynt fwya 'u gofal a'u goglud ar ffydd ag awdurdod Escobion Rhufain, hwynt hwy a glywsant drymder yz iau, ag a welsant drowsedd brenhiniaeth Pabau Rhufain. Canys Pabau Rhufain a ddugasant goron Henri 'r ail, Brenin y deyznas hon, o ddiar ei ben, ag a wnaethont iddo roi heibio holl ozuchafiaeth, a myned fal gwz heb fri yn y byd arno drwy ostyngeiddzwydd ag vfydd-ymbil at eu cennadwz nhwy; a hynny fegis peth i beri iw holl ddeiliaid ef chwerthin gwatwar am ei ben. Hefyd nhwy a gyffroasant ag a godassant mewn arfau yz holl Escobion, Myneich, a rhai oz Pendefigion, yn-erbyn brenin Ioan, brenin y deyznas hon: a nhwy a ryddhauasant y bobl oddi-wzth y llwf a

ddarfuaſe iddynt dyngu ar ſod yn gywirffyddlon iw bzenin: yn ddiwaethaf, ag yn erchyllaf oz cwbl, nhwy a ſpeiliaſſant y bzenin hunnu, nid o'i frenhiniaeth yn unig, eithz o'i einioes hefyd, dzwy fawz greulondeb. Heblaw hyn hefyd, nhwy a eſcumunaſſant, ag a felldithiaſant frenin Henri'r wythfed yz hwn ydoedd dwyſog anrhydeddufaf, ag a gyffroaſant yn ei erbyn ef, weithie'r Pmerodz, weithie eraill bzenin Ffrainc, gan wneuthyz (gymeint ddim byth a'r allent) wyz ddifrod ag anrhaith o'z deyznas hon. Etto digon ynfydion oedd eu penneu nhwy feddwl yz hn oz ddeubeth, na gallu onynt dzwy waith hwbachod a rhygl-grwyn yzru bzaw ar frenin moz alluawg ag oedd ef, na chwaith traſlyncu (fegis ar hn tamed) frenhiniaeth moz bzif arddercbawg a hon.

A megis na bae ddigon genthynt hyn y gyd, nhwy a fynnaſſont wneuthyz yz holl deyznas ymma'n deyzn-gedawl iddynt hwy, a chodi ar y wlad hon dzeth ag ardzeth anrhaith-ddiddek hob diwyddyn. Llymma i chwi moz ddzud y pzynaſſom-mi gymdeithas dzef Rufain. Am hynny, gan ddarfod iddyn-nhwy eyn cribddeilio ni am y pethau hyndzwy dwyll a dichellion, ni welwn-ni archos yn y byd, na bae

zydd

rydd i ni dzwy foddau cyfiawn, a thzef-nau cyfreithlawn ddwyn oddi arnynt y cyfryw bethau dzach-gefn. Ag os eyn Bzenhinoedd ni ynghanol tywyllwch yz amseroedd gynt, o'u gwir garedigrwydd a'u haelder eu hunain a rowsont y pethau hyn iddynt er mwn crefydd, (ag o ran dar-fod hudo coel a chzediniaeth y Bzenhinoedd dzwy ffuc-sancteiddzwydd y gwyz hyn) etto 'r owz'on wedi dosparthu niwl yz amryfyssedd y dichyn Bzenhinoedd y pzyd hyn, yz rhai ydynt o'z vn alluowgrwydd a'r lleill o'z blaen, ddwyn oddiarnynt yz vn rhyw betheu. Canys ni thal dim y rhodd a'r ni bo wedi siccurhau dzwy ewy-llys y rhoddwz: ag ni ellir tybied may ewyllys perffaith yw'z hwn a fo we-di tywyllu a'i gaethiwo mewn amry-fyssedd.

Ti a weli bellach, ddarlleydd Crist-nogawl, tu-ag-at am Grefydd Crist a ozescynnwyd dzach-gefn yn hwyr, ag sydd wedi geni eilwaith, nad pech diei-thz anghynefinol yw cael o'z crefydd hwn ei oganu a'i wzadwyddo; yn gy-meint a chael o Grist a'r Apostolion yz vn rhyw sarhaad. Ond er hynny, rhag ofn iti adel dy gam arwain a'th sommi wzth glywed y modd y mae'n gwzthwyne-

* Y Destyn, a thalfyr-riad ystyr-iaeth hyn o lyfr.

bwyz ni yn croch-weiddi arnom, e ddarfu i ni ddosparthu yn hyn o lyfr holl agwedd a grym eyn crefydd; fef, beth yw'n coel am Dduw'r Tad, am Ddnw'r vnig fab Iesu Crist, am Dduw'r Yspryd glan, am yr Eglwys, am y Sacramenteu, am weinidogaeth, am y Scrythurau glan, am ddeddfodeu eglwysig. ag am bob darn o'n crediniaeth yng Hrist Iesu. Ni a fynegassom eyn bod ni dzwy ddirfawz gas a dygasedd yn ffleddu (megis pla-heintiau bryntion a gwenwyn eneidiau) yr holl hen Heresiau yr rhai ydynt* euog-farnedig pa vn byn nag ai trwy eirieu'r Scrythurau glan, ai ynte trwy waith yz hen Gymansa-Gynghozau gynt: a'n bod ni ozeu byth ag allom am yz hoedl, yn ceisio cysleu drachgesn a gossod mewn braint, gwir addyse ag athrawiaeth yz Eglwys; yr hyn a ddarfu i'n Gwrthwynebwyr ni eu cwbl ddinerthu a'u di-eneidio: A'n bod ni dzwy nerth hen Gyfreithieu, a thost-hagrwch mwya'g allom (fal y dylem,) yn llwyz gospi holl rysig, anlladrwydd, ag anllywodraeth buchedd. A'n bod ni'n cadw braint ag yn cynsial bri Brenhiniaetheu, yn yr vn cyflwr a chymeriad, ag y cowsom-mi nhwy, heb na lleihau, na newidio dim; gan roddi i'n Twysogion gwbl barch a goruch-fowredd

*gondemniedig.

redd yn fwyaf ag yn hyttraf y gallom. A darfod i ni gilio ymmaeth oddi wrth yr Eglwys honno yr hon a ddarfuase iddynt hwy ei gwneuthyr yn Ogof ladron, yn yr hon ni adowsont hwy ddim yn ddilugredig ar a fae cyffelyh i Eglwys Duw; a't hon a addefassant hwy hunain ddarfod iddi lithro lawer ffordd mewn amryfyssedd. O hon ynte, y ciliassom-mi, fal y ciliodd Lot gynt o Sodom, neu Abraham o'r wlad a elwid Chaldea; a hynny nid o ran chwant ymrafael, eithr wrth archiad a rhybyddiad Duw ei hun: A darfod i ni geisio'n y Scrythurau glan di-dwyllodrus, a thynny allan 'onynt, math a ffurf siccur ar Gresydd, dan ddychwelyd drach-gefn at Brif-Eglwys yr hen Dadeu a'r Apostolion; sef yw hynny, at y dechreuad a'r drefn gyntaf, fegis at sylfaenau a gwaelod-ffynnonnau'r Eglwys. Ag, o ddoedyd y gwir, ni cheisiassom-mi'n hyn o achos ddisgwyl am awdurdod a chyd-synniad y Gymanfa-Gyngor yn-rhef Tridentum, lle y gwelsom-mi nad oeddid yn gwneuthyr dim mewn trefn iawn; lle hefyd yr oedd pawb yn tyngu, ar gynnal braint vn*gwr: lle ni wneid bri na phris yn y hyd ar Gennadeu-brddol eyn Twysogion ni, lle ni chae vn Difinydd na gwr eglwysig o'n crefydd ni

*Y Pab oedd y gw hwnnw.

ni mo'i wrando: eithr lle'r oedd ymbleidio ag ymdrechu am oruchafiaeth: O herwydd pa ham, ni a wnaethom yn y modd y gwnae'r Tadeu Duwiol gynt a'n henafiaid ni'n synych, sef, di-wygu anghyflwr eyn heglwysi drwy waith Senedd-Gymanfa o'n gwlad eyn hun: gan yscwyd oddiar eyn guddfeu (fal y dylem) iau, a thraws-orthrechiad Pâb Rhufain, i'r hwn, nid oeddem-mi rwymedig; a'r hwn nid oedd gantho ddim cyffelib nag i Grist, nag i Bedr, nag i vn Apostol, na dim chwaith cyffelyb i Escob. Yn ddi waethaf oll, doedyd yr ydym eyn bod ni yn cydfod ag yn cyttuno i'n plith eyn hunain ynghylch holl wraidd a sylwedd crefydd: a'n bod ni, megis ag vn enau, vn anadl, ag vn yspryd, yn anrhydeddu Duw, tad eyn Harglwydd Iesu Grist.

Gan hynny; (ddarlleydd duwiol Cristnogawl) yn gymmeint ath fod ti yn gweled yr achos a'r ystyr a wnaeth i ni bob vn or ddau, ddwyn crefydd drach-gefn iw fraint dyledus, a hefyd ymadel ag ymwrthod ar gwyr hyn; ni ddylayt ti mor rhyfeddu ddarfod i ni ddewis ymufuddhau i'n meistr Crist, rhagor nog i ddynion dayarol. Pawl Abostol a'n rhybyddiodd ni na adawem mo'n cam-harwain drwy'r amryw

athra-

athzawiaetheu hynny: ag ar gilio o honom yn enwedig oddiwzth yz rhai a hauent ymrysson ag amrafaelion yngwzthwyneb i'r addysc a dderbyniassent gen Grist a'r Apostolion. Y mae twyll a dichellion ygwyz hyn er ys talm o amser bellach, yn diflannu ag yn cilio 'n ôl, geyz fron golwg a goleuad yz Efengyl; yz vn agwedd a'r dylluan, wzth godiad a thywynniad yz haul. Ag er darfod iddynt adailadu a chodi eu twyll-hudoliaeth cyfywch a'z wybz, etto y mae ef yn cwympo i lawz dzachgefn fegis mewn tro llaw, ag o'i waith ei hun, yn ei herwydd. Canys ni ddylit ti dybied ddigwyddo'r holl bethau hyn dzwy antur, ag nad oes wybod pa fodd: Ewyllys Duw oedd fynny tanu Efengyl Iesu-Grist ar lled trwy'z byd yz amser ymma, a hynny gan-mwyaf yn-nerbyn ewyllys pawb. Ag am hynny wedi i eiriau Duw erchi iddynt, y troodd dynion, o'u gwir-fodd at athzawiaeth Crist. O'n rhan eyn hunain, yn wir Dduw, ni cheisiassom-mi gael oddi wzth hyn o beth, na chyfoeth, na thzachwanteu, nag esmwyth dza, oblegid digon aml yw'z perhau hyn ganeyn gwzthwynebwyz ni; a phan oeddym-mi ar eu tu nhwy, yz oedd yn ehengach arnom

o lawer am gaffaeliad a mwynhaad y fath bethau hydol a'r rhain. Nid ydym mi y chwaith yn gwrthod cymmod a heddwch, eithr o ran heddychu a dyn, ni fynnwn i mor rhyfelaf a Duw. Melys a hyfryd yw henw Heddwch, (medd Hilarius) ond etto vn peth yw heddwch (heb'ref) a pheth arall yw caethiwed. Herwydd o caen-nhwy 'r helynt a fynnent, sef, peri i Grist dewi: bradychu gwirionedd yr Efengyl; rhagrithio amryfyssedd gwarthus; hwrw hud ar lygeid y Cristnogion; a gwneuthyr cydswriadaeth goleu yn-nerbyn Duw; nid Cymmod-heddwch, eithr cam-ammod caethiwed, fydde hynny. Rhyw fath ar heddwch sydd ddi-les (medd Nazianzenus,) a thrachefn, mewn rhyw fath a'r anheddwch y mae lles. Chwennychu heddwch yn ammodol a ddylem-mi, cymhelled ag y bae deilwng geyr-bron Duw, a chymaint fwy, a'g allom. Herwydd amgenach no hyn, nid Heddwch, ond Cleddyf, a ddygodd Crist i'r hyd. A chan hynny o myn y Pâb i ni gymmod ag ef, ei ran ef yw ceisio gan Dduw gymmodi ag efo 'i hun yn gyntaf. Dechre twf Scismau, (medd Cyprianus,) ydyw eisieu myned dynion at y pen, a dychwelyd at ffynnon y Scrythurau glan, ag eiñeu cadw gossodigaetheu a gorchmynion yr Athro

Nefawl.

Nefawl. Canys eisieu gwneuthyr hyn sydd Ryfel, ag nid Heddwch (medd ef). Ag nid cyssylltedig a'r Eglwys mor neb sydd wahanedig oddi wrth yr Efengyl. Ond am y gwyr hyn eu harfer nhwy yw gwneuthyr marchnad a marsiandiaeth o henw Heddwch. Herwydd nid amgen no Thangneddyf bolieu segyrllyd yw'r heddwch hwnnw y maen-nhwy'n ei geisio mor chwannog. Hawdd fydde gwneuthyr cymmod a chlysaredd rhyngthynt hwy a ninne, oni bae fod chwant gorucha fiaeth, a glothineb, ag anllywodraeth yn ei rwystro

Llymma i chwi pam y mae 'r tuchan, eu hryd nhwy sydd ar eu bolieu. Eu holl nad au trin ydyw am gadw drwy gywilydd a gwarth, a enillassant hwy drwy wradwydd. Achwyn arnom-mi'r pryd hyn y mae Pardynnwyr y Pàb, a'i Roddwyr, Ardrethwyr, llattaion, ag eraill yr rhai sy'n tybied may elw bydol yw duwioldeb; heb wasnaethu Crist, eithr eu bolieu eu hun. Gynt gyntoedd y bu elw annianol i'r fath ddynion a'r rhain; a thybied y maent eu bod nhwy'n colli, beth hynna g y mae Crist yn ei ennill. Am hynny mae'r Pàb yn cwyno ddarfod i gariad perffaith oeri, a fferru; er mwyn nad ydis yn talu ardreth iddo ef cyn helaethed ag yr oeddid

arfer

arfer. O ran hyn y mae ef yn peri'n caſſau ni fwya ddim byth a'r allo, gan regu arnom, a'n bwrw yn euog o Hereſi: ſegis y rybio'r ſawl nid ydynt gydnabyddus a'n hachos, nad hyw mo'n gwaeth nt. Etto er hyn y gyd, yn y cyfamſer, nid oes moy cywyliodd arnom, ag ni ddylem moy cywyliyddio o achos yr Efengyl. Herwyddmwy gemym am ogoniant Duw nog am fri dynion. Nyni a wyddom may gwir pw'r holl betbau rydym-mi'n dyſcu; ag ni allwo-ni na mynd yn-erbyn eyn cydwybodau eyn hunain, na dwyn teſtiolaeth yn-erbyn Duw. Canys o gwadwn-ni ddarn yn y byd o Efengyl Ieſu Grift geyr-bron dynion, ynte a'n gwada ninne geyr bron ei Dad. Ag od oes rai a fynnant fyth gymryd achos anfodlondeb, ag na allant ddioddef athrawiaeth Crift, deilion (meddwnni) a thwyſtwyr deilion yw'r rhai hynny: etto, nid anllai, rhaid i ni bregethu a goſod allan y Gwirioneddo flaen pob peth, a befyd diſgwyl trwy ddioddefgarwch am farn Duw. Yn y cyfamſer edrych y gwyr hyn beth a wnelont, a meddyliont am eu hiechydwriaeth; peidiont a chaſſau, ag erlid Efengyl mab Duw, rhag ofn iddynt ryw amſer gael di-wyglwr a dialwr onaw ef yn ei achos ei hun. Ni ddioddefa Duw

mo'i

mo'i watwar. Y mae dynion yn canfod er ys-dyddieu bellach, beth yz ydis arno. Am y fflam ymma, pa fwyaf y cedwer hi lawz, fwy fwy y cyfyd ag y cynnydda hi. Ni woa eu hanffyddlondeb nhwy mo ffyddlon addewid Duw yn ofer. Ond os nhwy ni fynnant roi heibio hyn o galedzwydd calon, a derbyn Efengyl Crift, diau ynte yz aiff Publicanaid a phechaduriaid o'u blaen nhwy i wlad teyrnas nef.

Duw Tad eyn Harglwydd Iefu Grift a egozo eu llygeid nhwy y gyd, i allu gweled y gobaith fanctaidd i'r hwn y darfu eu galw, fal y gallom-mi y gyd yn bn, ogoneddu'r bn hwnnw fydd wir Dduw, a'r bn Iefu Grift yz hwn a ddanfonodd ef i lawz attom oz Nef: i'r hwn, ynghyd a'r Tad, a'r Yſpryd glan, y rhodder holl anrhydedd a gogoniant yn ollawl dzagowydd.

Amen.

## TERFYN.

Yz araaith hy fyddei yn hynech yn-geneu Sanct Aſaph Epiſcop llan Elwy, DXC. Y ſawl a wzthladdant'air Duw, cenhigenu y maent wzth iechyd eneit hyn.

Cyngor

## Cyngor Sanct Ioan Aur-eueu ir llaicon a'rei bydol. cccev.

GWrandewch, attolwc, chwychwi'r lleigion. Mynnwch gahel y-chwi'r Bibl ys meddiciniaeth yr eneit. onyd wyllyſiwch ddim angwanech, mynnwch y Teſtament Newydd o'r hyn lleiaf, yr Epiſtolae, yr Actae. Yr Euangelon, yn'oy ſtatol ac yn ddyval ddyſcyawdwyr y-chwy. Obleit a's dygwydd yt' triſtit neu advyd, edrych y mywn yma ar yr hein megis yn-cell meddiciniaetheu. O ddyma y cymery ymwared ir mallhaint, pa vn pynac vydd ai dygwyddo eniwet yt, ai marwoleth ai collet am tuylwyth. Eithyr na'c edrych y mywn yn vnic, amyn tro a' datro y cwpl oll: a' chynnal yn vevyr yn dy gof. Ac y dalvyrru, hyn yw achos yr oll ddrygeu, eiſieu gwybot yr Scrythurae.

# RICHARD CANRAT

DYW Epiſcop Menew, yn damuno adnewyddiat yr hen ffyd catholic a' *golauni Euangel Chriſt ir Cembru oll*, yn enwedic i bop map eneid dyn o vewn ey Eſcopawt.

YN gymeint am bot i yn gwybot yn yſpys lle ny weleis am llygait, vot pop gwlat o Ruuein yd yma megis Germania vawr, a'r Almaen, Polonia, Lloegr a' Phrydyn, Ffrainc, Llydaw Llychlyn, Iwerddon, a' rrei wrth glun y gelyn yn yr Ital a'r Yſpaen, ie ac mewn ynyſoedd, gorwledydd, artaloedd a' broedd eraill, yn awyddus ac a mawr groeſo yn derbyn gair Dyw drwy ail vlodeuat Euangel ein Arglwydd Jeſu Chriſt, y mae yn dra ſalw genyf dy welet ti wlat Cembru, a vu ryw amſer gyntaf, yr owrhon yn dyvot yn olaf ynghyfryw ardderchawc oruuchafieth a hynn: deffro dithe bellach Gymbro glan, vy annwyl, am care-

dic vrawt ynghriſt Jeſu: paid ath ddigonedlu, paid ath ddirrawy, paid ac edrych ir llawr, tremia y vyny tu ar lle ith hanyw: na chwanega mwy om dolur, cadw ith cof a ddywait ath wir gar: yſtyria ſy tan dy law, cowleidia, ac erbyn attat yr anrheg nefol a ddanfonawdd trugaredd yr Arglwydd yt heddiw. Coffa 'r hen amſer, ymoſyn ath henafiait, chwilia'r ſtoriay, ti a fuoſt gynt anrhydeddus, ac vchel dy fraint. Ni wna vi ſon am vrddas, parch, ac anrhydedd bydol yr hen Brytaniait: tewi a wnaf am y gwrolaeth, dewrder, buddugolaythay, ac anturiaythae y Cymru gynt, mi a'ollynga heibio y amryw gyflyddyday hwynt, ſymwyr, dyſc, doythineb, ar athrylith ragorawl (cyd bai cannioladwy hyn oll, a'digon o profedigaeth rhagorfraint, ac vchelder ymyſc pa naſiwn bynac i ceffit hwynt) ac ny bydday anhawdd i mi roi troſof audurdot o hen lyfray cofion, ac yſtoriay dilys, i gadarnhau a'gwirhau, fod y cyneddfay ar rhinwedday hynny oll yn amlach, ac yn helethach ar y Brytaniait yn yr hen amſer nac ar naſiwn ac ydoedd yw cymdogaeth oy amgylch. Eithr nid ymyrhafi ar ddim or hain. Dwyn cofa

wnaf

wnaf am vn rhinwedd ragorawl a gydbwyſa yrhei vchod oll, ath harddai gynt, ac a rodday yt ragorfraint a goruchelder, ſef crefydd dilwgr, cryſtynogaeth bur, a ffydd ffrwythlon ddiofer. Can ys dowait *Sabellius* hiſtoriawr ddarvot i ynys Prydain dderbyn ffydd Chriſt yn gyntaf vn or oll ynyſoedd, ac nid heb achos: o blegit yn y ddecfet flwydyn ar vgain ar ol derchafiad Chriſt i doeth ir deyrnas hon y Senadur anrhydeddus Joſeph o Aramathya diſcybl Chriſt ac eraill diſcyblon cryſtynogaidd dyſcedic gidac ef: y gwyr hynn megis ac i derbyniaſont wy'r ffydd a'r crefydd ar cryſtynogaeth can Chriſt i hun, ay Apoſtolion, felly y pregethaſont, ac i dyſcaſant yn y teyrnas honn. Nit bychan y goruchafiaeth hynn, cael cenadwyr dyſcedic ffyddlon i'oſot ſail a'dechreuad ſprydol edeiladaeth ffydd Chriſt ym-plith pobyl. Y cynnyrch hwn a ffrwythawdd ac a chwanegawdd rhyd y teyrnas hon o ddydd i ddydd, ac o flwyddyn bigilydd, eithr heb i gadarnhau trwy gymeriad cyffredinawl a' chyfraith y teyrnas hyd yn amſer Lles vap Coel, rhwn a eilw y Lladinwyr Lucius, hwn a teyrnaſai pan oedd oed

Clxxx. Chriſt 180. Amryw 'ſtoriau a ddoydant
* Eluan. i Lucius yn i amſer ef yn gynta dderbyn
Meduin. ffydd Chriſt ir deyrnas, a danfon * rei
* Fagan i Rufain at *Eleutherius* Eſcop yno, i ddiſy-
Damian. fu cenadwyr i roi Bedydd ac i oſoty Cry-
ſtynogaeth. A dyſot Faganus a' Damia-
mus a' bedyddio y Brenin a' goſot y Cry-
ſtynogaeth yn yr oll teyrnas. Peth or ſtori
hon y ddichin ſod yn wir, ſef danſon or
Brenin i Rufain eithr nid am nat oedd
Cryſtynogaeth yn y deyrnas, ond her-
wydd mwy o ſicrwydd wrth i chael yn
gytun a chrefydd Rufain, rhon oedd
enwog a mawr y audurdot. (ac nit heb
achos) can ys iach a' Chryſtynogaidd
ydoed crefydd a dyſceidieth Rufain yn
hyny o amſer, heb chwaith llawer o
chwynn dychymmig dyn yn tyfu etto y
myſc gwenith gair Duw. Hyn hefyd allay
ſod yn wir cymryt or brenin Lucius be-
dydd can y cenaday hynny, a' thrwy
gyngor yr hein troi eiſteddfay yr Archf-
flaminiait, a'r fflaminiait paganaidd, i ſod
eiſteddfay Archeſcopion ac eſcopion
chryſtynogaidd. Ac yno cynyſcauddu
or Brenin yn gynta yr Eglwyſi ac amryw
fowyt, braint, ac anrhydedd bydol, a' go-
ſot reoledigaythay a' threfn ar waſnay-
thu Chriſt trwy nerth cyfraith ac awtur-
tot

tot Breninol. Hyn i gyt nit amheua i fod yn wir o'ſtoria Lles vap Coel. Eithr troi o Faganus a Damianus yr oll teyrnas mewn byr amſer megis i dowait yr hyſtoria, a' hynny yn ddianot, ddirwyſtyr, ddiwythwyneb, od oeddent paganiait or blaen heb wybot oddiwrth Chriſt, nit mor hawdd i gredu. Can ys cyd bei ffydd Chriſt rhodd Duw, er hyny o wrandaw gair Duw i tyftrwy waith yr Yſpryt glan, trwy fawr boen, a' gwaſtadawl ddiwdrwydd y gwyr llen, y peryglorion, ar eglwyſwyr: ac nid gwaith vndydd vnnos, yw enill teyrnas vaith poblog i ffydd Chriſt. (Yr hynn mwia a alleſont apoſtolion Chriſt, pa wlad bynac i delent, oedd 'oſot ſail a' chynnyrch crefydd Chriſt, rhwn mewn eſpeit o amſer a helethai ac ae ar llet tros wyneb yr oll teyrnaſoedd a'r gwledydd.) Ac eto ir hynn cyd bo achos i ammau llawer o'ſtori Lucius, am hyn i ddym ni yn y geiſio yn bennaf yn y rhyſymmay hynn, ni ddawr pa vn or 'ſtoriay vchot a grettoch: can ys ym hob vn yddym yn gwelet cael or Brytaniait Crefydd Chriſt yn ddilwgr ac yn perffaith. Can ys (mal i doydais uchot) iach ydoedd dyſceidiaeth Rufain ar hynny o amſer, a' chytun ar ſcryth yr

'lan,

'lan, ac Evangel Chriſt. Am hynny, gwir grefydd Chriſt, a gair Duw a hardday y Brytaniait gynt, ac a ddygay uddynt ragorfraint a goruchelder. Ac os ammay neb fod hynn o rinwedd ar wir grefydd Chriſt a' gair Duw: mi a atteba iddo trwy audurtot yr yſcrythr 'lan.

Deut. 4. Mal hynn i dowaid Moyſes wrth plant Iſrael, *Welvvch mi a ddiſcais i chvvi ddeddfay a' Chryfreithau megis i gorchmynavvd Duvv i minay, mal i bo i chvvi i cadvv hvvynt yn y tir i ddych yn mynet yvv'oreſcyn. Cedwch hwynt am hynn a gvvnevvch. Can ys hynn yvv ych doythineb ach dyall ynzolvvc y pobloedd gan glovvet am y deddfay hynn oll, ac a ddoydant, Ibobl yma ſydd vnic ſynhwyrol, a' dyallus, a chenetlaeth favvr. Can ys pa naſiwn ſy cymaint a rhain i davv y dyvviae cyn agoſet attunt, ac i may yr Arglwydd eyn Duw ni yn agos attom ymbob peth ar i galwom attavv amdano.* A' *pha naſiwn ſy cymaint, a bod iddi ddeddfay a chyfreithay cyn gyfiawnet ac ydynt yr oll gyfreithay hynn i ddwy yn i goſot gaer dy fron di heddiw?* Yn y geiriae hyn y mae 'n hawdd gwelet pa ragorfraint a goruchelder a ddwg cyfraith Dduw ir cenetlaethay derbynio, ac ai catwo. Y Brytaniait a dderbyniaſont attunt gyfraith Dduw, gwir crefydd Chriſt,

Chriſt, a'r Efengel ſendigedic, a' hynny yn cyfagos at amſer Chriſt ay Apoſtolion ymlaen yr ynyſoedd oll, ac ae cadwaſont yn bur ac yn ddilwgr yn hir o amſer yn lew ac yn ffynnedic. Can ys cyd byddai terfyſc drablin ac ymlit creulon ar y Chryſtynogion yn amſer Diocleſianus yr Emerodr, rhwn a gymhellodd lawer Chriſtion ym hob gwlad i wadu'r Chryſtynogaeth. Ir gallu or Emerodr trwy waith i gaptayn Maximianus Herculeus wneuthyr llawer or Brytaniait yn verthyron yn gweryl Chriſt, a' diſtrowio 'r eglwyſi, a' lloſci'r Biblae: ni allodd ef ir hynny na diffoddi na gwyraw i ffydd hwy. Gwaed y merthyron, yn wyr, yn wraged, yn veibion, yn verchet, yn wyr-llen yn llygion (yr hei yn dorfoedd o offrymmiae eu cyrph ir tan ir ymddiſin y Chryſtynogaeth) a 'orchfygai greuloneſdd y dygaſoc paganiait, ac a gatway'r ffydd yn gyfan, ac ae hennynnae yn eglurach. Ni allodd chwaith gaulith ac hereſi Pelagius penadur y vanachloc fawr ym * angor gynt (cyd bai ef arfog o bab dyſc a' chelfyddyt, a mawr eu audurtot ae gymeriat yn i wlad) anrheithio 'r Chryſtynogaeth ymhlith y Brytaniait. O ymgoledd

* Bangor ym Mayor.

Duw

Duw ydyntwy ac ir oll Chryſtynogaeth i codai S. Auſtin, Cyryll, Ieron, Oroſius, Benadius, Innocentius, ac eraill gyfryw o'leuadae, a' philerae 'r gryſtynogaeth ae pinnae ae tafodae i wrthladd gaulith ac hereſi Pelagius. Or vnryw ymgeledd Duw ir Brytaniait i codai Dewi Archeſcop, ac eraill ddyſcedigion y Deyrnas trwy 'ofalus a' dyfal pregethu ac yſcrifenu i ddiffoddi'r fflamm ar gwenwyn. Ac i douai hefyd ir dyrnas hon Eſcopion gwynfydedic a' phregethwyr teilwng, Garmon Eſcop Altiſidor, a Lupus Trecenſis, a' chleddyf gair Duw centhynt, i wahanu'r amhuredd a lithraſai i mewn ir Chryſtynogaeth trwy waith yr vnryw Pelagius ae blait, á' thrwy waith cydymdeithas y Sayſon, rhain pryd hynny oeddent paganiait, a' ddarfodd i Gwrtheyrn Brenin y Brytaniait i cynwys ai derbyn ir deyrnas y ryfela troſtaw yn erbyn i'elynion. Ysbys ydyw i bawb' fyn darllain hiſtoriay beth fu ddiwedd yr ymdynnu rhwng y Sayſon ar Brytaniait: y Brytanieit a'orfu arnynt gilio i gyrau ac eithawoedd yr ynys, i Gymru, ac i * Gernyw: y Sayſon a'orchfygaſant, as a wladychaſont Loygr. Ac fal hyn i digwyddodd fod yn

Dewi archeſcop Menevv.

Garmon.

* Cornwell.

yn hir o amſer Paganieit a Chryſtynogion yn yr vn teyrnas, ar unwaith, hyd pan oedd oed Chriſt 600. neu ynghylch hyny, i danfonodd, Gregor Eſcop D.C.
Ruuain Awſtin i droi'r Sayſon ir ffydd. (Nit Awſtin ddyſcedig yr Athro mawr, eithyr Awſtin vanach, rhwn a elwir Apoſtol y Sayſon.) Trwy waith hwn i troed y Sayſon hwyntwthae ir Chryſtynogaeth. Ac velly ir aeth Chryſtynogaeth tros wyneb y deyrnas, cyd bai wahan mawr rwng Chryſtynogaeth y Brytaniait, a'r eilun Chryſtynogaeth a dduc Awſtin ir Sayſon. Y Brytaniait a gadwaſai eu Chryſtynogaeth yn bur ac yn ddilwgr, heb gymyſc dechmygion dynol, mal i derbynieſynt gan Joſeph o Aramathya dyſcipl Chriſt, a' chan Eglwys Runain pan ydoedd bur yn glynu wrth rheoledigaeth gair Duw. Y Chryſtynogaeth a ddug Awſtin ir Sayſon a lithraſai beth oddiwrth puredd yr Eſengel, a' thervynay 'r hen Eglwys, ac ydoedd gymyſcedic a llawer o arddigonedd, goſodigaythay dynion, a ceremoniae nution, anghytun a natur teyrnas Chriſt. Croeſeu a'delway, crio ar y ſaint meirw, pendefigeth Eſcop Ruuain, dwr a' halen Twynedic, a chyſryw oferedd

anhebic

anhebic i yſprydoldep Evengil Chriſta gymyſcai Awſtin a'r Chryſtynogaeth a oſodai ef ymhlith y Sayſon. Chwith oedd can y Brytaniait welet y cymyſciat, ar difwyniant hynny ar grefydd Chriſt. Ac am hynny ar ol ir Sayſon dderbyn cyfryw amhur Chryſtynogaeth a hynn attunt, nit oedd teilwng can y Britaniait gyfarch gwell ir vn o honynt, cyd bai fodlon centhynt or blaen tra oeddent paganiait, cydbrynnu a gwerthu, cyt dyddio, cytfwytta ac yfet, a chydhelyntio ac wynt. Ac nyd eb awdurtot yr yſcrythur lan i gwnai'r Brytaniait hynny: can ys mal hynn i dowait Pawl Apoſtol. 1. Corinth 5. *Obydd neb elvvir yn fravvd yn puteinivvr, neu cybydd, neu addolvvr delvvay, neu 'oganvvr: neu feddvv, neu travvs, na chytfvvyttewch vnvvaith gida'r cyfryvv.* Am hynn i galwodd Awſtin attaw ſaith * Eſcop y Brytaniait, ac eraill oi gwyr dyſcedic ay crefyddwyr i geiſio centhynt dderbyn atunt yr vn drefn ar Chryſtynogaeth ac a ddygaſai ef ir Sayſon, a chydnabot pendevigeth Eſcop Rhufain goruwch oll Eſcopion y byt, ac ymddaroſtwng yddaw. Gwrthod yn llwyr o Eſcopion y Brytaniait hwy ae dyſcedic hyny

* Sef, Henfordd, Taf, Patern, Bancor, Elwy, wic. Morgan.

hynny gytuno ac ef. Ac am Eſcop Rufain eu hattep oedd, na wyddentwy achos i ymddaroſtwng i Eſcop yn y byt onit i Archeſcop Caer lleon ar wyſc. Yn hyn attep a wnai Awſtin yn orddic. Ac am hyny mynet a wnaeth i gynmell, ac i annog Ethelbert Brenhin Cent, a' thrwyddaw yntau Elffrit Brenhin Northwmberland, yr hai a ddoythant yn ddiannot am ben y Brytaniait, ac a laddaſont vil adeucaut o grefyddwyr Bangor a dyſcedigion y Brytaniait, rhain mal i dowait rhai or hiſtoriae a ddeuent yn ddiarfay yn bennoeth droednoeth i ddiſyfu heddwch can y ddau Urenin. Ar ol hynn, o amſer bigilidd i gwanhaywyt y Brytaniait, ac y duc min y cleddyf hwynt or diwedd i gytuno a ffydd y Sayſon, ac i ymadaw a phuredd a' chowirdeb y cynefyn Chryſtynogaeth eu hunain. Ti a glowaiſt hyd yn hyn modd i buoſt anrhydeddus gynt o ran crefydd Chriſt, ar ffydd catholic. Weithian i mynegaf yt yr iſelder, ar goſtyngiat a ddigwyddodd ir Brytaniait. O hyn allan leilai fu ey rhwyſc, a mwyfwy eu gorthrymder ay caethiwet ym hob helhynt bydol. Ac am faterion ſprydol, wedi yddynt cytcordio ar Sayſon mewn

Ethelbert Alphred.

crefydd

crefydd a gau ffydd, cytſuddo gidac hwynt ddwfnach ddwfnach a wnaythont o oes bigilidd mewn pob gauddywiaeth, delw-addolaeth, arddigonedd, ofergoel, a' gauffydd, Ac erbyn attunt dychmygion, traythiaday, a goſodigaythay dynion, yn lle cyfraith Dduw, ac Evengil Jeſu Chriſt: ceremoniae aflafar ac amryw vunydiae hudolaidd, yn lle llafarwch pregethu gair Duw. Sef fal hynn i digwyddawdd cymyſcu Chryſtynogaeth y Brytaniat, ac amhuredd crefydd y Sayſon. Yn neſa at hynn galw ith cof y gollet a gavas y Cymru am eu llyfray beth bynac faynt, ay celfyddyt, ay hiſtoriae, ay Achay, ay Scrythur 'lan: ys llwyr ir anrheithiwyt oll Cymru o honynt. Can ys pan ſoyſtynget Cymru tan goron Loygr trwy nerth arfeu, diammay ddiſtrowio llawer oy llyfray hwynt yn hynny o trin. Ac or hei a ddihanghaſont, medd y Beindd, Pendifigion Cymru a ddygwyt i ſot yn carcharorion t agowydd ir Twr gwynn a gaſclaſont o honynt cymaynt ac allaſont yw dwyn gidac hwynt, ac yw darllain ir diddanwch vddynt yn i carchar, a rhein or diwedd a loſcwyt yn y Twr gwynn: am hynny i canodd y prydydd, *Y ſceler oedd i Scolan, fwrwr twrr llyfray*

*llyfray ir tan.* Pa deſtriw ar lyfray a gavas Cymru o ddiwrth rhyfel Owain Glyndwr, hawdd yw i ddyall wrth y treſi, Eſcoptae, manochlogydd, ar tem'leu a loſcwyt trwy oll Cymru y pryt hynny. Dyma gyflwr greſynawl ar pobl, i dinoithi a' dwyn eu goleunioi canthynt, ae gadael megis yn ddeillion iymdaith ac i ſiwrneio trwy wylltineb y byt hwnn. Val hynn i digwyddawdd na bu naſiwn irioed mor anafus am lyfray a' gwybodaeth yn ey iaith i hun a'r Cymru. Mawr ywr goleuni a ddoeth ir byt, a' mawr i cynyddodd ac i chwanegawdd pob celfyddyt, a' gwybodaeth ſprytawl, a corphorawl, ym hob iaith ym hop gwlad, ac ym hop teyrnas ir pen ddychmycwyt celfyddyt Printio. Eithr mor ddiyſtyr fydday iaith y Cymro, a chyn bellet ir eſceuluſit, ac na allodd y print ddwyn ffrwyth yn y byt yw gyfri ir Cymro yn i iaith i hun hyd yn hyn o ddydd neu ychydic cyn hyn i goſodes Wiliam Salſburi yr Efegylon a'r epyſtelay, a arſerit yn yr Eglwys tros y flwydyn, yn Gymraeg yn print, a' * Syr Jhon Prys yntay y Padr, y Credo, a'r x. Gorchymyn. Gwrandaw etto y ſy cenyf ith coffau amdanaw. Wrth yſtyriaeth cwrs crefydd

* Marchog vrddol. 1555.

y

y byt, o Adda hyd at Chriſt, ac o Chriſt hyt heddiw, nit heb achos i gellit ey gyfilybu i ardd lyſiae: 'rhon oi phalu ai chweirio, oi diwallu o blanigion a' haad, oi threſnu, ay chwnny yn ddiwit: teg fyddai, llyoſawc, a' ffrwythlon o pob bath ar lyſiay aroglben, gwrthfawr, rhinweddawl. Eithr oi eſceuluſo, heb nai diwill nai threſnu, nai ymgleddu nai hau, nai chwnnu: diffaith fyddai ac anhardd, ac a fagai ddanadl ac yſcell, drain, dryſi, meri, ac anialwch. Velly crefydd y popl yn y byt hwnn, yr amſeray i bydday pryſur y gwyr llen yn pregethu gair Duw, diwit a dyfal y gwilwyr ſprydol, ar peryglorion yn hau ac yn plannu cyfraith Dduw, ac Efengil Chriſt, ynghalonay 'r popl, ac amyl darlleydd gair Duw: pur a dilwgr ac iach fydday r crefydd. Duw, rhwn a wnaeth nef a dayar, yn vnic addolit ac a waſneithit, ffrwythlon fydday ffydd gobaith a' chariat perffaith, ac amyl pob rhinwedd dda. Yn-gwrthwynep i hyny pan fydday eſceulus, a' diofal, neu anyſcedic yr Eſcopion, pan fai ſegurllyt a deillion yr effeiriait, pan fai'r eglwyſwyr, ar peryglorion yn fut ac heb vngair iawn ddyſc oi pen, a' thrachwant y byt

wedi

wedi dwyn i lleferydd, ac attal eu llais (a' mynychafyſywaeth y ceit yn y byt y cyfryw hynn) ac brin cael vn darlleydd gair Duw, yno i tyfai ac i tyrnafai pob gau ddywieth delwaddoleth, arddigonedd, ofergoel, rrinieu, ſwynion, diffawdd ffydd, magwreth pob rhin ddrwg, ac anwolaeth. Yno ir cſceuluſit gorchmynion a rheoledigaeth gair Duw, ac i mawrheit decimygion, gorchmynion, a' goſodigaythay dynion. Am hynny mawr ſu drugaredd Duw ym hob oes o Adda hyt Chriſt, can ys ni bu nac oes nac amſer, nas danfonai ef prophwyti, athrawon a' phregethwyr, i ddwyn goleuni ir byt, i grio yn erbyn gauddywieth, anheilyngtot, delw-ddolaeth, a' drug fuchedd, ac i rybuddio'r byt i ymchwelyt ir iawn, ac i reoledigaeth cyfraith Dduw, ay orchmynion. O amſer Chriſt hyt heddiw ni bu ddim llai ey drugaredd. Can ys amyl ymhop oes i danvonodd ef genaday dyſcedic, a' phrophwydi ffyddlon i geryddu gauddywieth, arddigonedd, a dychmygion dynion, a buchedd anywiol, a' thrwy awdurtot gair Duw i adnewddy'r hen ffydd, ac i edvryd crefydd Chriſt ar ol rheoledigaeth gair Duw, ar hen athrawon dyſcedic, ac arfer yr hen Eglwys neſa at Chriſt,

Chriſt, ae Apoſtolion a'r oeſoedd neſa at hyny. Eithyr yn benddiſaddae mawr ſu eu drugaredd yn eyn amſer ni o ſewn y trugain mhlonedd hynn: o herwydd llawer o genadau dyſcedic, a' phroph-wydi nerthawl ym hob dyſceidiaeth, eelfyddyday, ieithoedd a gwybodaeth yſprydol. Trwy waith yrhain i may oll teyrnaſoedd Cred o ſewn Europa eyſus wedi egoryt eu llygait, ac yn craffu i ble i dycpwyt hwynt, a'phle i buont gynt, ac yn gwelet eu dyvot adre, a' chael yr hen ffordd, a' dymchwelyt ir iawn, ſef gwir creſydd Chriſt, a'r ffydd catholic ſy ai gwreiddyn yn gair Duw, ac Eſengel Chriſt. Etto (gwae fi o hyn-ny) nit wytti'r Cymro gyſrannoc o ddim hapach or goleuni mawr hwnn ſy tros wyneb y byt. Can ys nit eſcrifen-nodd ac ni phrintiodd neb o honynt ddim yn dy iaith di. Wele, mi a ddan-goſais bellach yt dy vchelder ath fraint gynt, ath oſtyngiat, ath yſpeil wedi. Am hynny, o iawn yſtyryaeth a chydna-bot a thi dy hun ti a ddylyt fod yn llawen, ac yn fawr dy ddiolch i Dduw, i ras y Urenhines, i urddas, ac i gyffredin y deyrnas, ſy yn adnewyddu dy fraint ath vrddas (vrddas tragwyddawl a ro

Duw

Duw yddynt am hyny ) Cans trwy eu awdurtot, ae gorchymyn hwynt i may dy Eſcopion trwy gymhorthwy William Salsbury, yn dwyn yt yn gymraeg, ac yn brint yr yſcrythyr 'lan, ( dy genefin gynt ) a gynhwiſir ofewn corph y Bibl cyſegredic. Dyma r haill ran yn barot, rhon a elwir y Teſtment newydd, tra vych yn aros ( trwy Dduw ni bydd hir hynny ) y rhan arall a elwir yr hen Teſtment: etto or hen may r pſalmay cenyt eyſus yn gymraeg yn llyfr y gwaſanaeth. Nit gair oth iaith di ydiw Teſtament: can ys Deddyf, neu ammot, neu lythyr cymmyn i gellit i alw yn ein iaith ni. Gwell ir hynny o lawer o achoſion ( modd i gwnaeth ieithoedd eraill ) yw benthygio y gair yma Teſtament, megis y gwnaeth ein hynaif ni yr hen Vrytanieit wrth dderbyn y ffydd y waith gyntaf, mal y tyſtia y pennill hwn ( y gant rryw prydydd cyfrwyddach na llawer o 'ffeiriait yn oes ni )

Teſtament pa yvv.

Erchais doe val Arch Eſteſn
Eydda adref ai ddodreſn.

*Arca teſtamenti reſtituta, 1 Reg. 6.*

Ac o herwydd bot y gair hwn Eſteſn gwedy treulo cymeint gan davodae'r

bopul anllythyrenoc, a' hcddyw yn ancydnabyddus gan eſcaeluſter y gwyr Eglwyſic, nineu a gymerwn eilchwyl y gair yn vwy cyſan, vegis canmwyaf y mae oll naſioneu Cred yn ei arver: a' phoet ða y treulier eto rhac llaw. A' thrwy Dduw ny bydd ny-mawr o vlynyddeu nes eto myned y gair Teſtament yn ddigon ſathredic, cyffredin, Cymroaidd, ac yn gwbl ddyallus ei iawn arwyddocaat. Teſtament gan hynny a arwyddocaa weithie yn yr ſcrythyr 'lan llywodraeth, neu ordinhaad, a' hynny trwy ymadrodd ar ddammeg, a benthygio cyfflybrwydd o i wrth yr hei a font yn mynet i farw: arfer yr heini yw gwneuthyr teſtament: ſef teſtlaythy i wollys ar llywodraeth a fynnont i fod ar i hol arey da ae dynion. Weithiau arwyddocau a wna y peth a cymuner, ac a wollyſer trwy figur a elwir trawſgymeriat: ac felly i gellir galw maddeuaint y pechodae, teſtment. Y trydydd modd ai cymer yn lle rhwym ueu ammot ſy rhwng Duw a dyn. Can ys Duw ai rhwymawdd ef ihun i ni wewn ammodae, yr hai a fynnawdd ef i bot yn gyhoedd, ac heſpeſu: lle mae i ni welet beth ſy i ni yw gael canthaw: pa ymwa-

Arvvyddocat Teſtament.

Yſpryta-vvl vwyniant y Teſtament.

red

red, pa ymddiffin, pa ytifeddiaeth, pa ymgeledd, a' pha ddayoni. Ac or tu arall, beth ſy i ni yw wneuthyr tra ſom mewn pererintot y byt hwn: beth i mae Duw yn y ofyn cenym, pa wafaneth ae boddhaa, pa fuchedd ai bodlona, ac fydd cymradwy cantho. Dyn herwydd llwgr i natur ni wyr ddim o ddiwrth Dduw, onis cyrch or Teſtament hwn. Yma yn vnic i ceir gwybodaeth am ordinhaad, llywodraeth, a' thragwyddawl wollys Duw: pa anrhydedd, addoliant, a' gwaſanaeth a fynn, pa gretydd, pa 'orchmynion, a' pha fuchedd a eirch. Duw nit oes ynthaw newidiat, nac anwadalwch. Yr un Duw yn yr hen Teſtment, ac yn y Newydd. Ac am hyny yn Teſtment, ywr Hen a'r Newydd, ar randevnydd, ſylwedd ac anſawdd. Galw a wneir yr hyny cymaint oll a ddangoſawdd Duw oi wollys, ae lywodraeth, oi 'ofynion oi 'orchmynion, ir pobl hen cyn geni Chriſt, yr hen Teſtment. Heb wahan yn y byt ir hynny rryngthynt a phobl y teſtment newydd, onit cymaint a fyddai rhwng dau ddyn i rhoit cnau vddynt, ir naill i rhoit hwynt yn i cibae: ir llall yn barawt wedi gwiſcio. Y cyfflybrwyd hwn a ddwc yn egluraeh

Cyfflypiat y ddau Teſtament.

beth dyall it i ar y gwahanieth rwng y ddau pobl ( cymer hynn gida thi : ni pherthyn eſtyn cyfflybrwydd yn rhybell ) velly gan hynny nit o ran y crefydd, ond o ran y modd ir adroddit, ac i dyſcit y crefydd i mayr gwahan. Yr hen pobl i rhoit crefydd Duw, a' Chriſtynogaeth Chriſt attunt tann elfenay bydol, tann ffyguray, cyſcoday, arwyddion, ac amryw ceremoniae, ac ymweini corphorawl. Yn yr hein, a' thann yr hein oi doſparth ai deongl, oe egori ai eſponio i ceid pwyll, ac arwyddocaat ſprydol am tracwyddawl wollys Duw ay gyfraith, a' dyfodiat Chriſt mewn cnawt, eu ddioddefaint a' phrynnedigaeth y byt. Pobl y Teſtament newydd herwydd dyfodiat Chriſt a gowſon rhydit a' gollyngtot o wrth oll ceremoniae, Ffyguray, ac eraill, y rhac ddoydedic arwyddion, ac a roir attunt tracwyddawl wollys Duw, y crefydd, ar Chriſtynogaeth yn agoret, ddiymgudd, mewn yſprydolaeth a' gwir yn i rhith eu hun. Yn y Teſtment newydd yr arwyddion ar oll ceremoniae corphorawl a giliaſont, a ddarfuont, ac a ddiflannaſont. Dau arwydd heb fwy a ordinhaodd Chriſt i bobl y teſtment newydd: Bedydd

Popul Teſtament newydd

a'

a' Chymmun, ne val y gailw S. Paul Swper yr Arglwydd. Hefyt yr hen teſtment a' ordinhaodd Duw tros amſer i vn genedl, ſef ir Iddewon yn vnic: y teſtment Newydd a gyrydd atto oll genhedloedd y byt, heb wahan rhwng naſiwn ai gilidd. Bellach may cenytti amcan pam i gelwir y naill yn Hen, ar llall yn Newydd: yn hen am i fot yn dyſcu tracwyddawl wollys Duw, y gwir creſydd a' Chriſtynogaeth yr hen pobl cyn geni Chriſt: yn newydd am i fot yn dyſcu yr vn peth ir pobl wedy geni Chriſt: yn hen am i fot yn dyſcu vn genhedlaeth yn vnic, ſef yr Iuddewon: yn newydd, am i ſot yn dyſcu oll genhedloedd y byt yn ddiwahan. Yn hen am i fot yn dyſcu trwy arwyddion elfenay bydol, a' ceremoniae corphorawl: yn newydd am i fot yn dyſcu yn 'olau ddiymgudd trwy yſprydolaeth a' gwir yn i rith i hun. Cymer ef ith law, ſymrawd, a' darllain: yma i cei welet ple i buoſti gynt, yma i cei ymgydnabot ath hen ffydd, ar Chryſtynogaeth ganmoladwy oedd cenyt gynt. Yma cei'r ffydd a ymddiffynaiſt hyd at tan a'r cleddyf, ac i merthyrwyt dy crefyddwyr ath rei dyſcedic gynt yn i chweryl. Ti ond

Dau ſacrament neu arwydd yn y Teſtament newydd yn vnic.

Hen. Newydd

antur, dierth yw cenyt glowet ſot dy hen ffydd di ay hanes or Teſtament, a' gair Duw: can ys ni welaiſt ir ioed y Bibl neu'r Teſtament yn Gymraeg nac mewn ſcrifen nac mewn print. Yn lle gwir ni ffynnodd cenyfi irioet gael gwelet y Bibl yn gymraeg: eithr pan oeddwn fachcen cot yw cenyf welet pump llyfr Moyſen yn Gymraeg, o ſewn tuy * ewythyr ym 'oedd wr dyſcedic: ond ni doedd neb yn yſtyry llyfr, nac yn priſio arno. Peth amheus ydiw (ir a wnn i) ellir gwelet yn oll Cymru vn hen Bibl yn Gymraeg ir penn golledwyt ac i ſpeliwyt y Cymru oi oll lyfray, mal i doydais or blaen. Eithr diammay yw cenyf ſot cyn hynny y Bibl yn ddigon cyffredin yn Gymraeg. Perffeithrwydd ffydd y merthyron, eglwyſwyr a lleigion a ſonnais vchot amdanunt, ſy brawf cadarn ſot yr Scrythyr 'lan centhynt yn i iaith eu hunain. Can ys nid oes dim cyn ablet i ficcrhau ffydd mal i bo gwiw can ddyn ddyoddau marfolaeth yn i chwerylac ydiw gair Duw i bo dyn yn i wybot, ac yn i ddyall y hun. Val hynn hefyt i dowait *Euſebius de præparatione Evangelica, lib. 9. Prædicatum eſt itaque Evangelium brevi temporis ſpatio in toto orbe terrarum, & Græci & Barbari*

Cyffelip mae Gruff. ap Jeuan ap Llu. Vachan y mae ef yn ei veddwl.

*Barbari quæ de Jeſu ſcripta erant patrijs literis patriaque voce excepernnt.* Yr eſengil (medd eſ) a bregethwyt mewn byr amſer yn yr oll fyt, ar Groegwyr ar barbariait a erbyniaſont yr hyn a ſcrifennit am Jeſu, yn llythrenae, ac yn iaith y wlat. Wrth y geiriay hyn i gallwn ddyall fot y Teſtament nit yn vnic yn iaith y Brytaniait, eithr hevyt yn iaith pob gwlat a gretai i Chriſt. Y trydydd rheſwm yw hwn, may cenym ni yn Gymraeg ymadroddion a' diharebion yn aros fyth mewn arfer a' dynnwyt o berfedd yr ſcrythyr 'lan, ac o ganol Eſengil Chriſt. Yr hyn ſy protedigaeth digonawl vot yr Scrythyr 'lan yn gyffredin ym hen pob bath ar ddyn, pan i dechreuwyt hwynt, a phan i dycbwyt i arfer gyffredinol. Myfi a nota ac a ddyga ar gof yt rai o honynt. Yn fath redic i doydir, A' *Duvv a digon: heb Ddiuvv heb ddim.* O ble i cad hynn o ddyſceidieth, ple i mae i wreiddin ae warant? onit hyn yw gyriat a' chloedigaeth yr oll Scrythyr 'lan? onit hynn i mae 'r prophwydi, a'r pſalmae, a'r Teſtament newydd trwyddo yn i ddyfcu i griſtion o ddyn? Nit rhaid yma fanwyl chvilio am teſtiolaeth: rheitiach, yw can i bot mor amyl

edrych

edrych pa rai a ddewiſer, a pha rai, i geiſio byrhau'r traythawt, a adawer. Mal hynn i dywait y prophwyt Dauyd,

Pſalm. 23. *Yr Arglwydd ſy bigail ym, ni bydd arnaf eiſie. Ef a bair ym orphowys mewn porfa 'las, ac am arwain gar llaw dyfredd arafa dl. Ef a ymadfertha vy enait, ac am towys rhyt llwybray vnion ir mwyn eu Enw. A' phe rhodwn rhyt glynn cyſcot angae, nit ofna ddrwg, am dy vot ti gyda mi: Dy wialen ath ffon hwy am cyſuront, &c.* Chwi a welwch yn y pſalm yma vn o wraidd y ddihareb ſy cenym, re a glowch yr vn bwyll yn y pſalm ac ſyn y geiriae hynn. A *Duw a' digon, &c.* darllain y rhan ddiwaytha or pumet penn o Evangel Mathew, lle i mae Chriſt Arglwydd yn erchi i ni na bom gofalus am beth yw fwyta, ac yw yfet, ac yw wiſco: ac yn erchi y ni cymeryt ſiampl o adar yr wybr a lili'r meyſydd: rhain i mae Duw yn i diwallu o borthiant a gwiſc. Ac am hyny i perthynae i ddyn nad amheue ymgeledd a' gallu Duw, a' chredu i cowira ef i addewid, ſef i bydd pob peth yn ddiandlawt ir neb a ofalo yn gynta am teyrnas Duw ae chyfiownder. Ac am hyny gwir yw'r ddihareb, A *Duw a' digon.* Yſtyria yma, hefyt hyn a ddowait Chriſt

Chriſt yn y ix pen o Evangel Luc, *Beth a dal i ddyn ynill yr oll fyd ae ddiſtrowio i hun, neu i golli i hun? Canys pwy bynac a gwvilyddio om pleit i, am geirie: o bleit hvvnvv i cvvelyddia Mab y dyn pen ddelo yvv 'ogoniant, &c.* ac velly rhagoch. Yn yr ymadroddion hyn, ac yn y geirie ſy neſa o vlaen yr hain yn y penn doydedic, i gweli gadarnhau y ddarn arall ir ddihareb, ſef, *Heb Dduw, heb ddim.* Tro bellach at yr viii pen o'pyſtel Pawl aboſtol at y Ruueniait. *Beth ddoydvvnn i gan hynny vvrth y pethae hynn? Obydd Duvv gida ni, pwy a all fod eyn herbyn? Rhwn n'd arbedodd i Vab y hun, eithr ae rhoddes troſ ommi, pa fodd nas rhydd ef hefyt pob peth yn gidac ef?* Nid rhaid ym boyni ymhellach i ddwyn ar ddyall yt o ble i tyſodd dihareb y Cymro, A' *Duw a digon: heb Dduw, heb ddim.* Yn yr Scrythr 'lan i mae i gwraidd, ey hanas, ae dechreuad. Ond (y ſywayth) cyd bo 'r ddihareb yn aros y myſc y Cymru, ar geiriae 'n gyffredinawl, etto hi a golles yn llwyr i ffrwyth. Edrych ar ddull y byd, yno i cei brotedigaeth. Mae 'n gymaynt trachwant y byd heddiw i tir a' dayar, y aur, ac arian, a' chowaeth, ac na cheir ond yn anamyl vn yn ymddiriet

Luc. 9. 25.

Ru. 8. 31.

Ei ddolur tros ei wlad. Bot y Cembru wedy digenedlu y wrth ddywolder eu hynaiſ.

riet i Dduw, ac yw addaweidion. Trais a lladrad, anudon, dichell, ffalſter, a'-thraha, a rhain megis a chribynae mae pob bath ar ddyn yn caſclu ac yn tynnu atto. Ni fawdd Duw y byd mwy a dwr diliw: eithr mae chwant da'r byd wedi boddi Cymru heddiw, a' chwedi gyrru ar aball pob ceneddfae arbennic a rhinwedd dda. Can ys beth yw ſwydd yng hymru heddiw ond bach i dynu cnu a chnwd ey gymydoc attaw? beth yw dyſc gwybodaeth a' doythineb cyfraith ond drain yn yſtlys y cymedogion i beri yddynt gilio hwnt? Amyl ynghymru, ir nas craffa cyfraith, i ceir neuadd y gwr bonheddig yn noddfa lladron. Maddeuwch i mi hyn o gaſwir, herwydd precethu'r caſwir ys y yn ſars y precethwr: am hyny pe rryngwn vodd dynion ny byddwn waſanaethwr Chriſt, yr hwn y glywaf ey lef yn imcluſt yn ſonio, *I lefa yn groch, nac arbet: dyrcha dy lais val trwmpet, a'manec im popul eu henwiredd ai pechoteu*: nyd ynteu molach, nyd gweniaith, nyd petheu bodlon. Am hyny y dywedaf, oni bai fraych ac adain y gwr bonheddig ni bydday ond ychydig ladrad ynghymru. Mi a wn fod boneddigion o wyr da ac yn caſau lladrat, ac yn difa lladron:

*Yn erbyn camarver traws ſwyddogion a chyfraithwyr hocedus.*

lladron: nid wyfi yn doydet dim yn erbyn yr heini. Ni chafi o ennyt yma fanegi yr anrhaith a wnaeth chwant da byd, ac angrhedinieth i addaweidion Duw ar bob rryw ddyn ynghymru o eifio dyfceidieth yr yfcythr 'lan, a' chydnabod a' chowirdeb a grymm y ddihareb fy gyffredinol yn i myfc, A' *Duvv a' digon, heb Dduw heb ddim.* Yn nefa at hyn, ni a gymerwn yr ymadrodd hwn, fef A' *gair Duw yn vcha*: ymadrodd cyffredinawl ydyw yn ygwlad i, pann amcano dyn ddoydet, gwneuthyr, neu fyned y vnlle, val hynn i dowait, Mi a wna, ni a ddeyda, neu mi af ir man a'r man a gair Duw yn vchaf. *Iaco. 4. 15.* Evengelaidd a' chryftynogaidd yw'r ymadrodd hwn a' chytun ar fcrythyr 'lan or lle i ganad ac i magwyt. Can ys vellyn e dowaid y prophwyt Dauyd, *Vnion yw gair yr Arglwydd, ae oll weithredoedd ef y fy ffyddlon*, ac ychydig rhag llaw. *Trwy 'air yr Arglwydd i gwnaethpwyt y nefoedd ae oll byddinoedd hwy, trwy yfpryt eu enau.* Pfalm. 33. A'r prophwyt Efai yntau. *At y gyfraith ar prophwydi, oni ddoydant hwy ar ol y gair hwn: hyny fydd am nad oes goleuni yn thunt.* Efai. 8. Chrift yn y. xxiiii. pen. o Mathew. *Nef a dayar a gerddant, eithr fyngeiriau*

*ſyngeiriau i nid ant heibio.* A' thrachefn *O car neb ſi, ef a geidw ſyngair i.* Jo. 14. yn y mannae hyn i mae hawdd gwelet o ble ir hanoedd yr ymadroedd hwn, A' *gair Duw yn vcha.* Pan ddechreuwyt a' phan ddycbwyt yr ymadrodd hwn i arfer gyffredinawl i rydoedd gair Duw yn anrhydeddus, ac yn fawr y bri arno. Can ys pan ddoyto dyn, A' *geir Duvv yn vcha,* cymeint yw a' phe doydei, Trwy na bo yn erbyn gair Duw, neu, a gair Duw yn caniadu: neu trwy i vod yn gytun a gair Duw mi a wnaf, neu mi a ddoyda hynn neur llall. Wrth hyn credu i roydd dynt yn yr amſer hwnw nad oedd iawn yddynt wneuthr, na doydet dim yn erbyn gair Duw. Dyna ffydd a chrefydd y Cymru gynt a ddyſcent wy or ſcrythyr 'lan, o 'air Duw, ac o Evangel Jeſu Chriſt. Eithr i ble y tynnodd Eglwys Ruuain hwynt wedy hynny? Yn wir nid i adael gair Duw yn vcha, ond yw ddiſtyru ae fych anu. Gair Duw a ddowait, *Na vvna y ty hun ddelvv gerfedig, na llun dim y ſy'n y nef vchod, neu yn y ddayar iſod, nac yn y dvvr dan y ddayar: nac ymoſtvvng vddynt, ac na addola hvvynt.* Ni alleſit rhag cwilidd ddwyn delwae ir Eglwys ai addoli hwynt (megis i mae arfer Eglwys Ruuain)

Ruuain ) pe gadowſit gair Duw yn vchaf.

Can ys vn or deg gorchymyn Duw ydyw, *Na vvna y ty hun ddelw, &c.* Yma i cei di weled dichell Antichriſt. Ar ol y Senedd neu'r gymanfa yn Conſtantinopol tan * Conſtantinus yr Emerodr lle i roedd 330 o eſcopion pan oedd oed Chriſt ſaith cant a' xxxix. ac ar ol ir eſcopion hynny trwy awdurdot gair Duw wahardd delway tros yr oll Chryſtynogaeth, wedi marw Conſtantin ynghylch pan oedd oed Chriſt ſaith cant a lxxiii. Elen y Vam ef a alwodd cymanfa o 330 Eſcopion yn Nicea, a' thrwy eiriol Elen yr eſcopion hynny a ymddiffynnaſont ddelway yn erbyn gair Duw; ac a paraſont trwy awdurtot oſot delway yn yr Eglwyſi, ai addoli hwynt. A' rhac cael or oll fyd vai arnynt hwy neu ey plait, hwynt a baraſont tynnu vn or dec gorchymyn ymaith, ſef hwn oedd yn gwahardd delway, ac i gadw y rhifedi hwy doraſont vn gorchymyn yn ddau, ſef y gorchymyn diwaytha. Ni allaſont wy wneuthyr hynny ynghorph y Bibl ond am y Copiae or x gorchymyn a roid allan, ac a ddyſcit yn yr Eglwyſi, ac i yſcolheigion:

* Cwſtennin Conſtantinus o cccxxx. o Eſcyp.

gion: ni cheit yn vn or heini yr ail gorchymyn sy'n gwahardd delway. Y mae cenyfi hen copiae i brovi bot hynn yn wir. Hefyd pan oeddwn i yscolhaig val hynn i dyscay'r effeiriait y x. orchymyn.

*Vnum crede Deum, ne jures vana per ipsum.*
*Sabatha sanctifices, habeas in honore parentes.*
*Ne sis occisor fur, moechus, testis iniquus.*
*Alterius nuptam, non rem cupies alienam.*

Decalogus à pp. decurtatus.

Dyma adael allan yr ail gorchymyn Duw yn gyfan, rhac cael cwilidd am i gwaith yn ymddiffin delwae, os goddefit ir pobl wybot a' gwelet, vod gorchymyn Duw yn erbyn delwae. Val hyn i rhoddai Antichrist ae weision air Duw yn isa, ac nid yn vcha mal i roedd ffydd y Cymro gynt yn doydet. A' *gair Duw yn vchaf.* Y geiriae hyn pwy bynac ae cymer hwy cantho megis canwyll yn i law, hwy a gyhuddan, ac a ddangosan lawer o frynti, ac o oferedd crefydd Runain, yr hwn nyd oedd ddim amgen, val ymae'r ddiareb, onid fomi Duw a manach marw: ond ni chafi dario, rhaid i mi dalvyrru 'r araith rhac bod yn rhyhir.

Y trydydd ymadrod cyffredinol y mysc y Cymru a dynnwyt or yscrythyr 'lan yw hwn, *Y mab rhad.* nid oes yma onid

Ioan. 1.

onid tri gair byr o vn ſilla bob gair, etto maynt yn cynhwyſo llawer o ſynwyr ac o addiſc ſprydol. yr hyn i mae 'r trydydd penn. ar pedwerydd o epyſtl Pawl at y Ruueiniait, yn benna yn i ddyſcu, a llawer man or ſcrythur 'lan heb law hynny. Yr vn addyſc a gei di yn y geiriau hynn *Y Map rhad* oi chwilio ai gorofyn: Map rhad i gelwir Chriſt Jeſu am i vod ef trwy'r pridwerth a wnaeth ef troſom ni ar pren Croes, yn purcaſu i ni trugaredd y Tad or nef i faddau i ni eyn pechodae yn rhad heb i ni rygllyddu dim, heb na thal na gwerth ond yn rhad. Nid am eyn gweithredoedd ni i cyfiownir ni gar bron Duw, eythyr *Epheſ. 2.* yn rhad trwy trugaredd Duw a purcaſodd y map rhad i ni. Ffydd a dycia i hi gan hynny gar bron Duw: can ys ffydd a gymer afael, ac a dderbyn attei, y trugaredd a purcaſodd y Map rhad i ni. Am hynn i dowait Pawl Aboſtol, *Barnu i ddym i cyfiownir dynn trwy ffydd heb vweithredoedd y gyfraith.* *Rh. 3.* Nid oes dyn ac ni bu irioed a ddichin ymddiriait yw weithredoedd y hun. Can ys llygredic yw natur dyn ac amperffaith yw i weithredoedd ie mal i dowait y prophwyt Eſai mal y cadach budyr ydyntwy gar bron *Eſai 64.* Duw.

Duw. Ac am hynny i dowait Chriſt, *Pan ddarffo ywch wneuthyr cwbl a 'orchymynnt ywch, doydwch ych bod yn waſnaethwyr amproffidiol.* Luc. 17. Ffydd a dderbyn drugaredd Duw trwy Chriſt Jeſu yn cyfiowni ni gar bron Duw, ac nid gweithredoedd. Ir hynny lle bo ffydd, e fydd gweithredoedd: can ys ffrwyth ffydd yw gweithredoedd. O blegit mal na bydd tan heb wres: velly ni bydd ffydd heb weithredoedd da. Eithr er hynny y gyt llwyr ith twyllwyti os wytti yn tybait i dichin dy weithredoedd dy gyfiowni di gar bron Duw: ymwrthot ath weithredoedd, cydnebydd ath amhuredd, ath anallu, ymddyro yn gwbl i drugared Dduw. Cyfadde yn dy golon a' chred yn gry, yn ffrwythlon, ac yn ddiammau: hyn yw cyrch a chloddiggeth yr ſcrythyr 'lan trwyddi: purcaſu o Chriſt i ti faddeuaint dy bechodau yn rhad. Ac am hynny gwir yw gair y Cymro a dynnodd ef gynt or ſcrythyr 'lan, pan alwodd ef Chriſt, *Y Mab rhad.* Nid oedd rhaid i ti arfwell yn dy law i ymladd yn erbyn Pelagius, ar gaulith ar hereſi a oſodes ef allan ynghylch puredd natur dyn oi enedigaeth, a' gallu dyn i ymgyfiowni gar bron Duw,

trwy

trwy gyflewni 'r gyfraith ai weithredoedd i hun: neu yn erbyn Athraweth llygredic Eglwys Rufain, a'r yſcol awdurion, yn dyſcu i ddyn ymgodi or pechawt a wnaeth ef wedi bedydd, trwy benyt, ſef dolur calon, cyffes genau, a' thaledigaeth gweithred, (nid wyfi yn gwrthot yr vn or tri hyn yn i iawn ddyall, ond yn i ddyall hwyntwy) i wrthladd yr hain oll nid rhaid arf well nor ddyſc a gynhwyſir yn y byr eiriau hynn, *Y Mab rhad*, ac yn yr ſcrythyr 'lan lle i cafas y geiriau hyn i dechreuad ai tadogaeth. Mae cenyf lawer heb law hynn o ddiharebion ac ymadroddion arferedig ymyſc y Cymru, ſy ae dechreuad, ae hanes o 'air Duw. Ac am hynny yn dyſtionwod yr ſcrythyr lan, a' gair Duw yn gyffredinol gynt gidar Cymru mal i mae 'r hain. *Ni * lafur ni weddia, nid teiwng yddo y fara. Eglwys pawb yn i galon. Cyn * wiried ar Evangel. * Pan nad rryvedd na thyf poſt aur trwy nen ty yr enwir? Drwg i ceidw diawl y was. I Dduw i diolchwn gael bwyt a gallu i fwytta. Onid pechot gan Ddyw y mi, &c.* Rhad Duw ar y gwaith, ac eraill or fath hynn. Brys ſy arnafi i fynd ir penn rrac ſevrdanu 'r darlleydd, ac am hyny nid wyf yn tynnu

*Gen.3.19. *Tobi.* 2.13. 2. *Theſſa.* 3.10. * *Ioan.* 21.24. * *Pſal.* 10.5.

nu o hyd, ac yn egori yr hain megis i gwneuthym am y rhai vchot. Llyfr braiſc a ellit i wneuthyr o honyn, a' roe wybodaeth a' goleuni, am hen ffydd y Britaniait, ac am pob pwnc ac y ſy heddiw mewn ymryſon rhwng y Rhufenyddion ar Evangelyddion. Hefyt, nyd cwbl anghyſſon vyddei gymeryd yma deſtolaeth or Enwe arveredic cynt ar y Cymbru, megis Abraham, Eſcop Menew: Adda Vras, vn or Beirdd: Aaron, vn o bennaethe gwlad Vorgan: Aſaph, Eſcop llan Elwy, 590. Daniel, yr Eſcop cyntaf ym Bangor, 550. Dauid neu Ddewi, yr Eſcop cyntaf ym Menew. 640. Iaco ap Idwal: Joſeph Eſcop Menew: Matuſaleh: Samuel Beulan, offeirat dyſcedic, 640. Samſon, y chwechet Archeſcop ar higen ar dywethaf ym-Menew, 560. Sele: Suſanna, a'r cyfryw eraill, yr rain y geffir yn vynech yn llyfru Achey a' Chronic, hen Recordeu, Regiſtreu, a' Siartereu. A' mi vedwn ddangos ychwi mewn carp o Siarter hen ddyhenydd, y ſydd yn perthyn im Eſcopawt i yma Venew, vot vn ai enw Noe, yn Vrenhin Dyvet. Ac na bei ond wrth hynn y mae yn ddigon credadwy gan pwy pynac a wyr yr arver heddyw ar enwy

Noe Brenh. Dyvet neu ſwydd Penvro.

enwy plant yn yr Eglwyſi cywair-grefydd, vot yr Scrythur 'lan yn wybodedic iawn gan eyn Henafieit ni gynt. O blegit yr vn modd oedd ey defot hwy yn y hamſer a'r enwy eu plant ar henweu a ddarlleynt yn yr yſcrythur 'lan, ac y mae 'r bobloedd yn awr lle mae'r Scrythur 'lan wedy ei thynnu yn y hiaith y hunain. May cenyſi hefyd ddarn o waith Talieſſin ben beirdd, a ddychin goffay iti beth or hen fyd a fu gynt : ac efe oedd yn amſer Arthur, ac yn amſer Maylgwyn Gwynedd wedi Arthur rhwn ydoedd frenin Bryttayn pan ydoedd oed Chriſt 500. val hyn i dowait ef.

*Gwaer effeiriait byt, nis * angreifftia gwyt, ac ni phregetha. Gwae ni cheidw eu * gail, ac ef yn figail, ac nis areilia. Gwae ni cheiddw i ddefait, rhac bleiddie Rhufeiniait, ai ffon glwpa.* Ir nad wyfi yn amcanu doſparth y penillion hynn ae cyffiybu hwynt at 'air Duw yn fanylaidd mal i gellit yn hawdd, etto mi a nota i ti ddeubeth ynthynt wy. Vn peth yw hyn: ymarn Talieſſin, ſwydd yr effeiriat yw ceryddu pechot a phregethu. Yn ſicir velly i dowait yr ſcrythyr 'lan hefyd. Darllain y lviii pen o Eſai yr Prophwyt, a darllain yr xvi. pen o Evan-

* argyedda, ceryddda, veia * gorlan

gel Marc lle i dowait Chriſt wrth i ddyſ-
cyblon, a' thrwyddynt wy wrth effei-
riait y byd. *Ewch ir oll fyd a' phregethwch*
*yr Evangel i pob creadur*, ac velly rhagoch.
Ni dowot Chriſt wrthynt, Ewch ac
aberthwch tros y byw ar mairw. Chriſt
i hun a aberthodd i gorph ar pren croes
Ebr. 10. tros pechodau 'r byt, a' thrwy vn vnic
offrwm ac aberth i perffeithiodd ef yn
dragwyddol yr hai a ſanteiddier: ny
ellir i aberthu ef drachefn: o bleit yno
i byddae raid iddo ef farw drachefn. Ac
am hynny mae effeiriait Ruuainol yn
eſpelio Chriſt am i foliant ae 'ogoniant,
pan gymront wy arnynt aberthu tros y
byw ar mairw. Yr yſcrythyr 'lan ſyn
gwahardd yddynt wy hyn, ac yn gor-
chymyn yddynt wy pregethu. Hwynt
wythe a wnant yr hyn a waharddwyt
yddynt, ac nid ymyrant ar hyn a orch-
mynwyt yddynt. Yr ail peth a nottafi i
ti yn y pennillay vchot yw hyn, nad
yrowran gynta i bu gwyn yn erbyn tra-
ha, a' balchder Ruuain. Can ys mae
Taliesin yn doydet yn i amſer ef, *Gwae*
*ni cheidw i ddefait rhac bleiddiau Ruueniait.*
Ond mi, mi wn er hyn y gyd o dravel
beth y ddywet rrai rryngthyn ac y hu-
nain, a' pha beth ond dywedyt mae
newydd

newydd yw pop peth a draethir heddyw ynghylch y ffydd neu'r crefydd, ac nad oedd dim ymyd or cyfryw. ſon y to aeth heibio. Wele ynteu gwrandawet y rreini pa beth y ddywait vn or hen Veirdd Cymbru (os hen bot ynghylch mil o vlynyddeu) nyd amgen Merddin Wyllt yn atep ei cbwaer Gwenddydd, yr hon a ſyganei wrtho ef hyn,

*Gorchymynnaf vy * eirioes vrawt ir * Ken* * tec
* Tad
* Arglwydd

** Kwy goreu: cymer Gymmun cyn angheu.*

Atep *Merddin*,

*Ny chymeraf gymmun gan eſcymmun veneich, ac ei * twygeu ar eu cluſ:* * hugeu

*am cymmuno Duw ehun.*

Ar vn Bardd mewn mytr arall, lle mae ef (megis ac y perthyn y wr dyſcedic mal yr oedd ef yn argyweddu y beieu oedd yn benaf yn ei amſer, y ſef yn y gairieu hyn.

A vallen beren bren addveinus.

Gwaſcatvot glotvawr buddvawr brydus

Yd wnant wyr ramant ryt rwyuanus

*celwyddoc byteic beius*

A'meneich geuawc,bwydiawc,gwydus

A'gweſion in ffraeth byt arvaethus, &c.

Velly ynteu nyd gwyr dyſcedic yr oes

hon a ddechreuodd dywedyt yn erbyn anllywodreth y meneich. Paham gan hynny y buant mor hwyr heb eu coſpi? *Quia nondum completæ ſunt iniquitates eorum*, Am nad oedd y henwiredd hwy eto wedy eu gyflawni neu yn aeddfed, ac (val y mae'r ddiereb) am may hwyraf dial, dial Duw. Paham y divawyt hwy mor llwyr or dywedd? Am gyflewni y henwiredd hwy, ac am may llwyraf dial, dial Duw. Ond am Eſcop Ruuain (yr hwn y elwir hefyt Pap, val y gelwit gynt) * Eſcopion Eſcopaetheu eraill) nyd oes (mi wn yn dda) nymawr yn credu vot cam ymwreddiat yn y byt arno, ac na wnaet onyd pigo querel arno yn ddiachos ac yn hwyr o amſer: yr hwn pe ſcrivenwn ganved ran yr iawn achoſion y ſydd yn y erbyn ef, vo dyvei yn vwy ei ſwm na'r ddarn arall ir llyfr hwn. Ac am hyn rrait y mi yma ymattal yn 'lew rrac mynet ymplith datcuddio y guddfa hono ar hyn o amſer. Ac adolwyn ywch ond digon o achos y lefen yn y erbyn oedd na bei ond hyn a graffodd y Prydydd, nac ef y Bardd neu yn hytrach y Prophwyt Cymro, yr vn a ganoedd y penill hwn.

* Ciprian. Epiſt. 89.

Y Pab, val am yr aberth,

A mmeu'r

A mmeu'r gwir y mae er gwerth. Vban, modd vn, nyd oedd hynn yn hanvot o Yſpryt iawn ganthaw. Nyd oedd? Onyd oedd y penillion y wnaethoedd ef yn neſaf ym blaen hwn yn hanvot o Yſpryt iawn, nyd amgen yrrein.

E wnaethpwyt y pennill hwn cyn bot yngan yn Lloecr yn erbyn y Pap.

Tydy'r gwan, taw di a'r gwir :
Arian da a wrandewir.
Ny chair y dwr uch Caer dyf
Eiſieu arian y Sieryf.
Nobl ( o bai yn abl o bwys )
A wna'r cam yn wir cymwys.
Nyd cyfled gweled y gwir
Ar yr wyneb ar anwir.

Ond da a' dwywol oedd yr hwn a gynghaneddodd y dywediadeu hyn? Ac y mae yn eſpes genyf mae'r vn gwr ( cyd nad yw mor eſpes genyf ei goſodiat ) wnaeth y pennillion hyn ar llall. Ef all vot yn eſpeſ hefyt gan bawp aei darllenno, may'r vn yſpryt a ddatcuddiodd yddo vai 'r Pap a'r beieu eraill. Ac nyd egwan nac annerthawl ( Dyw eu gwyr ) oedd y yſpryt ef pan beiddiai ef y pryd hyny geryddu pen Sieryf gwlat, ac yn ben ddivaddeu y Pap yr hwn y alwe deilliait eraill yr oes hono ( val y mae vyth y ſywaeth ) yn Dduw daiarol. Ac

Diareb popl ei wlad am y pap, yw, y vot ym vwy no dyn, ac nyd cyſtal a Dyw a gwaeth no diavol.

na

na bo y nep vwrw yn vwy yſcafnder arna vi ymarddel o benillion Bairdd vyngwlad nag ar S. Paul yn eu bregeth yn dinas Athen, ſef ymperfedd y gwyr dyſcedic pennaf yn yr oll vyt, yr hwn y bdywedei yn yr ymadrodd hynn - *ſicut & quidam veſtratium Poetarum dixit*, Megis ac y dywedent rrei och Beirdd chwi ychunain. Ie a' chredu 'r wyf nad mawr anghymeſurach y mi adrodd pennill y prydydd hwn a'i alw ef yn prophwyt nac y S. Paul 'alw y Groecvardd *Epimenides* yn prophwyt, ac adrodd gwers ney odl oi waith mewn mytri val hyn.

Κρητὶς ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Titus. i.

Yr hon wers, er nad ydyw onyd ſaith 'air, odid vydd ei gwneuthur yn llai no phenill yn Cymraec, Eithyr y pwyll 'air yn ei gylydd allan o vydr ſydd val hyn.

Y Cretaniet byth celwddoc, yſcrublieit drwc, bolie muſcrell. Nid afi ymhellach ar hyn o amſer i ſon am y gwrantrwydd y geffir gan ymadroddion Cymru, yrrei ſy gyſſon a'r ſcrythyr 'lan. Prawf dilys ydyntwy ir neb ai yſtyrio a chalon ddianhydyn, fod hen ffydd y Brytaniait ai gwreiddin yngair Duw; ai hanes o ganol yr Scrythyr 'lan. Hon oedd mor gyffredinol yn y myſc hwynt, ac i tyfai ddiharebion, ac yma-

ymadroddion trefnus, dyſcedic, a gynhwyſai ynthynt ergit yr oll ſcrythyr 'lan ac athrawaeth iachus am lawer pwnc o crefydd Chriſt. Madws bellach yw tynnu tuar terfyn, a' dibennu. Galw ith cof dy hen fraint ath anrhydedd mawr herwydd ffydd Chriſt a' gair Duw a erbyniaiſt o flaen ynyſoedd y byt. Crefydd Chriſt ath harddai am yt i gael yn gowir ac yn bur mal i dyſcawdd Chriſt yw Aboſtolion ae ddyſcyblon: ac yt i gadw yn berffaith ac yn ddilwgr, a' phris gwaed dy ferthyron gwynfydedic. Ni ddigwyddodd hyny ir Sayſon gynt (yr hei ſydd heddiw ar yr iawn gwedy yddynt trwy 'ras dderbyn yr Efangel yn groyſawus) hwyr ir erbyniaſont wy ffydd Chriſt, ac amhur a' llygredic i cowſant, y tro cyntaf i cowſant. Meddylia faint y cwymp a gefaiſt o gytuno ar amhuredd a ddug Awſtin vanach ir Sayſon: ac mal i cydfoddaiſt gidac wynt mewn towyllwg a' gauddywieth o amſer bigilid: Duw o ro yt ras i ddilit ey vrddas ae anrhydedd hwynt heddiw, trwy ymchwelyt ir iawn mal i gwnaythont wy euſus. Hefyt cyt byddai i bop naſiwn béth goleuni, herwydd trigo ey llyfray gidacwynt etto tydy a ddinoythwyt ac a eſpeliwyt yn llwyr.

Atcof talgrwn am yr ymadroddion or blaen.

Cwympa

Cwympa ditheu, ar dy liniay am hynny a diolch i Dduw ſy heddiw yn ymwelet a thi yn drugaroc, ac yn dechre dy godi ith hen fraint ath vrddas pennaf gynt, trwy dy wneuthyr yn gyfrannog oi 'air bendigedic ef, a' danfon yt' y Teſtment cyſegredic, rhwn a ddengys dy ddiarebion ath ymadroddion vchot i vot yn hen gynefin yt gynt. Am hynny dos rhagot a' darllain. Llyfr yw hwn y bowyt tragwyddol, 'rhwn a dreiglwyt yt yn Gymraeg yn ffyddlon, ac yn gowir, trwy 'ofal a diwdrwydd. Etto o digwydda yt gyfwrdd ac ymbell fai allay ddiainc, naill ai ar orgraph, ai camoſodiat gair, neu lythyren, neu yn ymryſus gadael gair, neu ſillaf allan neu'r cyfryw: madday hynny: hwn yw'r Teſtment cyntaf a ſu ſrioet yn Gymraeg, yna 'r printwyr eb ddyall vngair erioed or iaith, ac am hynny yn anhawdd yddynt ddeall y Copi yn iawn. Rhoddet Duw yt wollys da: can ys yma i cei ymborth yr enait, a' chanwyll i ddangos y llwybyr ath ddwg i wlat teyrnas nef. Yr hon a geniatto Duw iti ac iminay, trwy eyn Arglwydd Jeſu Griſt, ir hwn ynghyd ar Tad a'r Yſpryt glan i bo mawl a' gogoniant yn oes oeſoedd, Amen.

TERFYN.

*A B C Ch D Dd E F Ff G Ng H I L Ll M N O P Ph R S T Th V W Y Z.*

*a b c ch d dd e f ff g ng h i l ll m n o p ph r ſ s t th u w y z.*

A B C Ch D Dd E F Ff G Ng H I L Ll M N O P Ph R S T Th U W Y Z.

a b c ch d dd e f ff g ng h i l m n o p ph r ſ s t th u w y z.

Bogeiliaid A e i o u w y.

*Y Sylafiau.*

Ab eb ib ob ub wb yb.
Ac ec ic oc uc wc yc.
Ach ech ich och uch wch ych.
Ad ed id od ud wd yd.
Add edd idd odd udd wdd ydd.
Af ef if of uf wf yf.
Aff eff iff off uff wff yff.
Ag eg ig og ug wg yg.
Ang eng ing ong ung wng yng.
Ah eh ih oh uh wh yh.
Al el il ol ul wl yl.
All ell ill oll ull wll yll.
Ba be bi bo bu bw by.
Ca ce ci co cu cw cy.
Da de di do du dw dy.
Fa fe fi fo fu fw fy.

Ga ge gi go gu gw gy.
Ha he hi ho hu hw hy.
La le li lo lu lw ly.
Ma me mi mo mu mw my.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13.
14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23.
24, 25: 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33.
34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43.
44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53.
54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63.
64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73.
74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 90. 91.
100. 101. 102. 110. 111. 112. 120.
121. 122. 130. 131. 140. 141. &c.